

Pierre Jalée

Imperialismen i dag och i morgon

1969

Original: *L'imperialisme en 1970*

Översättning: Olle af Geijerstam och Elmire Lartigue

Innehåll

Inledning	1
1. Åter till källorna	1
2. Imperialismen och råvarorna	10
3. Imperialismen och den internationella handeln	29
4. Kapitalexporten	39
5. Den nya teknologiska revolutionen	56
6. Koncentrationstendenser	62
7. Finans- och industrioligarkin	71
8. Den statliga monopolkapitalismen	80
9. Imperialismen, den tredje världen och de socialistiska länderna	88
10. Imperialismens motsägelser och integration. Den amerikanska superimperialismen	104
11. Huvudmotsättningen. Politiska perspektiv	123

OBS Lästips allra sist!

Förkortningar:

BNP: Bruttonationalprodukt

CENTO: Central Treaty Organization [Bagdadpakten] som upplöstes 1979

DAC: Development Assistance Committee (Kommittén för utvecklingsbistånd)

DDR: Tyska Demokratiska Republiken [Östtyskland]

EEC: Europeiska ekonomiska gemenskapen (numera EU)

EFTA: Europeiska frihandelssammanslutningen

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade (Allmänna tull- och handelsavtalet)

NATO: Atlantpakten

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development (Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling)

R and D: Forsknings- och utvecklingsarbete i ett företag SEATO: Sydostasienpakten

UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development (Förenta Nationernas konferens för handel och utveckling)

Inledning

Mina två föregående arbeten *Le Pillage du Tiers Monde* (Maspero, Paris 1965) och *Le Tiers Monde dans l'économie mondiale* (Maspero, Paris 1968, svensk översättning, "Utsugningen av den tredje världen", Norstedts, Stockholm 1970) utgör en helhet, där den andra boken huvudsakligen är en utvidgad och fördjupad version av den första.

"Imperialismen i dag" utgör tredje delen av ett sammanhängande verk där alla tre ingår.

Imperialismen var hela tiden aktuell i mina två första studier, men betraktades i dessa så att säga utifrån, d.v.s. i dess olika former för dominans och exploatering av tredje världen. Här kommer den att studeras inifrån, eller snarare i sin helhet.

Jag är helt medveten om att detta är en mycket svår uppgift. Jag skulle absolut ha föredragit att arbeta i en grupp som skulle ha kunnat komma längre och utföra mer omfattande och precisa undersökningar och analyser. Det var inte möjligt.

Borde jag därför ha avstått?

Jag tror att djärvheten belönas på alla områden, förutsatt att ilen är någorlunda grundad och genomtänkt, vilket inte är motsägelsefullt.

Redan att publicera "Le Pillage du Tiers-Monde" var ett vågspel. Det fick sin fulla belöning genom att den blev ett första bidrag till att täcka ett starkt kunskapsbehov, speciellt bland studenterna, som utgör det stora flertalet av mina läsare.

När jag nu publicerar *Imperialismen idag* är min avsikt endast att ge ytterligare ett bidrag, som naturligtvis inte är definitivt. När jag tar mig an ett så omfattande ämne, vill jag först konstatera att det stött bort många som borde vara bättre utrustade att ta sig an det än jag själv. Jag hoppas dock åter öppna en väg som allt för lite har utnyttjats och stimulera till en debatt som kan utveckla den marxistiska analysen.

Jag är helt medveten om mina brister, att jag har stora kunskapsluckor och att jag kan komma att göra misstag. Jag tar mig an problemet utan att helt veta hur man ska gå till väga för att lösa det. Därför hoppas jag att även andra kommer att hjälpa till att nå målet även om det kan komma att leda till en del motsättningar.

Dessutom vill jag tillägga att detta nya arbete, liksom de föregående, på intet sätt är akademiskt. Det syftar främst till att, genom en ekonomisk analys, lägga grunden för politisk eftertanke och klargöra en möjlig politik.

Då jag är övertygad om att den antiimperialistiska kampen mer än någonsin är av högsta vikt, är avsikten med mitt arbete ytterst att så långt som min förmåga tillåter bidra till denna kamp.

Terminologi

Jag kommer ofta att använda vissa uttryck och vill därför precisera den betydelse jag ger dem.

Tredje världen omfattar de dominerade och utsugna länder (de s.k. u-länderna), som tillhör det kapitalistiska systemet d.v.s. Latinamerika (utom Kuba), hela Afrika, Asien (utom de socialistiska länderna å ena sidan, Japan och Israel å den andra) samt Oceanien (utom Australien och Nya Zeeland).

Imperialismen är ett "system", vilket av Lenin definierats som "kapitalismens högsta stadium".

Som imperialistiska länder betecknar jag de industrialiserade länder som deltar i och drar fördel av en internationell arbetsfördelning av imperialistisk typ. Dessa är: Förenta staterna och Kanada, hela det icke-socialistiska Europa, samt Japan och Israel. De sammanfaller alltså med medlemsländerna i OECD, med två undantag: Turkiet, som är medlem i OECD är inte inräknat (enligt min uppfattning tillhör det den tredje världen), däremot inkluderas Israel, som inte är medlem i OECD, bland de imperialistiska länderna.

Den imperialistiska zonen eller området omfattar samtliga länder, utvecklade eller inte, som tillhör det kapitalistiska systemet, både tredje världen och de imperialistiska länderna, plus Australien och Nya Zeeland, som är utvecklade länder men huvudsakligen råvaruexportörer.

1. Åter till källorna

Enligt de flesta, om inte alla, författare som sysslat med problemet, framträdde och utvecklades imperialismen i slutet av artonhundratalet. Vid början av nittonhundratalet utgjorde den redan ett världsomspännande, men förvisso inte slutgiltigt utformat, system. Det är alltså naturligt att en marxistisk studie av imperialismen idag, söker teoretiska och historiska referenser i de grundläggande arbeten som skrevs för något mer än 50 år sedan och då definierade imperialismen som ett nytt stadium i kapitalismens utveckling.

Lenins bok ”Imperialismen som kapitalismens högsta stadium”¹ betraktas allmänt inte bara som den mest överlägsna analysen utan också som en slags kritisk sammanfattning av allt som tidigare skrivits i ämnet. Lenin berömde eller krossade sina föregångare, men drog lärdom av alla. ”För att skriva detta arbete hade Lenin, enligt P. Kerjensev, läst hundratals böcker på en mängd olika språk, gjort långa utdrag, skrivit tre volymer förberedande arbeten och utkast. Han lämnade ingen bok eller viktig artikel om imperialismen obeaktad”.²

Bland de böcker som Lenin hade läst, finns en som tycks en smula åsidosatt, men som ändå är av mycket stort intresse. Åsidosatt, dels därför att Lenin inte gör mer än en enda kort referens till den, dels därför att av de två böcker i samma ämne som 1917 gavs ut med mycket kort mellanrum, kom den alltför mycket i skuggan av den mest uppseendeväckande. Den är av stort intresse därför att den var en förebild till Lenins verk. Det rör sig om ”Världsekonomin och imperialismen – en ekonomisk skiss” av N. Bucharin.³ Den är av intresse oberoende av vilken uppfattning man har om författarens historiska roll.

Lenin hade inte bara läst, utan också skrivit förordet till Bucharins bok, som skrevs 1915. Förordet är daterat december 1915. Där skriver Lenin: ”Det vetenskapliga värdet av Bucharins arbete ligger särskilt i att han undersökt världsekonomin grundläggande fakta i förhållande till imperialismen sedd som helhet, som ett visst stadium hos den högst utvecklade kapitalismen”. Men Bucharins arbete, som alltså föregick Lenins vilket skrevs våren 1916 och publicerades i Ryssland ett år senare, utkom inte i tryckt form förrän i slutet av 1917 (författarens förord till den ryska utgåvan är daterat 25 november 1917). Att Lenin inte nämner Bucharin mer än en enda gång och utan att direkt hänvisa till honom kan förklaras bara av att han endast vill referera till vad som finns tillgängligt för alla. Bucharins verk hade inte ännu utkommit i bokform när Lenin skrev och utgav sitt.

Släktskapet mellan dessa två arbeten är därför inte mindre slående: samma målsättning och samma metod, många gemensamma referenser, speciellt till Hilferding (i motsats till Lenin som använder sig av Hobson, tog Bucharin avstånd från denne), samma kritik av Kautsky, dock starkare hos Lenin, och ibland t.o.m. samma citat. Det råder alltså inget tvivel om att Bucharins arbete och analyser varit till stor hjälp för Lenin. Jag har därför funnit det nödvändigt att betrakta de två verken som en slags helhet och att låta detta kapitel gälla de båda. Nödvändigt, men också tillräckligt, därför att detta kapitel inte skall vara mer än en inledning till mitt arbete. Det har en

¹ Pierre Jalée utnyttjar genomgående en fransk version av ”Imperialismen som kapitalismens högsta stadium”, utgiven på Edition Sociales, Paris 1945. Enligt P. J:s bedömning avviker denna utgåva minst från det ryska originalet. För den svenska översättningen har utnyttjats Zenitseriens utgåva, Kristianstad 1969. Ö.a.

² P. Kerjensev, *Vie de Lénine*, Editions sociales internationales, 1937, s. 125.

³ Editions Anthropos, Paris, 1967.

avgörande men ändå begränsad betydelse och kommer bättre till sin rätt om det koncentreras till ett så litet antal verk som möjligt.

Efter att ha fastställt vad Lenin tycks ha Bucharin att tacka för, måste man dock tillstå att även om Bucharin inte helt krossas av Lenin så är han trots allt honom starkt underlägsen. Lenins analys är mera briljant, skarpare och mera slående; de olika delarna i hans bok är bättre sammanlänkade, vilket gör att de som helhet har ett större förklaringsvärde. Vår teoretiska och historiska tillbakablick kommer därför huvudsakligen att behandla Lenins arbeten. Jag kommer endast att använda Bucharins bok för att notera de mest iögonenfallande likheterna eller den senares mera personliga bidrag.

Det är här inte frågan om att bara sammanfatta "Imperialismen som kapitalismens högsta stadium", utan även att göra en analys. Jag kommer visserligen att följa kapitelindelningen, men lägger särskilt stark vikt vid de principiella och grundläggande problem som Lenin har utvecklat. Jag kommer att gå snabbare förbi vissa avsnitt av beskrivande karaktär, samt vissa detaljerade exempel som inte har något annat syfte än att underbygga eller klargöra teser som ingen marxist idag tvivlar på.

Lenins arbete består som jag ser det av två huvuddelar: kapitlen I till VI bestämmer imperialismens grundläggande drag i ett historiskt perspektiv, kapitlen VII till X ägnas mer åt att utveckla en sammanfattning och kritik av imperialismen i ett globalt perspektiv.

Kapitlen I till VI

Lenin visar först att "industrins oerhörda tillväxt och den påfallande snabba process som låter produktionen koncentreras i allt större företag utgör ett av kapitalismens mest karakteristiska kännetecken" (s. 57). Som exempel nämner han – redan då – Förenta staterna där nära hälften av produktionen kommer från en procent av samtliga företag vilket betyder att 3 000 jättelika industriföretag behärskar 268 industrigrenar. Han tillägger: "härav framgår tydligt, att koncentrationen på ett visst stadium av sin utveckling så att säga av sig själv leder till monopol. Ty för några tiotal jätteföretag är det lätt att komma överens." Han drar slutsatsen att "denna konkurrens förvandling till monopol är en av de viktigaste företeelserna om icke den allra viktigaste – i den nyaste kapitalismens ekonomi" (s. 58).

Lenin vill knyta an till Marx som i "Kapitalet", "genom sin teoretiska och historiska analys av kapitalismen, bevisade att den fria konkurrensen alstrar koncentration av produktionen och att denna koncentration på ett visst stadium av sin utveckling leder till monopol" (s. 61). Han betonar särskilt att "skillnaden mellan de enskilda kapitalistiska länderna, t.ex. beträffande protektionism eller frihandel, endast ger upphov till oväsentliga olikheter i fråga om monopolens form eller tiden för deras uppträdande". Han understryker åter att "monopolens uppkomst som följd av produktionens koncentration överhuvud, utgör en allmän grundlag för kapitalismen i dess nuvarande utvecklingsstadium" (s. 61).

Bucharins analys av samma företeelse uppvisar en slående likhet med Lenins.⁴ Man kan t.o.m. lägga märke till att också Bucharin har Förenta staterna som huvudexempel. Det är dock inte identiskt med Lenins utan kompletterar detta.

Enligt Lenin, liksom enligt Bucharin, vars analys i denna fråga dock framstår som mindre genomtänkt⁵, kan man inte till fullo förstå monopolens makt och betydelse,

⁴ A.a., s. 57-59, speciellt.

⁵ A.a., s. 50-51.

om man inte beaktar den ledande roll bankerna har kommit att inta. Lenin studerar i detalj koncentrationen inom bankväsendet och hur snabbt den skett, särskilt i Tyskland. Han vill visa ”hur kapitalets koncentration och banksammansättningen tillväxt i grunden förändrar bankernas roll och betydelse” (s. 75). Han visar att bankerna när deras transaktioner ”antar jättedimensioner” ”får möjlighet att till en början skaffa sig en *noggrann kännedom* om de enskilda kapitalisternas affärsställning, därnäst att kontrollera dem och slutligen att *helt och hållet bestämma* över deras öde” (s. 75).

Efter att ha fastslagit att den gamla konkurrenskapitalismen ersatts av en ny där monopolen har makten vilket bl.a. lett till en minskad betydelse för börsen, betonar han sin uppfattning att ”monopolet är sista ordet i bankväsendets utveckling” (s. 80). Detta medför att ”industrikapitalisten allt mera blir beroende av banken” (s. 80). Detta i sin tur leder till ”en personalunion mellan bankerna, de största industrierna och handelsföretagen, en sammansmältning av båda genom aktieinnehav, genom bankdirektörernas inträde i handels- och industriföretagens kontrollråd (eller styrelser) och tvärtom” (s. 81). Det är här man finner den enda referensen till Bucharin, som enligt Lenin å ena sidan, påvisar ”ett sammanväxande av bankkapitalet”, och å andra sidan bankernas överväxande till institutioner av verkligt ”universell karaktär” (s. 83). Lenin avslutar kapitel II med följande ord: ”1900-talet betecknar alltså vändpunkten från den gamla kapitalismen till den nya, från kapitalets herravälde i allmänhet till finanskapitalets herravälde.” (s. 86).

”Det bankkapital – alltså kapital i penningform – som på så vis i verkligheten förvandlats till industriellt kapital, kallar jag *finanskapital*. Finanskapitalet är kapitalet som kontrolleras av bankerna och används av företagen.” (s. 87). Med detta citat av Hilferding, som också Bucharin använder⁶, börjar Lenin kapitel III.

Lenin beskriver därefter ”hur de kapitalistiska monopolens 'hushållande' under varuproduktionens och privategendomens allmänna villkor oundvikligen leder till finansoligarkins herravälde” (s. 87).

För honom baseras detta på det ”delägarsystem” som gör det möjligt att kontrollera ett företag utan att äga mer än 40 proc. av dess aktier. Detta system ökar inte bara monopolkapitalets makt oändligt mycket, utan möjliggör också alla slags intriger, därför att ledningen för ett moderföretag enligt lagen inte är ansvarig för juridiskt självständiga dotterföretag.

Förutom de profiter som finanskapitalet får från sina dotterföretag inom industri och handel, tillkommer enorma vinster som man skapar genom att grunda nya företag, nya emissioner, statslån osv.... Alla dessa åtgärder bidrar till att förstärka finansoligarkins dominerande ställning. Under depressionsperioder då små och svaga företag går under, övertar bankerna dessa till underpriser, genomför saneringsåtgärder och ”omorganisationer” genom vilka bankerna ökar sin makt ytterligare. Lenin anmärker slutligen att det är karakteristiskt för kapitalismen ”att den skiljer penningkapitalet från industri- eller produktionskapitalet och att rentiern, som lever blott på inkomster från penningkapitalet, skils från företagaren och alla dem som omedelbart deltar i förfogandet över kapitalet. Imperialismen är för Lenin ”det högsta stadiet av kapitalismen”, ”varunder detta avskiljande når en väldig omfattning” (s. 99). ”Finanskapitalets övervikt över kapitalets alla övriga former innebär, att rentieren och finansoligarkin kommer att dominera och att några få stater med finansiell 'styrka' utsöndrar sig från de övriga” (s. 99).

⁶ A.a., s. 64.

Lenin inleder det viktiga fjärde kapitlet med följande påstående ”För den gamla kapitalismen, med den fria konkurrensens fullständiga herravälde, var exporten av *varor* typisk. För den nyaste kapitalismen, med monopolens herravälde, har exporten av *kapital* blivit typisk” (s. 101). Efter detta påstående, visar och förklarar han hur ett ”enormt kapitalöverskott” uppstod i de utvecklade länderna som resultat av monopol- och finanskapitalismens utveckling. Men på grund av den ojämna utvecklingen, som är en av kapitalismens lagar, och på grund av att man ständigt söker skapa så stora profiter som möjligt, investeras inte detta överskottskapital i de länder där det skapats trots att jordbruket där är outvecklat. Istället exporteras de till de efterblivna länderna där vinsterna är höga. ”Nödvändigheten att exportera kapital skapas därav, att kapitalismen i några få länder blivit 'övermogen' och att det (på grund av jordbrukets efterblivenhet och massornas elände) fattas spelrum för en 'räntabel' placering av kapital” (s. 102). Samma analys finns hos Bucharin⁷, som dessutom gör följande precisering: ”Ju mer utvecklat ett land är, ju lägre profitkvoten är, ju intensivare kapitalets reproduktion är, desto våldsammare är eliminationsprocessen. Och omvänt, ju högre profitkvot, ju lägre organisk sammansättning av kapitalet, ju starkare efterfrågan på kapital, desto attraktivare blir det att investera”.⁸

Med statistik som stöd visar Lenin att kapitalexporten når en verkligt betydande omfattning ”först i början av 1900-talet” (s. 102). När de talar om kapital skiljer emellertid varken Lenin eller Bucharin särskilt noga mellan ”kapitalplaceringar” (lån) och kapitalinvesteringar. Den förstnämnde noterar dock att den engelska imperialismen till sin karaktär främst är ”kolonialistisk” medan den franska snarare kan ”kallas ockrarimperialism” (s. 103).

Ibland tycks Lenins tes om en kapitalexport i motsats till en varuexport felaktigt uppfattas och tolkas som om den förra kommit att ersätta den senare. Det framstår för mig som en alltför långtgående, för att inte säga felaktig tolkning. För Lenin har kapitalexporten bara fått en ”särskild betydelse”. Långt ifrån att se den som en ersättning för varuexporten, visar han att ”kapitalexporten till utlandet blir ett medel att främja varuexporten till utlandet” (s. 104). Denna hade nämligen blivit svagare genom att skyddstillarna ökade i omfattning. Bucharin å sin sida visar först att kapitalet på grund av de ökande tullsatserna tenderar att söka sig utomlands för att där producera vissa varor som ersättning för den export som omöjliggjorts.⁹ Han visar dessutom, med hjälp av exempel, att ”exporten av kapital dessutom skapar gynnsamma villkor för industrin i det land varifrån kapitalet kommer”.¹⁰ Det gäller inte bara maskinell utrustning, utan också många andra slags varor.

Vad gäller Lenins syn på kapitalexporten måste vi komma ihåg att han ansåg att det är genom denna som ”finanskapitalet i ordets bokstavliga mening spänner sina nät över hela världen”, att ”de länder som exporterar kapital har bildligt talat uppdelat världen emellan sig” (s. 105). ”Kapitalismen har för länge sedan skapat världsmarknaden”, skriver Lenin. Inom denna marknad ”har utvecklingen på ett 'naturligt' sätt lett till internationella överenskommelser, till bildandet av internationella karteller” (s. 106). Han stöder sitt påstående speciellt genom att peka på en överenskommelse som kom till stånd 1907. Då beslutade de amerikanska och tyska trusterna om en uppdelning av världen. Dessförinnan visar Lenin hur de båda tidigare hade uppstått genom fusioner och delägarskap. Men för Lenin har sådana avtal om en uppdelning av världsmarknaden inte en slutgiltig karaktär. De utesluter inte nya uppdelningar, till följd av

⁷ A.a., kap. VII, speciellt.

⁸ A.a., s. 37.

⁹ A.a., s. 94.

¹⁰ A.a., s. 97.

förändrade styrkeförhållanden. Uppdelningen av världsmarknaden är resultatet av en ständig kamp, den kan hela tiden ifrågasättas beroende på hur denna kamp utvecklas.

En annan analys, fortfarande med utgångspunkt från ett konkret fall ger Lenin möjlighet att påvisa hur ”de privata och de statliga monopolen flätas in i varandra under finanskapitalets epok och hur de förra såväl som de senare i verkligheten endast utgör enskilda länkar i den imperialistiska kampen om världens delning” (s. 111). Denna anmärkning har en mindre framträdande plats bland de idéer Lenin utvecklar men har trots allt en betydande vikt idag.

Lenin avslutar kapitel V med ett angrepp riktat mot Kautsky. Denne och vissa andra hade uppfattningen att uppkomsten av internationella karteller gjorde det möjligt att hoppas på fred mellan folken under kapitalistisk ledning. Den stora offensiven mot Kautskys överimperialism inleds dock först i kapitlen VII och IX. Denna första sammandrabbning ger emellertid Lenin en möjlighet att ytterligare betona *målet* för kampen mellan olika kapitalistiska grupperingar ”ty kampens *former* kan växla och växlar ständigt, beroende av olika, jämförelsevis speciella och övergående orsaker, men kampens *väsen*, dess klassinnehåll kan inte växla, så länge klasserna existerar” (s.113). Han preciserar vidare ”Kapitalisterna delar världen emellan sig, inte på grund av någon ondska, utan därför att det stadium som koncentrationen uppnått, tvingar dem att beträda denna väg för att uppnå profit. Delningen utförs härvid 'i proportion till kapital', 'i proportion till styrkan' ” (s. 113). Samtidigt med den ekonomiska uppdelningen av världen mellan kapitalistiska sammanslutningar, ”växer relationer fram mellan de politiska förbunden, staterna, på grundval av världens territoriella uppdelning, kampen om kolonierna, kampen om ekonomiskt territorium” (s. 114).

Lenin konstaterar i kapitel VI, att de kapitalistiska staternas kolonialpolitik i början av 1900-talet har avslutat uppdelningen av världen. I framtiden kommer det därför endast att bli frågan om omfördelningar, vid vilka vissa områden övergår från en ”ägare” till en annan. Han gör en historisk översikt och en sammanfattning av de koloniala erövringarna. Tack vare dessa kan man, enligt Lenin, fastslå att ”Det är alltså ett otvivelaktigt faktum, att kapitalismens övergång till den monopolistiska kapitalismens stadium, till finanskapitalet är *förbunden* med en skärpning av kampen om världens delning” (s. 116).

Det förhåller sig så därför att: ”Sådana monopol är stabilast, då alla råmaterialkällor samlats på en hand. (...) Ju högre utvecklad kapitalismen är, ju mer bristen på råmaterial är kännbar, ju skarpare konkurrensen och jakten efter råvarukällor sker överallt i världen, desto mera förtvivlad är kampen för förvärvande av kolonier.” (s. 121). Lenin påpekar att ”tekniken utvecklar sig i våra dagar med otrolig hastighet” (s. 122), samt att ”finanskapitalet intresserar sig inte enbart för redan upptäckta råvarutillgångar”, utan ”också för potentiella sådana” (s. 122). Man måste dock fastslå att även om Lenin nämner järn och olja, tycks han lägga särskild vikt vid råvarorna från jordbruket, samma uppfattning har Bucharin.¹¹ Vi skall återvända till denna fråga i kapitel 2.

Redan 1917 kunde Lenin också iaktta ”att finanskapitalet och dess utrikespolitik, som är kampen mellan stormakterna om den ekonomiska och politiska delningen av världen, skapar en hel rad *övergångsformer* av statligt beroende”. Han syftar härpå: ”varierande former av avhängiga länder, vilka politiskt sett äger formell självständighet men i verkligheten är insnärjda i ett nät av finansiellt och diplomatiskt beroende” (s. 124). Det finns exempelvis halvkoloniala länder, samt också fall däremellan – Lenin nämner Argentina och Portugal – dessa typer utgör under den kapitalistiska

¹¹ A.a., s. 12, 88-90, 104, speciellt.

imperialismens epok ”ett allmänt system” och ”ingår som en del i summan av alla de förhållanden som rör 'världens uppdelning' ”. (s. 124).

Kapitlen VII–X

”Vi måste nu söka dra vissa slutsatser av och sammanfatta det som ovan sagts om imperialismen”. Efter att ha redogjort för huvudlinjerna i de sex inledande kapitlen, ger Lenin sin berömda definition av imperialismen, som enligt honom har följande fem grundläggande egenskaper:

”1. Koncentrationen av produktion och kapital har uppnått ett så högt utvecklingsstadium, att den skapat monopol som spelar en avgörande roll i det ekonomiska livet.

Bankkapitalet har smält samman med industrikapitalet och en finansoligarki uppkommit på grundval av detta 'finanskapital'

Kapitalexporten, till åtskillnad från varuexporten, erhåller synnerlig betydelse.

Det bildas internationella monopolistiska kapitalförbund, vilka delar världen mellan sig.

Jordens territoriella uppdelning mellan de kapitalistiska stormakterna är avslutad.”

Lenin gör ytterligare en sammanfattning och precisering: ”Imperialismen är kapitalismen på det utvecklingsstadium då monopolens och finanskapitalets herravälde etablerat sig, då kapitalexporten nått en framträdande betydelse, då världens uppdelning mellan de internationella trusterna börjat och uppdelningen av hela jordens territorium mellan de största kapitalistiska länderna är avslutad.” (s. 127).

Denna senare tanke återfinns också klart utvecklad hos Bucharin.¹²

Fortsättningen och huvuddelen av kapitel VII ägnar Lenin åt att diskutera Kautskys definition av imperialism. Denna hårda kontrovers fortsätter i hela kapitel IX, som har titeln ”Kritik av imperialismen”. Vi kommer att ta upp denna kritik i sin helhet när vi behandlar detta kapitel.

I kapitel VIII påpekar Lenin ett viktigt drag hos imperialismen, som enligt hans uppfattning tillmätts för liten betydelse nämligen ”imperialismens inneboende parasitära karaktär”. Denna parasitism har tre huvudformer:

a. Lenin nämner två motsägande utvecklingstendenser. Å ena sidan försvinner genom monopolpriserna ”till en viss grad drivfjädern till tekniska framsteg och följaktligen också till varje annat framsteg” (s. 137), patent blir liggande till dess man tvingas utnyttja dem. Å andra sidan ”verkar möjligheten att sänka produktionskostnaderna och öka profiten genom införandet av tekniska förbättringar till förmån för förbättringar” (s. 137). Men, tillägger han, ”den *tendens* till stagnation och förruttelse som är utmärkande för monopolet fortsätter i sin tur att verka; och inom vissa industri-grenar, i vissa länder och för vissa tidsperioder vinner den överhanden”. (s. 138).

b. ”Imperialismen är en kolossal anhopning av penningkapital i några få länder” (s. 138). Lenin visar med siffror, ibland lånade från andra författare, att vad gäller Storbritannien utgjorde 1893 det brittiska kapital som fanns placerat i utlandet omkring 15 proc. av landets samlade rikedomar. Rentierernas inkomster från dessa investeringar var alltså fem gånger större än hela den brittiska utrikeshandeln. Medan den brittiska nationalinkomsten fördubblades mellan 1865 och 1898, niodubblades under samma tid de vinster som hämtades hem från utlandet. Resultatet av detta blir en mycket stor tillväxt av rentierernas klass, eller rättare sagt skikt – d.v.s. personer som lever av

¹² A.a., s. 108 och 114, speciellt.

”kupongklippning”, personer som absolut inte deltar i något som helst företag, personer som har till yrke att gå sysslösa (s. 138). I detta såg Lenin kärnpunkten i den ”imperialistiska parasitismen”, vilken är utmärkande inte bara för Storbritannien, utan också för de andra stora imperialistländerna som blir ”Rentierstater” eller ”Ockrarstater”. Rentier-staten är ”den parasiterande, i förruttnelse stadda kapitalismens stat” (s. 139). Lenin refererar till Hobson som hävdar att en sådan situation kan komma att utvecklas till olika former av totalt förfall. Lenin accepterar en sådan hypotes ”om imperialismens krafter inte stötte på motstånd, så skulle de leda just dithän. (...). Man får bara inte glömma de krafter som motverkar imperialismen i allmänhet och opportunisten i synnerhet” (s. 142).

Lenin citerar åter Hobson, enligt vilken den parasitära imperialistiska Staten härskar över sina kolonier och de länder som är beroende av den ”till att berika sin härskande klass och till att muta de undre klasserna för att dessa skall hålla sig lugna” (s. 140). Han citerar också Engels, som sedan 1858 hade sett det engelska proletariatet förborgerligas alltmer och som, 1882 skrev: ”vad gäller arbetarna, njuter de helt lugnt fördelarna av Englands kolonialmonopol och dess monopol på världsmarknaden, tillsammans med de konservativa och liberalerna”.

Lenin noterar också hur immigranterna i allt större antal strömmar till Tyskland, Frankrike och Förenta staterna för att fylla de lägst betalda arbetena, medan dessa länders egna arbetare blir övervakare eller utför bättre betalda arbeten. ”Imperialismen har tendensen att utsöndra privilegierade kategorier också bland arbetarna och skilja dem från proletariatets breda massa” (s. 144) och ”Den imperialistiska ideologin tränger även in i arbetarklassen. Ingen kinesisk mur skiljer denna från andra klasser” (s. 147).

Ur kapitel IX och den del av kapitel VII som jag valt ut, vilka båda ägnas åt ett oförsönligt angrepp mot Kautsky, återger jag huvudsakligen kritiken mot Kautskys teori om ”överimperialismen” eller ”ultraimperialismen”. Lenin citerar Kautsky: ”Ur rent ekonomisk synpunkt, är det inte uteslutet, att kapitalismen kommer att genomleva ännu en ny fas: kartellpolitikens överförande till utrikespolitiken, ultraimperialismens fas, d.v.s. överimperialismens fas, en sammanslutning av hela världens imperialism och inte kamp dem emellan, en fas då kriget inställes under det att kapitalismen fortbestår, 'det internationellt sammanslutna finanskapitalets gemensamma utsugning av världen' ” (s. 132) och vidare ”... Kan inte den nuvarande imperialistiska politiken bli undanträngd av en ny, ultraimperialistisk politik, som istället för kampen mellan de nationella finanskapitalen skulle sätta det internationella förenade finanskapitalets gemensamma utsugning av världen. En sådan ny fas av kapitalismen är i varje fall tänkbar” (s. 155).

Bucharin, som också granskat Kautskys teori, sammanfattar den, i följande skarpa formulering: ”Så övergår den rovgiriga imperialismen till en fredlig överimperialism”.¹³ Lenins kritik kan sammanfattas på följande sätt: ”Kautskys tomma prat om ultraimperialismen befrämjar bl.a. den i grund oriktiga tanken som bara ger imperialismens försvarare vatten på deras kvarn, nämligen att finanskapitalets herravälde skulle *försvaga* ojämnheter och motsägelserna inom världshushållningen, då det i verkligheten *förstärker* dem” (s. 132-133).

Lenin utvecklar utförligt en kritik som jag här endast kan ge en antydning om. Enligt honom, är det avgörande att en kapitalistisk regim inte kan föreställa sig att använda något annat än våld, ekonomiskt, finansiellt, militärt etc. . . , för att dela upp världen i inflytelsesfärer, ekonomiska intresseområden eller kolonier. Då maktförhållandena

¹³ A.a., s. 136.

med nödvändighet förändras, är omfördelningar med våld oundvikliga. ”Intraimperialistiska” eller ”ultraimperialistiska” allianser är ingenting annat än stillestånd mellan krigen.

Lenin håller dessutom med Hilferding som visat att det finns samband mellan imperialismen och ett nationellt förtryck av de koloniserade eller underkuvade länderna, vilket leder till ”förbittring till motstånd”. Därigenom uppstår ”en ytterst allvarlig fördjupning av de existerande motsättningarna även på detta område”.

Kautskys teori är för Lenin ett sätt att lura massorna. Den är i grunden opportunistisk och reaktionär och därför helt ”oförenlig med marxismen”.

Bucharins kritik sammanfaller i allt väsentligt med Lenins.¹⁴ Också han utvecklar, som grundläggande uppfattning, att ”hela kapitalistiska utvecklingen inte är någonting annat än en reproduktionsprocess där kapitalismens motsättningar ökar hela tiden”. Bucharin avslutar sin kritik av Kautsky med att angripa dennes uppfattning att ”trusterna, denna inkarnation av monopolen, har börjat föra fredlig expansionspolitik, avslöjar en utopists mycket farliga fantasier”.¹⁵

Lenins tionde och sista kapitel, gör från början rätt för sin rubrik: ”Imperialismens plats i historien.” Enbart att imperialismen, främst ekonomiskt, är monopolens kapitalism räcker för att kunna placera den historiskt, ”ty monopolen som växer upp på den fria konkurrensens grund, är övergången från den kapitalistiska ordningen till en högre socieekonomisk ordning” (s. 161).

Lenin påminner om fyra egenskaper hos monopolkapitalismen:

1. Monopolet uppstod ur produktionens koncentration på ett mycket högt stadium av dess utveckling.
2. Monopolet ledde till stegrad erövring av de viktigaste råmaterialkällorna.
3. Monopolet har växt fram ur bankerna. Dessa har förvandlats från blygsamma mellanhandsföretag till finanskapitalets monopolister.
4. Monopolet har uppstått ur kolonialpolitiken” (s. 161-162).

”Monopol; oligarki, strävan efter herravälde istället för frihet, exploaterandet av ett allt större antal små eller svaga nationer från ett fåtal rika eller mäktiga nationers sida – allt detta har alstrat de specifika kännetecknen hos imperialismen som tvingar oss att definiera den som en parasitär eller ruttnande kapitalism” (s. 162). Men tillägger Lenin och jag tillåter mig att understryka detta ”Det vore ett misstag, att tro, att denna förruttnelsestendens skulle utesluta en snabb tillväxt av kapitalismen” (s. 162-163). Trots att dess utveckling i allmänhet blir mera ojämn, växer kapitalismen i stort sett ”ojämförligt mycket snabbare än förut” (s. 163).

Lenin återkommer till idén att monopolkapitalismens stora vinster gör det möjligt för kapitalisterna ”att besticka vissa skikt av arbetarna, för en tid t.o.m. en rätt betydande minoritet bland dem” (s. 163); så ”skapas det sammanhang mellan imperialismen och opportunisten” (s. 164). Denna analys gör att Lenin kan formulera vad som uppenbart är en gyllene regel för honom. ”Farligast i detta hänseende är folk, som icke vill förstå att kampen mot imperialismen blott är en tom och lögnaktig fras, om den icke är olösligt förbunden med kampen mot opportunisten” (s. 164).

Genom denna analys kan Lenin beskriva imperialismen ”som övergångskapitalismen, eller rättare som en döende kapitalism” (s. 164). När produktionsförhållandena och

¹⁴ A.a., kap. III och framför allt kap. XII.

¹⁵ A.a., s. 143-144.

den privata äganderätten nått sitt monopolistiska stadium ”bildas ett skal som inte längre motsvarar innehållet, ett skal som oundvikligen måste gå till förruttnelse, om man på ett konstlat sätt fördröjer dess avlägsnande – ett skal som slutligen kan hålla sig i förruttnelsetillstånd relativt länge (ifall läkandet av den opportunistiska bölden olyckligtvis skulle dra ut på tiden) men som dock oundvikligen blir avlägsnad” (s. 165).

En av de viktigaste delarna av den leninistiska kritiken är att imperialismen först och främst och med nödvändighet är expansionistisk (”kapitalisterna delar upp världen emellan sig därför att den koncentrationsnivå som redan uppnåtts *tvingar dem*¹⁶ att slå in på denna väg”). Imperialismen är alltså tvingad, man skulle nästan kunna säga dömd, att härska över hela världen. För att kunna göra detta, måste imperialismen erövra, dela upp och åter dela upp världen.

Men sedan 1917 och speciellt sedan det andra världskrigets slut har den imperialistiska världsmarknaden genom att det uppstått socialistiska stater förlorat en del av sitt tidigare område, där idag en tredjedel av jordens befolkning lever. Dessutom har den våg av politisk avkolonisering som gick över den koloniserade världen efter det andra världskriget (trots att den i de flesta fall inte lett annat än till formellt oberoende, medan det imperialistiska systemets ekonomiska exploatering består) gjort folken i den s.k. tredje världen medvetna. Motståndet mot imperialismen är oändligt mycket mer utbrett och kraftfullt än den ”förbittring” mot det nationella förtrycket som Lenin och Hilferding på sin tid tyckte sig finna. Den tredje världen skakar i sina grundvalar.

Vi måste emellertid konstatera att imperialismen fortfarande består. Det är nödvändigt att fråga sig varför och hur. Därför är det av intresse att studera, hur, och med vilken målsättning dess handelsutbyte och dess kapitalrörelser fungerar; från vilka källor dess fabriker får sina råvaror; hur konkurrensen och den monopolistiska koncentrationen utvecklats; hur den är organiserad under den amerikanska super-imperialismens ledning och vilken rivalitet som uppstår genom denna; vilken betydelse den nya vågen av vetenskapliga och tekniska framsteg verkligen har; vilken karaktär dess förbindelser med de socialistiska länderna och den tredje världen har; samt vilka förändringar som kan urskiljas i imperialismens struktur, beteende och strategi.

Alla dessa problem, som är starkt sammanvävda, kommer att granskas i de kommande kapitlen. Min målsättning är att formulera och belysa dem snarare än att verkligen lösa dem.

¹⁶ Kursiverat av mig, P. J.

2. Imperialismen och råvarorna

Redan Lenin (i kapitel VI, Imperialismen som kapitalismens högsta stadium) och Bucharin betonade den betydelse råvarukällor utanför egna landet har för de imperialistiska länderna. Att behärska dessa tillgångar är ett av deras huvudmotiv för en imperialistisk uppdelning av världen.

De tillmäter, även om de inte glömmer bort råvarorna under jord, uppenbart produktionen av jordbruksvaror en speciell betydelse. Lenin nämner bristen på trä, läder och textilvaror. Han diskuterar möjligheten att öka tillgången på råvaror i allmänhet genom att utveckla jordbruket och genom att odla upp nya jordar, och tillägger: ”samma sak gäller sökandet efter mineralrikedomar ...”, vilket klart visar hans uppfattning att de senare kommer i andra hand.

Samma uppfattning har Bucharin som också framhåller att ”den internationella arbetsfördelningen sammanfaller med arbetsfördelningen mellan industri och jordbruk”.¹ Han visar dels att ”produktionen av råvaror för manufakturvaruindustrin i de allra flesta fall² är en underordnad del av livsmedelsproduktionen” (Bucharin avser läder, tarmar, ylle)³, dels att ”expansionen av det ekonomiska området ger de internationella kartellerna jordbruksområden och därigenom råvarumarknader ...”.⁴ Det råder ingen tvekan om att Lenins och Bucharins uppfattning, om olika råvarutillgångars betydelse för imperialismen, var giltig i den situation de kunde analysera för något mer än 50 år sedan. Men det råder inte heller något tvivel om att situationen idag, med den industriella utveckling som ägt rum i de högst utvecklade länderna, är den omvända. För imperialismen har behovet av råvaror från jordbruket relativt sett minskat avsevärt, medan behovet av energi – (olja, klyvbart material) och mineraltillgångar för förädlingsindustrin (speciellt malmer) blivit otroligt dominerande. Samma förhållande gäller den tredje världens betydelse som leverantör av dessa råvaror till de imperialistiska länderna.

I detta kapitelns tre avdelningar kommer jag att försöka belysa följande:

1. Råvaror från jordbruket
2. Råvaror för energiframställning
3. Metalliska malmer

A. Råvaror från jordbruket

På det ekonomiska planet är det utmärkande draget för dessa råvaror att de i allmänhet (kautschuk i viss utsträckning undantaget) nästan helt saknar betydelse för framställningen av produktionsmedel. Deras betydelse för försörjningen av industrisektorn i de imperialistiska länderna är därför begränsad.

Man kan tillägga att ingen av de produkter som framställs ur de råvaror från jordbruket, vilka de imperialistiska länderna uteslutande eller så gott som uteslutande hämtar från de länder de behärskar eller exploaterar, är av verkligt vital betydelse (åter med undantag för kautschuk och kanske också fettämnen). Dessa råvaror är alltså i stort av ganska underordnad betydelse, men vi kan ändå inte bortse från dem.

Den tredje världen svarar för minst tre fjärdedelar av världsproduktionen av virke (barrträd undantaget) och exporterar största delen av sin produktion till de utvecklade

¹ A.a., s. 11-12.

² Kursiverat av mig P. J.

³ A.a., s. 87.

⁴ A.a., s. 104.

kapitalistiska länderna. De levererar bara till fabriker av mindre storlek och med mindre utvecklad teknik, som man varken kan räkna till de ledande sektorerna eller till bassetorerna inom de imperialistiska ländernas industri.

Samma sak gäller animala råvaror som läder, skinn och hudar. Vad gäller ylle, har världsproduktionen stagnerat sedan ett tiotal år och den tredje världen är inte en huvudleverantör. Dessutom går det till en traditionell industri, vars verksamhet stagnerat genom den ökande konkurrensen från syntetiska textilvaror.

Vad gäller produktionen av förädlade födoämnen, kommer vi in på en industriell sektor som producerar konsumtionsvaror av vilka vissa, exempelvis fettämnen, har en stor betydelse och till vilka de viktigaste råvarorna hämtas från den tredje världens exploaterade länder. Dessa länder producerar nästan fyra femtedelar av alla jordnötter och nästan alla palmnötter. Att den engelsk-holländska trusten Unilever, som är världens i storlek sjunde företag, har intressen på många ställen i tredje världen är värt att lägga märke till. Unilever äger plantager (med en sammanlagd yta på mer än 80 000 ha) i Kongo-Kinshasa, Nigeria, Kamerun, Ghana, Gabon, Malaysia och på Salomonöarna. Produktionen av palmnötter är densamma sedan 12 år tillbaka och produktionen av jordnötter ökar mycket långsamt. Trots detta är (och förblir) de imperialistiska ländernas industri i denna sektor starkt beroende av råvaror från tredje världen.

De imperialistiska ländernas industrier och företag som förädlar kakao, är också helt beroende av de underutvecklade länderna i Latinamerika och framför allt i Afrika. Dessa levererar hela världsproduktionen av kakaoböner, vilken ökat med drygt 30 proc. under 10 år. Men de produkter som framställs ur kakao kan självklart inte anses ha någon avgörande betydelse och deras industriella värde är mycket litet.

Bomullsindustrin i de utvecklade kapitalistiska länderna är ett verksamhetsområde som fortfarande är av betydelse. Allmänt sett tenderar (sedan flera år) bomullsindustrin (också i Japan och Förenta staterna) att stagnera. Det är dock svårt att fastställa om denna förändring är till fördel för bomullen eller om den är fördelaktig för konst- och syntetfiber, då de två materialen ofta blandas i garner och tyger. Produktionen av bomullsfiber har ökat med ungefär 25 proc. på 10 till 12 år. Den tredje världen har en ökande andel av produktionen och svarar idag för omkring 42 proc. av den totala tillverkningen. Det som är speciellt inom detta område är att den tredje världens länder själva förädlar 60 proc. av de råvaror de producerar. Då dessutom den amerikanska produktionen med lätthet skulle kunna öka, kan man säga att tillförseln av bomullsfiber från den tredje världen inte utgör någon verklig flaskhals, även om den är ett viktigt bidrag till fabriker i de kapitalistiska länderna som helhet.

Rågummit har, även om också det har konkurrens från ett syntetiskt ersättningsmedel, en något annorlunda ställning. Först och främst är den tredje världen ensam producent och i mycket liten omfattning konsument. Dessutom tycks konkurrensen från syntetmaterial ha en viss begränsning, dels av tekniska, dels av ekonomiska skäl. För närvarande utgör rågummit 38 proc. av den totala gummikonsumtionen (inkl. syntetgummi) i världen. Världskonsumtionen av rågummi ökar i absoluta tal ganska stadigt. Man kan alltså säga att om inga sensationella tekniska framsteg görs, så kommer de imperialistiska ländernas förädlingsindustri att förbli starkt beroende av tillgång på denna råvara från den tredje världen.⁵

Denna snabba översikt räcker för att ge en uppfattning om vilken betydelse bidragen av råvaror från jordbruket i den tredje världens länder har i förhållande till den totala industriproduktionen i de imperialistiska länderna. De är fortfarande viktiga och i

⁵ H. Peyret, *La stratégie des trusts, "Que sais-je"*, P. U. F., 1966.

vissa branscher avgörande, men då de inte utnyttjas i de viktigaste sektorerna och inte heller har några spridningseffekter, kort sagt, då de inte berör nyckelsektorerna inom industrin, kommer de inte att skapa något avgörande beroende för imperialismen. En eventuell brist på dessa varor skulle inte skapa svårigheter annat än i vissa sektorer. Svårigheterna kan bli allvarliga och, i vissa fall, omöjliga att åtgärda, man kommer inte att få någon effekt på andra områden (med reservation för rågummi).

B. Råvaror för utvinning av energi

Tabell 1 visar utvecklingen av de totala energibehoven för OECD-länderna (vilka i stort är desamma som de imperialistiska länderna), samt hur dessa täcks av olika tillgångar och typ av energi mellan 1950-1980 (förutsägelser).

Det framgår att behovet av import (under hela perioden) är och kommer att förbli praktiskt taget noll vad gäller stenkol och brunkol. Det är ingen överraskning. Vi vet att den tredje a Iden har mycket små tillgångar på detta område medan de imperialistiska länderna är mycket väl försedda. Reserverna är avsevärda i Nordamerika och i Europa. Japan har reserver som täcker 60 års konsumtion med nuvarande förbrukning.⁶

Tabell 1. *OECD-ländernas energikonsumtion och uppskattade framtida behov*

	(motsvarande ton råolja)				
	1950	1960	1964	1970	1980
Totala behov	1 310	1 843	22 26	878	4 304
Täckta av lokala tillgångar <i>varav stenkol och brunkol</i>	1 205	521	1705	016	2 878
Råolja	712	676	701	715	861
Naturgas	293	427	484	594	781
Vattenkraft	165	355	445	598	821
Kärnkraft	35	62	70	83	114
Kärnkraft	–	1	5	26	301
Nettoimport <i>varav råolja</i>	105	322	522	864	1 426
Naturgas	99	281	432	(1)	(1)
fasta bränslen	1	14	19	(1)	(1)
fasta bränslen	4	9	16	(1)	(1)

Källa: Beräkningen är gjord efter uppgifter i: "Problèmes et objectifs de la politique énergétique" i *Observateur de l'OECD* nr 24, oktober 1966.

Men man kan notera den mycket snabbt minskande andelen för denna råvara när det gäller att tillfredsställa de totala behoven. Medan stenkol och brunkol tillsammans täckte 55 proc. av dessa behov 1950, hade siffran 1964 fallit till 32 proc. och kommer att sjunka till omkring 20 proc. 1980.

Vi utesluter den hydroelektriska energin från vår översikt. Den kan uppenbart inte utnyttjas annat än för regionala resurser och svarar faktiskt för en mycket liten del av de totala energibehoven (mindre än 3 proc. 1950, ungefär lika mycket förutsett för 1980).

Naturgasen som inte svarade för mer än 13 proc. av de totala behoven 1950, nådde 1964 upp till en andel på något mer än 20 proc. Den andel som förutses för 1980 kan inte bestämmas med utgångspunkt från Tabell 1, då den kvantitet gas som efterfrågas för import inte är preciserad. Den förefaller dock vara relativt lågt tilltagen: OECD-uppskattade resurser beräknas svara för 19 proc. av energibehoven 1980. Nordamerika, som idag producerar tre fjärdedelar av naturgasen i världen, har reserver för minst 20 år med nuvarande förbrukningstakt. Europas reserver är också viktiga,

⁶ Enligt: *Politique énergétique – problème et objectifs*, OECD, 1966.

Japans är däremot minimala.⁷ Men å andra sidan måste den import som OECD-länderna behöver göra inte nödvändigtvis komma från tredje världen. Och den som hämtas därifrån tycks inte kunna få annat än en ganska marginell betydelse..

De imperialistiska ländernas beroende av energiråvaror från de exploaterade länderna förefaller alltså med undantag för olja inte vara akut. Vi bör också studera de klyvbara materialen som källa för energi.

Oljan

Tabell I visar att OECD-ländernas nettoimport av olja 1964 nådde en nivå som var 4,3 gånger högre än 1950 medan den egna produktionen endast ökat 1,65 gånger. Beroendet av import kommer antagligen att öka även i fortsättningen, då den egna produktionen 1980 förutses motsvara 1,6 gånger 1964 års produktion medan de totala behoven av energiimport under samma tid förutses öka 2,73 gånger. Utan tvivel kommer oljan att utgöra huvudparten av dessa behov. OECD uppskattar⁸ för övrigt den totala importen av olja 1980 till 1 173 miljoner ton. Denna mängd olja motsvarar 27,3 proc. av de sammanlagda energibehoven mot 19 proc. 1964 och 7,6 proc. 1950.

Per land eller grupper av länder är situationen och framtidsutsikterna vad gäller import av olja följande:

1964 hade importen uppnått:

	115	miljoner ton	för	Nordamerika
	329	„	„	Europa
	68	„	„	Japan
totalt	512	miljoner ton ⁹		

Importen kom från:

Mellersta Östern	269	miljoner	ton
Latinamerika	133	„	„
Afrika	70	„	„
Fjärran Östern	14	„	„
De socialistiska länderna	26	„	„

Vad gäller Nordamerika är det sannolikt att importen av olja i framtiden knappast kommer att överstiga den andel av totalkonsumtionen den har för närvarande d.v.s. 20 proc. Med detta antagande skulle importen öka till 145 miljoner ton 1970 och 185, 1980.

För Europa uppskattas importen av råolja till 370 miljoner ton 1970 och 620, 1980.

För Japan slutligen förutses importen uppgå till 165 miljoner ton 1970 och till 368 miljoner, 1980.

Vilket värde som förutsägelser dessa OECD-siffror än må ha, är det klokt att endast använda dem som riktmärken. 1980 kommer i förhållande till den egna produktionen i alla fall beroendet av import att bestå för Nordamerika och ha ökat för Europa och Japan.

Vi har tidigare bl.a. sett att de imperialistiska ländernas import 1964 till 95 proc. kom från den tredje världens länder och till 5 proc. från de (europeiska) socialistiska

⁷ OECD A.a.

⁸ A.a.

⁹ Denna siffra överensstämmer inte med den som jag återgivit i tabell I. I båda fallen är källan OECD.

länderna. Man kan fråga sig om det är sannolikt att detta förhållande kommer att förändras i framtiden. Världens kända råoljereserver fördelade sig i januari 1967 enligt följande (i procent).¹⁰

Förenta staterna	10,2
Kanada	2,3
Latinamerika	5
Västeuropa	0,8
Mellersta Östern	59,9
De socialistiska länderna	8,6
Afrika	8,3
Övriga	4,9

För det första kan man konstatera att Förenta staternas och Kanadas procentuella andel av reserverna avsevärt understiger deras andel av världsproduktionen 1966 (28 proc.). Detta begränsar giltigheten av det argument enligt vilket Förenta staterna skulle ha avsevärda icke exploaterade tillgångar i reserv, vilka skulle kunna ge landet en stor extra kapacitet. Man kan också fastställa att samma sak gäller för de socialistiska länderna (reserver 8,6 proc., produktion 1966=18,2 proc. av världsproduktionen). Även de karibiska öarnas reserver förefaller begränsade, men å andra sidan tycks Mellersta Österns tillgångar vara oerhörda. Alla specialister är också överens om att de afrikanska reserver som idag är kända inte ger annat än en föraning av vad man där kommer att finna i framtiden.

Vilka brister en del av dessa siffror än må ha (för de socialistiska länderna t.ex.) och hur osäkra förutsägelseerna än är, är det klart att den tredje världens ställning, med 3/4 av världens idag kända reserver, är och kommer att förbli mycket förmånlig. Vi bör alltså inte bara tvivla på resultatet av OECD-experternas arbete, utan inte ens betrakta resultatet av deras arbete som en minimihypotes vad gäller de imperialistiska ländernas beroende av oljan från tredje världen. Dessas leveranser skall 1980 vara 3-4 gånger större än 1964 och då utgöra 2730 proc. av de imperialistiska ländernas totala energibehov, mot mindre än 20 proc. 1964. Detta är ett första rangens beroende i en nyckelsektor för industrin. Vi bör inte heller glömma bort oljan som råmaterial för den petrokemiska industrin.

Den rovgirighet med vilken oljetrusterna kastar sig över prospektionstillstånden och med vilken de kontrollerar utvinningen och oljemarknaden i hela det imperialistiska området borde undanröja alla tvivel, om det fortfarande finns några.

Utan att gå in på detaljer, som man kan finna i en rik litteratur, kan vi bara påminna oss om, att sedan Achnacarryavtalet (1928) mellan den tidens ”3 stora” fram till omkring 1960, d.v.s. under 30 år, har den internationella oljekartellen som består av 7 ”stora” (Standard Oil of New Jersey, RoyalDutch-Shell, British Petroleum, Gulf, Texas, Standard Oil of California, Socony-Mobil Oil) behärskat världsmarknaden. Den har använt olika metoder av vilka den inte minst viktiga var att införa ett ”världspris” helt oberoende av produktionskostnaderna. Detta ger dem förutom enorma profiter möjlighet att finansiera utvecklingskostnaderna, d.v.s. forskning och borrhningar. Som det imperialistiska systemets sanne företrädare på det viktiga oljeområdet har kartellen, dels genom politiskt stöd från sina hemländer, dels genom att de länder i vilka reserverna finns varit så svaga, överallt kunnat garantera både forskning, utvinning, transport och försäljning i överensstämmelse med imperialismens intresse. Det har också kunnat ske genom att kartellens medlemmar sinsemellan träffat en rad mer eller mindre officiella överenskommelser. Vad gäller ”tillstånd”,

¹⁰ ”L’industrie du pétrole et du gaz en Afrique”, Nicolas Sarkis, Afrique 68, *Jeune Afrique*.

”överenskommelser” eller ”avtal” som de påtvingat produktionsländerna, speciellt de i Mellersta Östern, skriver Nicolas Sarkis att ”de till förväxling snarare påminner om koloniala påbud än om fritt träffade överenskommelser”.¹¹ Enligt Daniel Durand har genom dessa avtal uppstått ”verkliga stater i staten”.¹²

Men för S. W. Landry, ”är idag den vackra idealmarknaden ingenting annat än en sprucken fasad, som illa döljer verkligheten, där det numera finns flera från varandra skilda marknader, vilka utsätts för påtryckningar från kommersiella intressen och kortsiktiga nationella motsättningar”.¹³ Också enligt N. Sarkis uppfattning är ”av flera olika anledningar de internationella företagens roll som domare och mellanhänder sedan några år ifrågasatt både av de oljeproducerande arabländerna och av de europeiska länder som konsumerar oljeprodukter”.¹⁴ S. W. Landry betonar de inre rivaliteterna i de utvecklade kapitalistiska länderna, ”den nationella oljepolitiken” och den snabba framväxten av ”alltmer omfattande statliga sektorer” medan de s.k. oberoende (huvudsakligen amerikanska) företagen ”utnyttjar förvirringen för att söka ta över en del av marknaden”. Han förutser också att marknaden i den nuvarande historiska situationen, kommer att sönderfalla i ”en mängd delar”, ”vilket avspeglar de akuta politiska och ekonomiska motsättningarna mellan producenter, mellan konsumenter och mellan dessa två grupper”.

Nicolas Sarkis belyser särskilt den exploatering som de oljeproducerande länderna, i detta fall arabländerna, utsätts för. Å ena sidan ger klausulen om s.k. lika fördelning av vinsten möjlighet för företag som fått utvinningsrättigheten att ta ut vinster som varierar mellan 61 proc. och 114 proc. Motsvarande siffra för Västeuropa överstiger inte 7,2 proc. Å andra sidan ifrågasätter han den politik som innebär att alla biaktiviteter förläggs utanför utvinningslandet. De utländska bolagens förädling på platsen är obetydlig och petrokemiska anläggningar existerar inte alls. Han betonar också de arabiska ländernas önskemål om att ”avkolonisera” sin olja för att den ska kunna spela den ledande roll som normalt bör tillkomma den i dessa länders ekonomiska utveckling. Han erinrar om de arabiska oljekonferenserna, om att man skapat en organisation för de oljeexporterande länderna (OPEC), samt om den snabba utvecklingen av nationella företag i de oljeproducerande länderna. Det är beslut som ”vittnar om de arabiska ländernas berättigade önskan att avlägsna resterna av sitt koloniala förflutna”.¹⁵

Denna vilja möter stark fientlighet från oljeföretagen. De händelser som nyligen ägt rum i Iran vittnar om detta och belyser på ett slående sätt hur imperialismen tänker fortsätta att härska över den tredje världen. Till detta ämne återkommer vi i kapitel 9.

Men det finns ytterligare en punkt i Nicolas Sarkis artikel som är värd att uppmärksamma.

Efter att ha uppskattat de, som vi sett, enorma vinster som görs av de utländska företagen i Mellersta Östern, noterar han att, för perioden 1956-1966, endast 1,3 procent av dessa vinster avsattes för oljeletning i samtliga länder i Mellersta Östern. Detta motsvarar 3,3 proc. av det belopp som investerats för att söka efter olja i världen som helhet (de socialistiska länderna undantagna). Under samma tid gick 80,6 proc. av de totala utgifterna för oljeletning till Nordamerika och Europa. Självklart, och med rätta, ser N. Sarkis i detta ”ett av de mest slående exemplen på de sätt på vilka vinster från

¹¹ *Le Monde*, 16-4-1968, ”Les pays arabes veulent 'décoloniser' le pétrole”.

¹² *La Politique pétrolière internationale*, P. U. F. ”Que saisie”, 1962.

¹³ ”Le Pétrole, produit stratégique”, *Trois Continents*, nr 3 1967.

¹⁴ Citerad artikel.

¹⁵ Citerad artikel.

de fattiga länderna överförs till de rika länderna”. Man kan fråga sig av vilken anledning de imperialistiska länderna idag försummar att söka efter olja i Mellersta Östern medan de däremot intensifierar efterforskning i sina egna territorier.

Man kan visserligen tycka att de kända reserverna i Mellersta Östern som idag utgör 60 proc. av världens reserver, vilket motsvarar 70 års produktion med nuvarande takt, är tillräckligt stora för att tillåta en paus i efterforskningarna i detta område, till förmån för de länder som har knappa tillgångar. Men om imperialismen lägger ned 80,6 proc. av sina utgifter för oljeletning enbart i Nordamerika och Västeuropa (mot 3,3 proc. i Mellersta Östern), återstår mycket lite (16 proc.) för Latinamerika, Afrika, Syd- och Ostasien, vars totala kända reserver endast utgör 18 proc. av de kända reserverna i hela världen. Kan man inte också anta att imperialismen medveten om sitt dramatiska beroende av den tredje världen på ett så viktigt område och ställd inför en allt kraftigare opposition inte enbart i Mellersta Östern utan i hela tredje världen, vidtar dessa avsevärda ansträngningar inom det egna landet i hopp om att där finna olja som är en nyckel till industriell expansion. (De viktiga fyndigheter som nyligen gjorts i Prudhoebukten och i den arktiska skärgården kan ännu inte beräknas med någon precision. Dessutom är de tekniska, finansiella och transport-tekniska problemen ännu inte lösta.)

Uran och torium

Tabell I visar att kärnenergin 1980 inte anses komma att svara för mer än 7 proc. av OECD-ländernas totala energibehov. Men enligt en rapport som framlagts av Louis Saulgeot vid OECD:s energikommission och som godkänts av medlemsländernas regeringar¹⁶ skall kärnenergens andel enbart vid framställning av elektricitet i Västeuropa uppgå till 5,8 proc. 1970, 30 proc. 1980 och 41 proc. 1985. Den europeiska energiproduktionen 1980 uppskattas till motsvarande 145 miljoner ton råolja. Den kommer då att vara nästan densamma som Nordamerikas, för båda områdena tillsammans 290 miljoner ton. Tabell I visar kärnenergiproduktion för samtliga OECD-länder motsvarande 301 miljoner ton råolja. Detta lämnar i jämförelse med Saulgeots rapport en alltför blygsam andel åt Japan, i synnerhet om man tar hänsyn till nyligen gjorda beräkningar. Om man hårdtrar dessa fakta en smula, kan man med en optimistisk hypotes uppskatta att kärnenergin 1980 kan komma att täcka närmare 10 proc. av de totala behoven. Detta är relativt sett en ganska blygsam andel och ger en mer rättvis bild av problematiken rörande tillgång på råvaror för att utvinna kärnenergi.

Till detta kommer en mycket stor osäkerhet om vilka tillgångar på klyvbara ämnen som kommer att finnas i världen 1980. Enligt ett tredje dokument från OECD¹⁷ från vilket vi har tagit siffrorna i tabell 2, saknas ännu uppgifter ”angående länder som inom sina gränser anses ha betydande reserver av uran”. De uppskattningar som angivits ”skall alltså inte betraktas annat än som en enkel sammanställning inför en ny viktig fas av efterforskningarna efter uran”.

¹⁶ *Le Monde*, 4-8-1966.

¹⁷ ”Ressources d'uranium, estimations révisées, décembre 1967”, OECD.

Tabell 2. *Beräknade urantillgångar* (enligt uppgifter från oktober 1967)(10 000 ton uranit ¹)

Pris per pund (i 0,5 kg)	mindre än 10 \$		10 till 30 \$	
	Garanterade tillgångar	Uppskattade reserv-tillgångar	Garanterade tillgångar	Uppskattade tillgångar
Australien	11	3	4	1
Kanada	200	290	230	470
Spanien	11		19	280
Förenta staterna	300	350	350	640
Frankrike	45	20	5	10
Portugal	10	7		22
Sverige			500	250
Övriga imperialistiska länder	1		39	
Totalt	578	670	1 147	1 673
Sydafrika	205	15	120	105
Argentina	9	21	26	105
Kongo-Kinshasa	6			
Gabon	4	4		
Indien			27	62
Marocko	6		19	
Niger	12	13	13	
Angola				15
Totalt	242	53	205	287
Övriga	5	20	6	
Sammanlagt:	825	743	1 358	1 960

¹ 1 ton uranit=770 kg ren uran.

Källa: Utdrag ur "Resources d'Uranium – estimations révisées, dec. 1967" OECD tab. 1.

Då kärnenergi för fredliga ändamål konkurrerar med energi framställd ur andra källor, har tillgångar och reserver klassificerats efter utvinningskostnad. Endast den billigaste kategorin tycks för närvarande övervägas. De uppskattningar som rör denna har dessutom en större precision. Det skulle utan tvekan vara riskabelt att med utgångspunkt från dessa uppgifter söka uppskatta ett eventuellt beroende för de imperialistiska länderna i förhållande till den tredje världen. Jag begränsar mig till två anmärkningar:

1. Frankrike måste trots egna tillgångar utnyttja fyndigheter i Gabon, Niger och Centralafrikanska republiken för att täcka samtliga sina behov.¹⁸ För detta ändamål grundade Frankrike, i början av 1968, företaget SOMAIR för att exploatera uran-gruvorna i Niger. I bolaget ingår Atomenergikommissionen (40 proc. av aktierna), republiken Niger (20 proc.), Mokta (20 proc.) och det franska Urangruvbolaget (20 proc.). Produktionskapaciteten skall från 1973 uppgå till 1 000 ton per år.¹⁹

Totalt kommer Afrika då att leverera omkring 2 000 ton uran per år till Frankrike. Till detta ska läggas Frankrikes egen produktion, på 1 200 ton om året, vilken för närvarande hålls tillbaka för att spara reserverna. En avslöjande kommentar till detta

¹⁸ Frankrike intresserar sig dessutom för tillgångar på Madagaskar, i Iran, i Sydafrika och i Senegal; Italien för de som finns i Kenya och Somalia; andra länder för de som finns i Nigeria, Zambia, Moçambique.

¹⁹ *L'Express*, 19 till 25-2-1968.

förhållande har gjorts av en journalist på en fransk veckotidning, l'Express "den afrikanska produktionen garanterar alltså Frankrike ett visst oberoende".²⁰

2. EEC-länderna som (med undantag för Frankrike), nästan helt saknar egna tillgångar importerade 1966 totalt 5 637 ton uran, varav 2 730 ton (48 proc.) kom från den tredje världen.

Det minsta man kan säga är att det idag råder ett visst beroende, trots att den tredje världens länder som helhet hittills blivit mycket mindre prospekterade än de imperialistiska länderna.

Som avslutning vill jag helt kort nämna något om uran som utvinns ur havsvattnet. Utvinningskostnaderna överstiger avsevärt de ekonomiskt acceptabla gränserna. Samma sak gäller för torium av vilket det finns säkra tillgångar på mer än en halv miljon ton uranoxid. För detta ämne finns för närvarande ingen kommersiell avsättning som kärnbränsle och framtiden är osäker.²¹

C. Mineralmalmer

I stort börjar, enligt de olika författare som studerat problemet, de industrialiserade kapitalistiska länderna sedan några år se sina reserver av mineralmalm uttömmas mer eller mindre hastigt. Eller också består de av fattig eller svårtillgänglig malm, vilket avsevärt ökar utvinningspriset. Följden är ett snabbt ökande behov av den rika och billiga malm, som finns i stor mängd utanför i-länderna och alldeles särskilt i den tredje världens länder.

Denna situation gäller dock inte generellt. De imperialistiska länderna har fortfarande en mer eller mindre gynnad ställning med avseende på ett litet antal malmer. Det rör sig främst om nickel, molybden och i mindre grad, vanadium, bly och zink (jag tar inte upp guld och silver, vars industriella användning inte är av större betydelse).

Utvinningen av nickel i det imperialistiska området sker nästan uteslutande i två länder, Kanada och Nya Kaledonien. 1967 producerade det förra 245 000 ton ren metall²², medan det andra bara uppnådde 70 000 ton. Men reserverna i tredje världen (av vilka hälften finns i Indonesien och på Filippinerna) utgör 70 proc. av de uppskattade tillgångarna inom det imperialistiska området. De socialistiska ländernas reserver är avsevärda, speciellt på Kuba. Efterfrågan i världen ökar snabbt. Den amerikanska-kanadensiska företagsgruppen International Nickel Corporation of Canada (INCO) kontrollerar nästan hela den kanadensiska produktionen och har 40 proc. av kapitalet i ett nytt viktigt företag på Nya Kaledonien (COFIMPAC).

Förenta staterna dominerar helt produktionen av molybden inom det imperialistiska området: 28 000 ton av 30 000 ton 1957, 35 000 av 45 000 1965. Mellan dessa årtal ökade Kanadas produktion från 500 till 4 000 ton medan Chiles höjdes från 1 300 ton till 3 700 ton.

Produktionen av vanadium inom den imperialistiska zonen fördubblades mellan 1957 och 1965. Också vad gäller denna metall är Förenta staternas position dominerande: fem sjättedelar av totalproduktionen 1957, men endast 57 proc. 1965. Orsaken är en snabb ökning för Finland och, främst, för Syd- och Sydvästafrika.

Om produktionen av de tre föregående malmen konzentreras till ett litet antal länder, är förhållandet ett helt annat för bly och zink, som utvinns i betydligt fler länder. Världsproduktionen av bly har ökat mycket måttligt under de senaste 12 åren,

²⁰ Nr från 29- 7/4-8-1968.

²¹ A.a. OECD.

²² Om inget annat anges, ges alla siffror för de olika malmen i ton mineralhalt.

medan zink har haft en betydligt snabbare tillväxt (+52 proc. mellan 1955 och 1966). År 1965 kom 71 proc. av det bly som utvanns inom den imperialistiska zonen från i-länderna, mot 29 proc. från den tredje världen (1957 var motsvarande siffror 62 proc. och 38 proc.). För zink var förhållandet följande:

	1957	1965
imperialistiska länderna	70 proc.	72 proc.
3:e världens länder	30 proc.	28 proc.

Vi kommer nu att mer i detalj undersöka de olika metallmalmer där de imperialistiska länderna uppvisar ett totalt, mycket starkt eller snabbt ökande beroende av leveranser från tredje världen. Det gäller järn och andra malmer till stålindustrin (mangan, krom, kobolt) samt aluminium, koppar och tenn.

Järn

Tonen anges här av OECD: ”järnmalmsförekomsterna i världen är, för närvarande och för överskådlig framtid, tillräckliga för att garantera stålindustrin god tillgång till kvalitetsmalmer. Den nedgång man kan konstatera för produktionen, i vissa medlemsländer, av malmer med relativt låg mineralhalt beror på (den omnämnda) möjligheten att anskaffa rikare malmer till mycket konkurrenskraftiga priser.”²³

Denna tendens bekräftas av följande lista på den genomsnittliga järnhalten i malmer från olika länder: Förenta staterna (50 proc.), Kanada (55 proc.), Japan (55 proc.), Västtyskland, Österrike och Luxemburg 30 proc., Frankrike 35 proc., Spanien 50 proc., Sverige 60 proc., Norge 65 proc., Storbritannien 30 proc. – Sierra Leone 60 proc., Angola 63 proc., Gabon 64 proc., Mauretanien 65 proc., Sydafrika 60-65 proc., Brasilien och Venezuela 65 proc., Chile 60 proc., Indien 65 proc.²⁴ Man kan i stort fastställa att de nordamerikanska och japanska malmerna är av medelgod kvalitet. I Europa finns både rika malmer, i de skandinaviska länderna, och fattiga malmer i Storbritannien och Kol- och Stålunionens länder. Malmkvalitéerna är genomgående mycket goda i den tredje världen.

Man blir därför inte heller förvånad när man granskar produktionsutvecklingen av järnmalm i OECD-länderna, under en kortare period; uppgifterna tillåter inte att vi går tillbaka längre än till 1963 (i proc. malm):²⁵

Tabell 3.

	(tusen ton)					
	1963			1966		
	över 58 %	42-58 %	mindre än 42 %	över 58 %	42-58 %	mindre än 42 %
Kol och stål-unionen	33	4 392	71 062	50	3 650	66 025
Övriga europeiska						
OECD-länder	22 725	8 371	18 952	28 400	9 105	17 175
Kanada	15 545	11 962	833	26 735	9 595	1 150
Förenta staterna	74 012	–	–	–	91 595	–
Japan	2 358		24	2 375	–	–
Totalt	115 673	24 725	90 871	57 560	113 945	84 350
		231 milj. ton			256 milj. ton	

²³ L'industrie sidérurgique en 1965, OECD, Paris, 1966.

²⁴ Beaujeu-Garnier, Gamblin et Delobez: *Images économiques du monde*, Paris, SEDES, 1967.

²⁵ L'Industrie sidérurgique (olika år), OECD.

Man lägger märke till en lätt nedgång i utvinningen av fattiga malmer, en nedgång med hälften för de rika malmerna och en avsevärd ökning för de medelgoda malmerna. Detta beror främst på att hela Förenta staternas utvinning i statistiken överförts från den rika malmen till den medelgoda. Totalt ökade, mellan 1963 och 1966 produktionen av samtliga järnhalter med 10,8 proc.

Men under samma tid ökade för samma ländergrupp framställningen av tackjärn och järnlegeringar med 25,6 proc. och av grovstål med 23,3 proc. Då förbrukningen av järnskrot i masugnar och stålverk inte ökade mer än 16 proc., kan man tydligt konstatera en starkt ökad efterfrågan på järnmalm importerad från länder utanför OECD.

Importen i bruttoton var för samtliga järnhalter (samma källa som tidigare):

	1963	1966
	Nettoimport	Nettoimport
Kol och stålunionen	18 000	30 975
Övr. europeiska OECD-länder	5 057	8 185
Kanada	+ 1 657	440
Förenta staterna	12 969	22 525
Japan	22 367	40 555
Totalt	56 736	102 680

Ökningen av nettoimporten mellan 1963 och 1966 uppgick till 81 proc. Det ger en uppfattning om den hastighet med vilken OECD-länderna som helhet blir allt mer beroende av den tredje världen. Importen från andra länder är nämligen helt obetydlig. (De socialistiska länderna levererade 2 proc. av totalimporten 1966.)

I bruttoton utgjorde de från den tredje världen importerade malmerna 1966 28 proc. av den malm som producerades eller importerades av OECD-länderna. Men mineralhalten är i allmänhet avsevärt mycket högre hos de importerade malmerna än hos de som utvinns inom OECD. Därigenom blir det totala proportionella bidraget från tredje världen, uttryckt i järnhalt, av storleksordningen 33-34 proc. Det råder inget tvivel om, att denna andel kommer att fortsätta att öka trots igångsättningen av produktion i Australien, vilken 1967 svarade för 3,5 proc. av världsproduktionen (varav 40 proc. används inom landet).

Frankrikes situation är karakteristisk. Landet utvinns 4/5 av Kol- och Stålunionens järnmalm. Dess utvinning minskar dock sedan flera år tillbaka och man har tvingats avskeda tusentals arbetare. Mellan 1959 och 1966, ökade den franska importen nära 8 gånger. Den kom 1966 till 9/10 från tredje världen (i ordningen Mauretanien, Liberia, Brasilien, Peru ...) och från Sverige 9 proc.

En rapport som framlades inför Kol- och Stålunionens höga myndighet i november 1967 bedömde framtidsutsikterna för en europeisk produktion av järnmalm som föga uppmuntrande. Stålverken kommer mer och mer att tvingas utnyttja de rika malmer som till låga priser importeras från den tredje världens länder.²⁶ Den föregående tabellen visar dessutom att importen från länder utanför OECD stiger kraftigt i Förenta staterna och i Japan.

Problemet med järnmalm tycks inte vara en fråga om tillgångar. Så vitt man kan bedöma, på ett område där uppskattningar är osäkra, tycks länder som Japan och i

²⁶ *Le Monde*, 12 till 13-11-1967.

mindre utsträckning Storbritannien ha mycket små eller små tillgångar. Förenta staterna, Skandinavien och Frankrike tycks ha viktiga reserver, medan de som finns i Afrika anses vara omfattande. Men om de afrikanska malmerna är av hög kvalitet gäller med undantag för de skandinaviska inte samma sak för de imperialistiska ländernas. Det verkliga problemet är åtminstone för tillfället utvinningskostnaderna i förhållande till avkastningen. I en värld där konkurrensen fortfarande är ett krav, framstår de imperialistiska ländernas efterfrågan på rik järnmalm från den tredje världen, samtidigt som de själva har reserver av måttlig eller låg kvalitet, som en tvingande eller tilltagande nödvändighet.

Mangan

Mangan är oundgängligt för den moderna stålindustrin, som använder det vid framställning av specialstål. Sedan det andra världskriget har produktionen av mangan expanderat mer än någon annan metall, med undantag för aluminium. Världsproduktionen av manganmalm har (uttryckt i tusen ton) ökat från 1 780, 1946, till 4 700, 1955 och till 7 700, 1965.

Jakten efter mangan, som nästan helt saknas i de imperialistiska länderna, har ibland varit spektakulär. Den rika marockanska fyndigheten i Imir exploaterades intensivt under åren efter kriget. Men eftersom den var belägen bortom Atlasbergen, blev man, för att få manganmalmen över ett bergspass på 2 250 m. höjd, först tvungen att konstruera en hel armada speciallastbilar (kanadensiska Mack) som transporterade malm i formliga tåg. Därefter avlöstes lastbilarna av en malmlinbana från Zate. Fraktkostnaderna från gruvan till Casablanca (415 km) uppgick till 19 dollar per ton (flera gånger utvinnings-kostnaden) mot lite mer än 3 dollar per ton för malmen från Bou-Arfa som transporterades till Nemours (318 km). Men den senare innehöll inte mer än 25 proc. metall mot 56 proc. för den förra.²⁷ Raymond Furon berättar historien om Moandagruvan i Gabon och sammanfattar: ”Denna historia om manganet åskådliggör mycket väl stormakternas önskan om ekonomiskt oberoende, ett ”strategiskt” oberoende, som kan leda till de värsta övergrepp”.²⁸

Faktum är att världsproduktionen 1965 (7,4 miljoner ton) fördelades nästan jämnt mellan de socialistiska länderna (3,825 miljoner ton, varav 3,4 miljoner ton från Sovjetunionen) och den tredje världens länder (3,65 miljoner ton). De imperialistiska ländernas sammanlagda produktion uppgick inte till mer än 230 000 ton (3 proc. av världsproduktionen).

Japan är det enda land bland dessa, som har en produktion värd att nämna: 104 000 ton. Men utvinningen ökar inte och har t.o.m. minskat i förhållande till toppen på 124 000 och 120 000 ton 1959 resp. 1960. Frankrike som var ledande i världen 1885 finns inte längre med i statistiken. Kol- och Stålunionens länder har tillsammans en obetydlig brytning, omkring 15 000 ton, nästan helt och hållet från Italien och är alltså för nästan hela sitt behov beroende av import. Denna uppgick 1960 till 1 380 000 ton obearbetad malm och 1966 till 1 810 000 ton obearbetad malm. Storbritannien har ingen produktion och Förenta staterna utvinna inte mer än högst 47 000 ton per år. Detta täcker endast 5 proc. av landets behov. 1960 importerade USA 2 160 000 ton och 1966 2 541 000.

De imperialistiska ländernas beroende av import är alltså totalt vad gäller mangan. Förhållandena är här inte ekonomiskt ogynnsamma utan malmen saknas helt enkelt. ”Denna strategiska metall, skriver Raymond Furon, har av det amerikanska gruv-

²⁷ A. André et J. Le Coz, *Economie minière du Maroc*, Rabat, 1961.

²⁸ La Terre est-elle une mine inépuisable?, Paris, Hachette, 1967.

departementet sökts aktivt över hela USA, men utan resultat. Sovjetunionen vägrade inte att leverera till USA, som dock led mycket av situationen.”²⁹

Man måste alltså konstatera att vad gäller mangan är de imperialistiska länderna beroende, inte bara av den tredje världen, som är helt dominerande, utan också av Sovjetunionen och andra socialistiska länder, vilka levererar mindre mängder malm eller metall till de europeiska länderna och till Japan.

Krom

Produktionen inom det imperialistiska området har sedan ett tiotal år legat nästan stilla vid omkring 1,25 miljoner ton. Dess geografiska fördelning påminner mycket om manganets. Med en produktion på 30 000-35 000 ton om året (fördelad ungefär lika mellan Grekland och Japan) har de utvecklade imperialistiska länderna inte längre mer än en bråkdel av den totala utvinningen. Dessutom minskar denna andel.

Utvinningen i den tredje världen uppgick 1965 till 1 260 000 ton. De viktigaste produktionsländerna var, i storleksordning: Sydafrika, Rhodesia, Turkiet, Filippinerna och Indien. Men till dessa 1 260 000 ton måste man lägga 1 840 000 ton från de socialistiska länderna (1965), varav 1 420 000 ton från Sovjetunionen och 350 000 från Albanien. De imperialistiska länderna är alltså med undantag för Japan, som bara är delvis beroende, helt bundna till import. Medan Kol- och Stålunionens import minskade från 467 000 till 381 000 ton mellan 1960 och 1966, ökade Förenta staternas under samma tid från 496 000 till 604 000 ton. Det gäller här oförädlad malm. Även här sker viss försäljning från de socialistiska länderna, framför allt från Sovjet, till de imperialistiska. Leveranserna från tredje världen är emellertid helt dominerande.

Liksom vad gäller mangan är orsaken till detta totala beroende, att malmen helt saknas i de imperialistiska länderna. ”USA”, skriver R. Fouet och Ch. Pomerol, ”som har mycket små egna tillgångar (i Montana) påskyndar utvinningen av krommalm på Filippinerna”.³⁰ Men sedan dessa rader skrevs har bristen utan tvekan övergått till total avsaknad av egen malm, ingen produktion i Förenta staterna har noterats i statistiken sedan 1962.

Kobolt

Världsproduktionen (med undantag för de socialistiska länderna) har under de senaste 12 åren varierat omkring 15 000 ton. Dessutom existerar en produktion i de socialistiska länderna (Sovjet–Kuba–Kina–Bulgarien–Polen–DDR och Nordkorea). Det finns inget siffermaterial om mängderna malm, men sannolikt har den inte samma betydelse som mangan och krom. Jag har dessutom inte kunnat påvisa någon leverans från dessa länder till de imperialistiska. Då återstår bara förhållandet mellan de senare och den tredje världens länder.

De två stora imperialistiska producenterna är Kanada (1 725 ton 1965, i ökande) och Finland (1 500 ton i avtagande). Sammanlagt tycks de imperialistiska ländernas utvinning röra sig om maximalt 3 500 ton 1965. Den tredje världens produktion uppgick samma år till 11 750 ton (varav 8 400 ton för Kongo-Kinshasa, 1 800 för Marocko och 1 550 för Zambia). De industrialiserade ländernas andel var alltså, 1965, 23 proc. av vad som utvanns inom den imperialistiska zonen. 1958 var den 35 proc. Då producerade Förenta staterna 2 200 ton, året efter hade denna siffra sjunkit till 1 360, därefter upphörde produktionen.

²⁹ A.a. s. 47.

³⁰ *Minerais et Terres Rares, "Que sais-je?", Paris, P. U. F., 1961.*

Även om det i detta fall inte är totalt, är dock de imperialistiska ländernas beroende av leverans från tredje världen stort, och i ökande. Utan att ha tillgång till säkra uppgifter förefaller det mycket troligt att detta beroende orsakas av en viss brist på råvaran.

Aluminium

Det man först lägger märke till är den utomordentligt snabba tillväxten för världsproduktionen av bauxit, en fördubbling mellan 1956 och 1966. Tack vare sina många olika kvalitéer, sina skilda användningsområden och sitt förhållandevis låga pris, har i själva verket aluminium blivit en av den moderna industrins viktigaste metaller – utan tvekan nummer två efter järn.

Av världsproduktionen av bauxit 1966 svarar tredje världen för 23,65 miljoner ton (Jamaica 9,15, Surinam 4,85, f.d. Brittiska Guayana 3,35, Guinea 1,65, Malaysia 1,1 milj.). Resten fördelas nästan jämnt mellan de socialistiska länderna (8,45 milj., varav Sovjetunionen 4,7) och de kapitalistiska länderna (8,1 milj., d.v.s. 20 proc.; varav Frankrike 2,8, USA och Australien vardera 1,82 samt Grekland 1,35 milj.).³¹

Men då de senare svarar för 72 proc. av världsproduktionen av råaluminium, förstår man omedelbart att deras beroende av bauxit utifrån är avsevärt. Den följande tabellen visar både omfattningen av detta beroende och ger en exakt ide om hur det utvecklats. För att den ska bli mer begriplig, ger jag här siffrorna över förädlad bauxit enligt den mest förmånliga omvandlingssiffran: 25 proc. (siffrorna är hämtade från Förenta Nationernas Statistiska årsbok 1965-1966).

Tabell 5. (tusen ton)

	Produktion av			
	Bauxit med 25 % metallhalt		Råaluminium	
	1956	1965	1956	1965
EEC	437	725	361	703
Förenta staterna	525	505	1 523	2 499
Kanada			563	762
Storbritannien			28	36
Sverige			12	30
Norge			93	276
Japan			66	294
Totalt	962	1 230	2 646	4 600

Man kan konstatera att ungefär en elftedel av den kvantitet aluminium som producerades 1956 härrörde från inom samma område producerad bauxit. År 1965 var andelen ”inhemsk” bauxit reducerad till en femtondel. Detta år var alltså de länder som ingår i översikten till 93 procent beroende av tillförsel utifrån.

Beroendet är helt uppenbart för Kanada, Storbritannien, Sverige, Norge och Japan, som inte har några bauxittillgångar. Av produktionen av bauxit inom EEC svarar Frankrike för 90 proc. och Italien för 10 proc. Den italienska produktionen har fallit under de senaste åren och den franska som dock tilltar, är inte tillräcklig för EEC:s behov.

Vad gäller bauxitproduktionen i Förenta staterna har den i stort sett varit densamma sedan ungefär tolv år tillbaka, medan metallproduktionen har ökat med 64 proc. mellan 1956 och 1965.

³¹ Dessa siffror gäller inte ton mineralhalt utan mängden bruten malm. Aluminiumhalten i bauxiten anses normalt uppgå till 20-25 viktprocent.

Jag har inga uppgifter om de franska bauxitreserverna. Beträffande reserverna i Förenta staterna skrev R. Fouet och Ch. Pomerol³² 1961, att landet inte utvecklar sin egen produktion maximalt för att kunna bevara reserver av denna strategiska råvara. Raymond Furon å andra sidan antyder 1967 att Förenta staterna har brist på bauxit.³³ I vilket fall som helst är det klart att de imperialistiska länderna tillsammans har en relativt kraftig brist på bauxit. Det är lika klart att den tredje världen har en ytterst gynnsam position på detta område. Afrika, som idag inte svarar för mer än 5 proc. av produktionen, anses ha reserver uppskattade till 25 proc. av världstillgångarna.³⁴

Den tredje världen är emellertid inte ensam om att leverera bauxit till de kapitalistiska industriländerna. Vi har nämnt produktionen i Australien (stora reserver) och i Grekland. Dessutom finns jugoslaviska leveranser att tillgå. Med dessa länders bidrag i minnet kan vi uppskatta de industrialiserade ländernas beroende, här ovan angivet till 93 proc. av deras behov. Av detta behov täcks 64-65 proc. av leveranser från tredje världen. Vi kan dessutom iaktta en försäljning av obearbetad aluminium till OECD-länderna (100 000 ton 1966 från Sovjet, Rumänien, DDR och Ungern).

Koppar

Världsproduktionen av kopparmalm ökade med 48,5 proc. mellan 1956 och 1966. Den uppnådde det senare året 5 620 tusen ton, av dessa kom 2 080 tusen eller 40 proc. från de imperialistiska länderna (Förenta staterna 1 290, Kanada 460, Japan och Australien 110 var). Från tredje världen levererades 2 180

tusen ton eller 41 proc. (Chile 660, Zambia 620, Kongo-Kinshasa 315, Peru 185 o.s.v.) De socialistiska länderna slutligen svarade för 1 000 tusen ton eller 19 proc. (varav 750 från Sovjet).

De imperialistiska ländernas andel är här betydande, men de är ännu långt ifrån självförsörjande. Det framgår av nedanstående tabell, som sammanställts efter samma källa som tidigare för aluminium.

Tabell 6.

	(tusen ton)			
	Produktion av			
	Kopparmalm		Förädlad koppar ¹	
	1956	1965	1956	1965
EEC	5	2	473	720
(varav Belgien)	–	–	(169)	(309)
Förenta staterna	1 002	1 226	1 548	1 959
Kanada	322	469	298	393
Storbritannien	–	–	220	256
Sverige	17	16	33	50
Japan	79	107	126	366
Australien	55	92	40	100
övriga industrialiserade	48	75	76	135
Totalt	1 528	1 987	2 814	3 979

¹ Inräknat återvunnen koppar som i medeltal utgör 17-18 % av totalproduktionen. En avräkning ger följande siffror:

2 330 3 300

Denna tabell kräver några kommentarer:

³² A.a., s. 76.

³³ A.a., s. 92.

³⁴ Afrique 69, *Jeune Afrique*.

1. Den förädlade kopparn, till vilken ej räknas den som återvinns, motsvarar 1956 kopparinnehållet i de olika ländernas malm multiplicerat med 1,52 och 1965 med 1,65. De berörda ländernas underskott förvärras alltså. Man kan dessutom lägga märke till att världsproduktionen av malm ökade med 48,5 proc. mellan 1956 och 1965, medan den för de berörda länderna endast ökade med 36 proc.

Varje land, betraktat enskilt eller som grupp (utom Kanada och i viss utsträckning Australien), har en metallproduktion som överstiger metallinnehållet i dess malmer. Underskottet är alltså inte bara globalt utan gäller för de flesta länder och för EEC. Förenta staterna, själv ledande producent i världen av kopparmalm, hade om man inte inräknar återvunnen metall, 1965-1966 ett underskott i storleksordningen 400 000 ton.

EEC:s och Storbritanniens (d.v.s. i huvudsak Västeuropa) situation är särskilt karakteristisk. Deras produktion av koppar d.v.s. 25 proc. av världsproduktionen är helt och hållet avhängig tillförsel utifrån. Vi kan dessutom speciellt nämna Belgien som ensam svarat för 43 proc. av EEC:s produktion. Dess situation är uppenbart ett arv från den tid då Kongo var en belgisk koloni. Det är en situation som inte bara består, utan blir allt mer markant, Belgien förädlar idag mycket mera koppar än under den koloniala tiden. Det är typiskt att Frankrike, som inte importerar malm och alltså inte framställer koppar, tillfredsställer den största delen av sitt behov av koppar från Belgien, d.v.s. från Katanga via Belgien.

De imperialistiska ländernas beroende av import av kopparmalm, som 1956 uppgick till 34 proc. av deras metallproduktion återvunnen metall ej inräknad, nådde 1965 40 proc. Det är nästan enbart ett beroende av den tredje världen. A andra sidan förefaller reserverna i USA och Kanada, där större delen av de imperialistiska ländernas produktion äger rum, ännu vara rika. Samma sak gäller för fyndigheterna i Anderna. Reserverna i Afrika är avsevärda, vilket också gäller de i Mauretania, som kommer att börja utnyttjas 1970.

Tenn

Världsproduktionen av bauxit och kopparmalm har alltså ökat snabbt under de senaste 12 åren. Produktionen av rent tenn däremot sjönk efter 1955-1956, för att därefter åter stiga och 1965-1966 med god marginal passera de siffror som noterades tio år tidigare. Produktionen i världen var 1966 215 miljoner ton. Den kom framför allt från den tredje världen. Produktionen i de imperialistiska länderna var mycket liten (7 miljoner ton), i de socialistiska länderna åtskilligt större, 49 miljoner ton (Kina 25 miljoner, Sovjet 23 miljoner) eller 23 proc. av världsproduktionen.

Den tredje världens produktion är alltså i storleksordningen 160 miljoner ton, eller 74 proc. av den totala. Den är mycket starkt koncentrerad till Sydasiens (speciellt Malaysia – 70 miljoner, Thailand – 23 miljoner, Indonesien – 13 miljoner). Latinamerika bidrar med omkring 30 miljoner ton, varav 26 från Bolivia. Afrika slutligen levererar 20 miljoner ton, varav 9,5 från Nigeria och 7 från Kongo-Kinshasa.

De industrialiserade länderna konsumerar omkring 90 proc. av det tenn som går till industriella ändamål inom den imperialistiska zonen. Deras beroende är alltså så gott som totalt. Det är ett beroende som nästan helt tillfredsställs från den tredje världen, trots att man kan peka på en del sovjetiska leveranser av smält tenn till några imperialistiska länder.

Denna översikt över de viktigaste råvarorna skulle med fördel kunna utvidgas till att gälla även vissa sekundära, men inte oviktiga malmer som antimon, beryllium, litium, tantal, liksom andra mineraler som fosfaterna. Den är emellertid tillräckligt om-

fattande för att vi skall kunna fastslå att det har skett en oerhörd utveckling sedan den tid då Lenin och Bucharin studerade problemet.

Världsproduktionen av råolja som 1966 nådde 1 633 miljoner ton, uppgick 1929 bara till 191 miljoner ton. Vid denna tid svarade USA ensamt för 72 proc. medan Mellersta Östern inte hade mer än en helt obetydlig produktion. Värdet av världens gruvproduktion var (uttryckt i fast dollarvärde) 1920 inte mer än 5 miljarder dollar. 1963 var det totalt 58 miljarder dollar. En historisk översikt av de viktigaste gruvfyndigheterna i Afrika visar att mer än tre fjärdedelar av dem gjorts efter 1915. Världsproduktionen av järn har nästan femdubblats sedan 1910. Aluminiumproduktionen är idag 22 gånger högre än 1929. Exempler kan mångdubblas.³⁵

Vi bör alltså inte upprepa vad Lenin skrev i detta ämne, utan istället, från hans utgångspunkt, försöka göra en analys av situationen idag. Den karaktäriseras av följande:

1. En allmänt sett relativt minskad betydelse för råvarorna från jordbruket. De imperialistiska ländernas beroende av tredje världen är på detta område inte allvarligt utom vad gäller vissa vegetabiliska oljeprodukter, samt framför allt kautschuk.
2. På energiförsörjningens område spelar oljan fortfarande en betydelsefull roll i förhållande till andra energikällor. Dess ledande plats bör bestå under överskådlig tid. Den tredje världens betydelse som leverantör till de imperialistiska länderna, vilka i stort är bristländer, ökar samtidigt och kommer att öka. Leveranserna från den tredje världen är t.o.m. ett villkor för energibalans i de imperialistiska länderna.
3. De imperialistiska ländernas oerhörda industriella expansion grundas på stål- och metallindustrin. Vad gäller den förra är de imperialistiska länderna beroende av den tredje världens järnleveranser. Dessa uppgår för närvarande till mer än en tredjedel av behovet, vilket snabbt ökar. De imperialistiska länderna är också nästan helt beroende av tillförsel utifrån av sådana livsviktiga råvaror som mangan och krom, och till mer än 75 proc. för kobolt. Vad gäller metallindustrin kan de imperialistiska länderna inte täcka sitt behov av basmetallen aluminium annat än genom att importera 3/4 av den egna konsumtionen. De är också bundna av leveranser utifrån av koppar (40 proc.) och nästan helt för tenn. På vissa områden är leveranserna från den tredje världens länder de enda som finns att tillgå (kobolt, koppar) eller starkt dominerande (mangan, krom, aluminium, tenn), även om samtidigt en viss försäljning sker från de socialistiska länderna.

Orsakerna till de imperialistiska ländernas bristsituation på dessa viktiga områden är antingen dålig konkurrenskraft, p.g.a. låg kvalitet, hos de egna tillgångarna (järn) eller att tillgångar helt eller nästan helt saknas. Det senare är fallet för mangan och krom. Bristen kan också vara relativ, men ändå mycket betydelsefull (kobolt, aluminium, koppar).

Det talas ibland om att det finns stora reservlager, eller icke utnyttjade tillgångar i Förenta staterna. De förstnämnda täcker högst 2 eller 3 års behov, medan de senare, om de verkligen existerar, indirekt är ett medgivande av att USA förr eller senare kommer att förlora sin maktställning. Dessa reserver skulle i bästa fall kunna ge den amerikanska ekonomin en konstgjord andning, men de kommer inte att kunna lösa de imperialistiska ländernas samlade underskott, vilket är särskilt dramatiskt för Europa och Japan.

³⁵ Enligt Raymond Furon, A.a

4. Den absolut avgörande betydelse som många och viktiga tillgångar i den tredje världen har för imperialismen förklarar de imperialistiska ländernas hårda beslutssamhet att kontrollera dessa tillgångar. Redan Lenin och Bucharin påvisade denna kontroll men den har sedan dess fått en omfattning som ger en god uppfattning om vilken betydelse de förtryckta länderna har som leverantörer av råvaror.

Vi har redan behandlat råoljans roll. Om vi berör gruvsektorn, vet vi att det nordamerikanska kapitalet i stort behärskar företagen i Sydamerika. Bauxitutvinningen i Surinam kontrolleras t.ex. av det amerikanska jätteföretaget Alcoa, medan brytningen i Guyana domineras dels av DEMBA, ett dotterföretag till det kanadensiska ALCAN, dels av Reynolds Metal Co från USA. I Oceanien exploateras nickelfyndigheterna på Nya Kaledonien till viss del av det franska företaget Le Nickel, samt sedan någon tid också av en fransk-amerikansk-kanadensisk grupp.

Afrika är ett särskilt givande område om man vill undersöka hur imperialisterna har lagt beslag på malmfyndigheter. I Mauretaniens utvinns järnet av MIFERMA, som kontrolleras av engelskt, tyskt, italienskt och (en majoritet) franskt kapital. Kopparfyndigheterna i Akjoujt kommer att exploateras av en engelsk-amerikansk majoritet tillsammans med en blandad Iransk grupp till vilket kommer den mauretanska regeringens minoritetspost på 25 proc. Bauxitfyndigheten i Boke (Guinea), en av världens rikaste, kontrolleras till 51 proc. av kapital från USA, Kanada, Frankrike, Västtyskland och Italien; den guineanska staten innehar 49 proc. Vad beträffar tillgången och industrikomplexet i Fria, domineras de av den franska gruppen Ugine-Kuhlmann. Liberias järn är i händerna på tyskt, italienskt, svenskt och framför allt amerikanskt kapital. Zambias koppar kontrolleras till 56 proc. av Anglo-American Corporation. COMILOG som utvinna mangan i Gabon är ett fransk-amerikanskt företag där US Steel har 49 proc. av aktierna; SOMIFER som planerar utvinna järn i samma land har amerikanskt, franskt och tyskt deltagande.

5. Detta är bara några exempel. Jag har nämnt dem för att understryka ett nytt karakteristiskt drag hos den imperialistiska kontrollen av råvarorna i den tredje världen: den blir mer och mer internationell. Det gäller särskilt, så gott som alla, nybildade grupper. Medan monopolens uppdelning av världen tidigare nästan alltid var geografisk, har den idag formen av allianser från fall till fall, ofta mellan konkurrenter. Den grupp som utvinna fyndigheten i Boke är ett bra exempel. Här nöjer jag mig med att konstatera faktum, vi kommer att analysera problemet i kapitel 10.

6. Emellertid bryts ibland imperialismens kontroll, den blir inte längre absolut. Det är uppenbart vad gäller oljan (jfr ovan) t.ex. i Mellersta Östern och i Algeriet. Men även en del andra fall är värda att notera. Zambia tillkännagav 1969 sin avsikt att överta 51 proc. av aktierna³⁶ från Anglo-American och Roan Selection Trust, de två grupper som utvinna landets koppar. I Kongo-Kinshasa har t.o.m. regeringen Mobutu "kongoliserat" f.d. Union Minière du Haut-Katanga. Det har blivit ett statsföretag till 60 proc., med namnet Generale Congolaise des mineraux (GECOMIN). I Chile blev i december 1964 de nordamerikanska gruvbolagen s.k. blandade företag. Den chilenska staten innehar i de flesta fall 25 proc. av aktiekapitalet; i den berömda gruvan El Teniente 51 proc. Den hade tidigare helt kontrollerats av USA-företaget Kennecott.³⁷

Dessa ofullständiga förstatliganden bör inte skapa några illusioner. Det kongolesiska GECOMIN förblir till 40 proc. öppet för utländskt kapital och skulle alltså kunna bli ett internationellt konsortium, i vilket det inte är uteslutet att Union Minière åter dyker upp. Men framför allt tvingades GECOMIN 1967 att ingå ett avtal med la Societe

³⁶ *Le Monde*, 12-8-1969.

³⁷ *Images économiques dumonde*, 1965, s. 108.

Generale de Belgique. Avtalet var av teknisk art och rörde utvinningen av koppar och andra malmer. Och vi vet att teknisk kontroll också innebär kontroll över kapitalet. På detta sätt behåller de belgiska intressena monopolen att sälja malmerna, vilket har lämnat ytterligare en viktig kontrollmöjlighet i deras händer.³⁸

Samma iakttagelser är giltiga för den ofullständiga chileaniseringen av koppargruvorna, som inte innebär något annat än att man överlåter den tekniska kontrollen och försäljningen. Enligt Geoffrey Owen innebär ”detta avtal ingen generositet” (från de amerikanska företagens sida), ”Chiles förhandlingsstyrka har försvagats” och om brytningen ”skulle bli för riskabel eller inte tillräckligt lönsam, räcker det att starta produktionen någon annanstans” ...³⁹

Man kan i alla fall slå fast att dessa fakta antyder en tendens, även i de fall där det statliga deltagandet är mera formellt som i Mauretanien, Guinea, Kongo-Kinshasa, m.fl. Dessa överenskommelser är i vissa fall (olja) uttryck för en verkligt antiimperialistisk politik (trots osäkerhet och brist på konsekvens). Ofta tjänar de dock inget annat syfte än att dölja de verkliga förhållandena. Men de vittnar i alla fall om att imperialismens lydiga tjänare tvingas söka dölja dessa förhållanden. Och när själve shahen av Iran (jfr kapitel 9) kommer i konflikt med det internationella oljekonsortiet, måste man medge att något nytt håller på att hända. Vilka svagheter motståndet än må ha och vilka mystifikationer det än tillgriper, står ett faktum kvar: de länder som behärskas och exploateras av imperialismen är på väg in i en period av allmänt motstånd mot imperialistisk kontroll över råvarorna.

³⁸ Claude Roire: ”Deux pays, deux produits”, *Trois Continents*, nr 3, 1967.

³⁹ *Puissance de l'économie américaine*, Société, Seuil, Paris, 1968.

3. Imperialismen och den internationella handeln

För Lenin var, som vi sett, ”varuexporten utmärkande för den gamla kapitalismen. Det som karakteriserar kapitalet idag är kapitalexporten”. Han ansåg att det var ett grundläggande drag hos imperialismen att ”kapitalexport i motsats till varuexport fått en avgörande betydelse”.

Det kan alltså vara av intresse att undersöka omfattningen av exporten av varor resp. kapital och hur den utvecklas f.n. Jag skall söka fastslå om någon av dem idag har en särskild betydelse eller några utmärkande egenskaper. Vi kommer inte att kunna få något definitivt svar förrän i följande kapitel.

Detta kapitel ger oss först och främst en möjlighet att fastslå att de imperialistiska ländernas varuexport sedan det andra världskriget har utvecklats mycket snabbt (jfr tabell 7). I löpande priser har den ungefär tredubblats mellan 1952 och 1967, och mer än fördubblats mellan 1958 och 1967. Exportens tillväxt är jämförbar, och ännu snabbare totalt sett i de socialistiska länderna fastän den, för dessa, sker i mycket mindre skala. Den är däremot avsevärt långsammare för den tredje världens länder; i stället för en tredubbling kan vi notera mindre än en fördubbling mellan 1952 och 1967. Den procentuella tillväxten mellan 1958 och 1967 är föga mer än hälften av de imperialistiska ländernas exportökning.

Men det rör sig då (kol. 1) om export uttryckt i löpande dollarvärde, vilken alltså inberäknar prisvariationer. Exportens volymökning (kol. 2) är för de imperialistiska länderna som helhet betydligt svagare än värdeökningen. För den tredje världen är däremot volymökningen mycket större. Denna rörelse åt motsatt håll är ingenting annat än en statistisk bekräftelse på det ”ojämna utbytet”, eller med andra ord utvecklingen av ett för de imperialistiska länderna förmånligt bytesförhållande, medan motsatsen gäller för den tredje världens länder. Vi ska återkomma till denna fråga.

Tabell 7. *Exportens utveckling, 1952-1967*

		Total export fob (i milj. dollar)	Exportvolym index (1963=100)	Mottagarområde i procent av totalexporten (avrundade tal)				
				Utvecklade kapitalist- länder	Tredje världen	Socialis- tiska länder		
a) Imperialist-länder	1952	48 770		56 %	32 %	2 %		
	1958	67 710	+111 %	70	67 %	30 %	3 %	
	1967	143 090		136	+94 %	75 %	21 %	4 %
varav Förenta staterna	1952	15 050		56 %	44 %	0 %		
	1958	17 760	+76 %	78	+65 %	58 %	41 %	1 %
	1967	31 250		129	*	68 %	31 %	1 %
EEC	1952	13 770		65 %	38 %	2 %		
	1958	23 440	+139 %	63	+130 %	68 %	28 %	4 %
	1967	56 130		145		80 %	16 %	4 %
EFTA	1952	12 020		65 %	32 %	3 %		
	1958	15 980	+79 %	75	+59 %	70 %	26 %	4 %
	1967	28 670		119		77 %	18 %	5 %
Japan	1952	1 270		40 %	60 %	0 %		
	1958	2 880	+262 %	51	+273 %	41 %	56 %	3 %
	1967	10 440		190		51 %	44 %	5 %
b) Tredje världen	1952	20 970		73 %	25 %	2 %		
	1958	24 790	+61 %	75	+65 %	73 %	24 %	3 %
	1967	39 960		124		74 %	21 %	5 %
c) Socialistiska länder	1952	7 020		17 %	7 %	76 %		
	1958	12 080		17 %	11 %	72 %		
	1967	24 820		24 %	14 %	62 %		

* Index gäller Kanada och Förenta staterna tillsammans.

Källor: FN:s statistiska årsböcker 1962-1967. Olika tabeller. FN:s månadsstatistik juni 1968 tab. B och C. Obs.: de utvecklade kapitalistländerna (kol. 3) består av de imperialistiska länderna jfr inledningen, samt Australien, *Nya Zeeland* och Sydafrika. Till tredje världen räknas alltså inte här Sydafrika. Däremot räknas Kuba fortfarande till tredje världen.

Om vi fortsätter vår allmänna översikt kan vi lägga märke till att de socialistiska ländernas utbyte med de två andra grupperna fortfarande är mycket blygsamt även om det utvecklats. Försäljningen till de socialistiska länderna var 1967 endast omkring 4 proc. av de imperialistiska ländernas totala export, och 5 proc. (nära 5,5 proc.) av exporten från den tredje världens länder. Utbytet mellan Öst och Väst väger ännu mycket lätt i världshandeln.

Men även utbytet mellan de imperialistiska länderna och den tredje världens länder blir allt mindre betydelsefullt, åtminstone värdemässigt. Medan de förras försäljning till den tredje världen 1952 uppgick till 32 proc. av deras totala export, nådde den bara 21 proc. (summan avrundad uppåt) 1967. Den tredje världen är alltså en mindre viktig kund för de länder som härskar över och exploaterar den. Samtidigt är de imperialistiska länderna en högt prioriterad marknad för den tredje världen: 73 proc. av exporten 1952 och 74 proc. 1967.

Denna i relativt värde fallande export från de imperialistiska länderna till den tredje världen kompenseras i någon liten utsträckning av ökande försäljningar från Väst till Öst. Men resten d.v.s. 80 proc. uppvägs av ökande handel mellan de imperialistiska länderna. Den steg från 66 proc. till 75 proc. av dessas totala utrikeshandel mellan 1952 och 1967.

Den tredje världens länder handlar uppenbart mindre och mindre med varandra, i motsats till de imperialistiska länderna, som har en allt större handel sinsemellan. Det är den kraftfulla utvecklingen av utbytet mellan de industrialiserade kapitalistländerna som är den huvudsakliga förklaringen till världshandelns snabba tillväxt.

Det rör sig dock här om en grov beskrivning, som baseras på siffror vilka uttrycker utbytet i löpande dollarvärde. Dessa fakta kräver noggrannare analyser och undersökningar. Vi kommer att göra sådana dels av handeln mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen, dels av utbytet mellan de imperialistiska länderna.

A. Handeln mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen

Denna handel avspeglar i sin struktur, på ett mycket karaktäristiskt sätt, den internationella arbetsfördelningen av imperialistisk typ. Av den underindustrialiserade tredje världens försäljning till de imperialistiska länderna, är knappt 10 proc. Manufakturvaror, resten ca 90 proc. utgörs av råvaror. Av dessa svarar bränslen (råolja) och smörjmedel för omkring 32 proc., råvaror och halvfabrikat (speciellt obearbetade metaller) för 30 proc., samt livsmedel för 28 proc. Dessa procenttal som gäller för 1965 kan variera något år från år t.ex. beroende på att mängden livsmedel är relativt avhängig skördarnas storlek. Den allmänna tendens som kan iakttagas är att andelen olja ökar och att andelarna för livsmedel och råvaror sakta minskar. Men jag upprepar att dessa procentsiffror är beräknade i värde och att priserna inte utvecklas på ett jämförbart sätt inom olika sektorer. Vi kan därför betrakta siffrorna som uppskattningar.

De industrialiserade ländernas export till den tredje världen utgörs idag till nära 80 proc. av manufakturvaror. Dessas andel av de imperialistiska ländernas totala försäljning till den tredje världen har varierat enligt följande:¹

¹ FN:s statistiska årsbok, 1965 (tab. 151-4), 1966 (tab. 151-4).

1952	73,9 proc.
1958	78,4 proc.
1965	78,8 proc.

Den internationella arbetsfördelningen av imperialistisk typ är alltså vad den alltid har varit och handelsstatistiken bekräftar den på ett nästan karikatyrmässigt sätt. ”Det internationella utbytet vilar på den internationella arbetsfördelningen”, skrev Bucharin.² Det är fortfarande fullständigt sant, åtminstone vad gäller imperialismens utbyte med de länder den kontrollerar, för att kunna isolera dem i en ekonomi som är så beroende som möjligt av de härskande länderna.

Detta utbyte mellan härskande och behärskade länder inom den imperialistiska zonen sker dessutom enligt lagen om ojämnt bytesförhållande. Den tredje världens obearbetade produkter utbyts till ofördelaktiga priser mot de imperialistiska ländernas

industrivaror. Allmänt sett visar priserna på de förstnämnda en tendens att falla, medan de stiger på de senare. Därav följer ett försämrat ”bytesförhållande” (terms of trade) för de förra i handeln med de imperialistiska länderna. Vi kommer att granska detta problem mera grundligt i kapitel 10, jag begränsar mig för tillfället till att observera utvecklingen av bytesförhållandet (förhållandet mellan kvoten för ett lands exportpris index och importpris index) mellan 1954 och 1965, med 1958 som bas (=100):³

	1954	1958	1965
Utvecklade kapitalistiska länder, total handel	97	100	102
Tredje världen, total handel	109	100	95
Tredje världen, handel med de utvecklade kapitalistländerna	112	100	93

Den tredje världens förlust i utbytet med de utvecklade kapitalistiska länderna uppgår alltså till omkring 19 proc. Eller annorlunda uttryckt, för att 1965 kunna inhandla samma manufakturvara som 1954, måste den tredje världen sälja en mängd obearbetade produkter som har 19 proc. större volym. En produktionsökning som är mindre än, eller lika med, 19 % tillför dem alltså inga inkomster. Då jag i mina tidigare arbeten utförligt behandlat denna situations katastrofala verkningar för den tredje världens länder, tar jag inte upp den här. Däremot kommer vi att stanna något inför vad denna situation betyder för imperialismen.

Vi har i föregående kapitel konstaterat den ökande och allt mer avgörande betydelse som den tredje världens många råvaror har för de imperialistiska ländernas industri. Det gäller speciellt de råvaror som finns under jord bl.a. de flesta metall-förande mineral. Men olika samverkande faktorer gör att detta ökande, ofta totala beroende i utbytet statistiskt registreras som relativt sett fallande och absolut mycket låga värden. Bland de oftast framförda förklaringarna till råvarornas minskande betydelse i världshandeln kan vi nämna:

– Den tekniska utvecklingen, som leder till en mindre förslitning av materiel och en miniatyrisering av vissa maskiner (enligt min mening ett tvivelaktigt argument).

En högre utvinningsgrad vid användningen av råvaror (mindre malm åtgår för att få fram mera metall).

Den betydelse som ersättningsmedel i vissa fall har fått.

² A.a., s. 15.

³ FN:s statistiska årsbok, 1966 (tab. 151-3).

Jag vill för min del göra ett tillägg: genom den vetenskapliga och tekniska utvecklingen framställer den moderna industrin oupphörligt nya apparater och materiel som blir mer och mer komplexa och sinnrika. Den obearbetade råvarans värde utgör en allt mindre del av framställningskostnaden.

Framför allt ska vi inte glömma att understryka att det skett ett nästan konstant prisfall (i absoluta eller relativa tal) på råvaror från den tredje världen, samtidigt som priserna på industrivaror ständigt stiger (i absolut och relativt värde).

I vilket fall som helst drar många författare, enbart med utgångspunkt från statistiken över utbytet uttryckt i värde, slutsatsen att imperialismen blir allt mindre beroende av den tredje världen. Enligt min uppfattning motsägs denna slutsats av vad vi tidigare påpekat: för de flesta och viktigaste mineral som går till de imperialistiska fabrikerna ökar ständigt den andel som kommer från den tredje världen. Den är oftast den betydelsefullaste och ibland t.o.m. den enda tillgängliga leverantören. Vilka framsteg man än kan vänta av vetenskap och teknik är det osannolikt att man en dag kommer att kunna tillverka grävmaskiner, skördetröskor eller datamaskiner av plast eller utvinna 50 proc. järn ur en malm som inte innehåller mer än 40 proc.

Bristen på överensstämmelse mellan den ökande betydelse som den tredje världens mineraltillgångar har för imperialismen och deras relativt sett minskande vikt i världshandeln tjäna imperialismens intressen, främst genom att den kan inköpa de varor som är grunden för dess viktigaste tillverkning under dessas värde.

Men imperialismen lider också av detta förhållande, då den tredje världens alltmer minskande exportinkomster mer och mer begränsar dess importmöjligheter. Därigenom krymper oupphörligt den marknad som dessa länder utgör för de imperialistiska företagens manufakturvaror. Man kan för närvarande uppskatta att den tredje världen fortfarande tar emot mellan 5 och 6 proc. (sannolikt 5,5 proc.) av samtliga imperialistiska företags produktion. Denna minskning av den tredje världens storlek som marknad tenderar att öka möjligheterna för en överskottsproduktion inom de utvecklade ländernas industri. Därigenom ställs det imperialistiska systemet inför följande motsägelse: exploateringen av den tredje världen underlättar leveranser till de imperialistiska ländernas fabriker men missgynnar idag dessa företags möjlighet att sälja sina varor. Därigenom ökar avsevärt risken för en allmän recession inom den imperialistiska zonen.

De imperialistiska länderna tävlar därför i ansträngningar för att stödja sin export till den tredje världen. Exportkrediter och de olika typer av försäkringar som är bundna till dessa, ges mer och mer generöst till de företag som säljer till den tredje världen. Framför allt har, trots all fientlighet den orsakar, den "bundna" hjälpen så gott som blivit en regel. Dessutom uppför de imperialistiska länderna i den tredje världen en mängd fabriker för tillverkning av konsumtionsvaror, speciellt sammansättningsfabriker. De gör detta inte för att delta i en utvecklingsplanering, utan helt enkelt därför att dessa fabriker är en ersättning för den export som omöjliggjorts av mottagarlandets små möjligheter till import. Vi skall återkomma till detta problem.

Slutligen tenderar som jag antytt redan i mina tidigare arbeten, handeln mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen mer och mer att lämna de bilaterala banor som ärvts från en tidigare epok. Den imperialistiska världsmarknaden har krympt, dels i yta genom de socialistiska länder som uppstått efter det andra världskriget, dels i volym genom att den tredje världens länder i allt mindre utsträckning har möjlighet att importera. För de härskande länderna är det inte längre fråga om att nöja sig med de avsättningsområden som de var för sig dominerar. Visserligen består de gamla bilaterala handelsströmmarna och är ännu de viktigaste, men genom

integrationen bryts de ned till förmån för en multilateral handel. Denna tendens är speciellt klar för den amerikanska superimperialismens export (se Tabell 8).

Tabell 8.

	(miljoner dollar)			
	1955		1966	
Förenta staternas export till	Belopp	%	Belopp	%
Latinamerika	3 300	59	4 170	44
Afrika (Sydafrika undantaget)	365	7	920	10
Tredje världens Asien	1 895	34	4 340	46
	5 560	100	9 430	100

Källa: FN:s statistiska årsbok, 1967 (Världsexporten – ursprungs- och mottagarland).

Därigenom kan den amerikanska superimperialismen, som är den helt ledande leverantören till Latinamerika, i relativt värde begränsa sina försäljningar till denna zon för att öka sitt handelsinflytande i Afrika där den konkurrerar med de europeiska imperialistländerna, och i Asien där den gör en inbrytning speciellt på det brittiska handelsområdet. Storbritannien och, framför allt, de övriga europeiska imperialistländerna har å andra sidan fått fäste på den latinamerikanska marknaden genom att överta en del, men endast en del av de amerikanska varornas totala dominans. Den amerikanska kolossen breder allt mer och mer ut sitt handelsinflytande över den tredje världen.

Allt detta har lett till en ökad internationalisering av utbytet, vilken för övrigt inte bara begränsas till handeln mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen, vilket vi kommer att finna längre fram.

B. Handeln mellan de imperialistiska länderna

början av detta kapitel lade vi märke till den enastående utveckling som skett för handeln mellan de imperialistiska länderna under perioden 1952 till 1967. Den utgör idag mer än hälften av världshandeln. Detta karaktäristiska drag i världshandeln efter det andra världskriget sägs ofta, enbart eller huvudsakligen, bero på att de berörda ländernas företag alltmer etablerar sig på internationell nivå. Vissa författare går så långt att de gör gällande att det finns ett slags mekaniskt samband mellan produktivkrafternas tillväxt och ett ökande utbyte.

Det är utan tvivel svårt att föreställa sig en sådan expansion under en period då produktivkrafterna stagnerar. Man kan inte heller ifrågasätta att produktivkrafternas tillväxt gynnar utbytets utveckling. Men tabell 9 visar att det inom den ledande industri- eller manufakturproduktionen inte existerar något samband, och därigenom inte heller något mekaniskt förhållande mellan de båda.

Man kan i själva verket slå fast att produktivkrafternas utveckling inom industrin (i den utsträckning den avspeglas av index för industri- eller manufakturvaruproduktionen) mellan 1958 och 1966 var långsammare i Storbritannien och EEC än i USA. Men under samma tid utvecklades exporten av manufakturvaror för Storbritannien och framför allt för EEC snabbare än industri eller manufakturvaruproduktionen. I Förenta staterna däremot ökade exporten avsevärt långsammare än produktionen. För Japan har dessutom produktionsstillväxten varit mycket snabbare än för EEC:s samtliga länder, där exportens utveckling i förhållande till produktionen i stort var mindre snabb (med undantag för Italien). Varje mekaniskt samband mellan produktionskrafternas och exportens utveckling motsägs alltså av fakta.

OECD:s experter har jämfört den årliga genomsnittliga tillväxten för OECD-länderna mellan 1960 och 1965 på två områden: å ena sidan för utrikeshandeln tagen i extensiv mening (import och export av varor, tjänster och faktorinkomster) å andra sidan för BNP. Medan dennas tillväxt för samtliga industrialiserade länder inom OECD var totalt 4,8 proc. per år, uppgick utrikeshandelns tillväxt till 7,2 proc. för de stora industrialiserade länderna och 8 proc. för de små. Experterna måste slå fast att "utrikeshandelns tillväxt har varit helt överlägsen BNP:s". Bland orsakerna till denna snabba tillväxt för utrikeshandeln på annan plats anser dessa att utbytets ökande omfattning tycktes "bidra till den ekonomiska tillväxten". Denna dialektiska förklaring är säkert inte helt ogrundad. Men de avslöjar också:

1. Att handeln inom OECD ökat snabbare än den totala världshandeln, vilket "till viss del säkert kan förklaras av att handelslättnaderna har kommit längre inom OECD-zonen".

Tabell 9. *Jämförelse mellan industri- (eller manufakturvaru-) produktionens tillväxt och manufakturvaruexportens ökning*

	(1) Industriproduktionens ökning i procent (exkl. byggnadsindustrin)	(2) Manufakturvaru- produktionens ökning i procent	(3) Manufakturvaru- exportens utveckling i volymprocent
Förenade staterna/Kanada		+69	
Förenade staterna	+ 67		+ 52
Västeuropa		+57	
Storbritannien	+ 32		+ 36,5
EEC	+ 64	+62	
Västtyskland	+ 61		+101
Frankrike	+ 49		+110
Italien	+201		+300
Japan	+191		+296

Källor: kol. 1: EEC-statistiken, 1967, tab. 44.

kol. 2: FN:s månadsstatistik, maj 1968, special tab. A.

kol. 3: FN:s månadsstatistik, juni 1968, special tab. D. Obs.: Kol. 1 inkluderar den egentliga manufakturvaruproduktionen (kol. 2) samt produktionen inom grav-, eller/och gasindustrin, vilka tillsammans endast utgör 11-12 % av de berörda ländernas industriproduktion (exkl. byggnadsindustrin).

2. Att handeln inom EEC utvecklats ännu snabbare än inom OECD.⁴

Vi står här inför ett mycket viktigt faktum: utbytet mellan de industrialiserade kapitalistländerna utvecklas i stort beroende på graden av integration inom de olika grupper de tillhör. Den grupp som nått längst i integration, EEC, noterar den överlägset snabbaste tillväxten både för sitt utbyte inom och utom gemenskapen.

Det är i själva verket allmänt känt att integrationen mellan de sex inom det "lilla" Europa givit dem möjlighet att utveckla sitt interna utbyte mycket starkt. Andelen handel inom EEC ökade mellan 1959 och 1966 från omkring 33 till 43 proc. av medlemsländernas totala handel. Men detta har inte hindrat att också EEC:s utbyte

⁴ Ekonomisk tillväxt 1960-1970, OECD, Paris, 1966, s. 47-48, 51.

med resten av den kapitalistiska världen har ökat snabbare än för alla andra vilket framgår av följande tabell.⁵

Tabell 10. *Andel av världshandelns ökning 1958-1965 (exkl. utbytet inom EEC, inom EFTA och mellan de socialistiska länderna)*

	EEC utom	EFTA utom	USA	Japan
Import	22 %	19 %	14 %	9 %
Export	21,5 %	14 %	18 %	11 %

Att EEC:s utbyte utanför de sex utvecklats på detta sätt beror utan tvekan på att produktivkrafternas tillväxt gynnats av den gemensamma marknaden och alldeles särskilt av den koncentrationsrörelse som nämnts. Men, det beror också, vilket påpekas av författarna till det dokument från vilket vi lånat tidigare framlagda fakta, på ”den tullpolitik och de handelslättnader som vidtagits av gemenskapen”, i förhållande till tredje land. EEC framstår genom dessa åtgärder inte bara som ett område som är integrerat inåt utan också som ett instrument för den imperialistiska världsin- tegrationen.

Vi ska återvända till Bucharin. Vi har redan sett hur enligt hans uppfattning ”det internationella utbytet vilar på den internationella arbetsfördelningen”, vilket jag tror är fullständigt riktigt vad gäller handeln mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen. Bucharin tillägger dock kort efteråt:

”men man ska inte tro att det bara sker inom de gränser som arbetsfördelningen drar upp. Länderna utbyter inte bara varor av olika slag, utan också varor av likartat slag. Ett visst land kan t.ex. till ett annat land exportera inte bara varor som det senare inte producerar, eller endast producerar i liten omfattning, utan också varor *för att konkurrera* med det främmande landets produktion. I ett sådant fall grundas det internationella utbytet inte på en internationell arbetsfördelning (...) utan enbart på skillnaderna i framställningskostnad och i penningvärde (för varje land), vilka i det internationella utbytet, sammanfattas i det socialt nödvändiga arbetet i världen.”⁶

För mer än 50 år sedan lade alltså en marxistisk författare märke till en tendens som sedan det andra världskriget fått en avsevärd omfattning. I EEC:s totala handel (intern+extern) har på importsidan andelen för maskiner och materiel för transport ökat från 14,4 proc. till 18,6 proc. mellan 1960 och 1966, medan den på exportsidan samtidigt ökat från 30 proc. till 33,5 proc. För övriga manufakturvaror steg procentandelen för importen från 32 proc. 1960 till 36,8 proc. 1966, medan den sjönk något för exporten från 48,6 proc. till 47,4 proc. Denna utveckling leder till en bättre balans mellan import och export för denna varugrupp. För EFTA-länderna har samtidigt skett en ökning på import- och exportsidan för båda produktgrupperna.⁷

Det är klart att den utveckling som vi har kunnat konstatera för EEC:s och EFTA:s totala utbyte är ännu mera markerad vad gäller de två zonernas inre utbyten. Detta är välkänt, men det är anmärkningsvärt att den också kan iakttas i deras externa utbyten, d.v.s. i samtliga imperialistiska länders handel sinsemellan. Mellan 1958 och 1965 ökade andelen industriprodukter i EEC:s utbyte utåt från 79 proc. till 83 proc. för exporten, och från 28 proc. till 36 proc. för importen.⁸ Geoffrey Owen påpekar att de europeiska och japanska industriföretagen visat sig vara konkurrenskraftiga i USA,

⁵ Notes et études documentaires, nr 3 405: ”Le Commerce extérieure de la CEE, 1958-1965”, tab. V, La Documentation française, Paris.

⁶ A.a., s. 15-16.

⁷ Statistiques de base de la Communauté, 1961 och 1967.

⁸ ”Notes et Etudes documentaires”, A.a., s. 13.

som på några få år blivit importör av stål och bilar. Andelen bearbetade manufakturvaror i den amerikanska handelsbalansen har fördubblats sedan början av 1950-talet.⁹ Philippe Simonnot kompletterar senare denna information genom att påpeka att Förenta staternas ökande import till stor del består av bearbetade industriprodukter. Han belägger mer än en fördubbling mellan 1960 och 1966, för sanitetsvaror, bleckslagerivaror, värme och belysning, möbler, kläder och skor, vetenskapliga och yrkesverktyg osv.... samt mer än en tredubbling för transportmateriel och maskiner.¹⁰

Vi står alltså inför ett fenomen som vi redan har belyst:¹¹ utvecklingen av handeln mellan de kapitalistiska industrialiserade länderna grundas huvudsakligen på utbyte av produkter av samma typ och mycket ofta av likartade varor. Denna utveckling är blixtn snabb för produkter som kläder, elektriska hushållsartiklar och bilar. Expansionen för olikartade produkter inom samma bransch kan utan tvekan förebåda en ny internationell arbetsfördelning; tack vare sin avancerade teknologi har Förenta staterna t.ex. en ohotad ledande ställning på elektronikens område. Det finns andra specialområden som består (schweiziska klockor) eller uppstår. Rent allmänt kan man dock säga och upprepa vad Bucharin sagt, att utvecklingen av utbytet mellan de kapitalistiska industrialiserade länderna har sin grund i konkurrensen, att den beror mindre på en arbetsfördelning än på skilda produktionskostnader i olika länder.

Men denna situation existerade redan för 50 år sedan och utbytet mellan de kapitalistiska länderna utvecklas trots allt mycket snabbare idag än vid denna tid. Orsaken måste då vara att en annan faktor spelar in, som stimulerar utbytet och som bättre än tidigare möjliggör en internationell konkurrens. Denna faktor är, ytterligare en gång, integrationen. Olika hinder, speciellt de tullar som Lenin och framför allt Bucharin talar så mycket om, har försvunnit inom grupperingar som EEC och EFTA, och de minskar på andra håll. Vi har sett att dessa grupperingar långt ifrån sluter sig inne i sin regionala integration, utan öppnar sig för en världsomfattande integration. ”Kennedy-rundan” är det tydligaste tecknet på detta. Den världsomspännande kapitalistiska integrationen inleddes, på de internationella avtalens nivå, omedelbart efter det andra världskriget. Dess första instrument på världsomspännande nivå, tycks vara Allmänna Tull och Handelsavtalet (GATT). Till detta ansluter sig så gott som samtliga utvecklade kapitalistiska länder och det framstår som en slags nationernas stadga för internationell handel. Dess huvudregler är: mest-gynnad-nationsklausulen, ett allmänt avskaffande av kvantitativa restriktioner, en helig princip om icke-diskriminering, att bekämpa dumping o.s.v. De utgör tillsammans den världsomspännande integrationens lag. OECD-konventionen (1960) faller inom samma ram. Den syftar nämligen till att ”i överensstämmelse med internationella förpliktelser bidra till världshandelns expansion på en icke-diskriminatorisk multilateral bas”.

Det är uppenbart, att dessa överenskommelser har tillkommit för att tjäna imperialismens intressen. I ett kapitalistiskt system bidrar friheten och likheten inför lagen, i alla situationer de facto till att upprätthålla en ”likhet” på de starkas villkor. Världsmästartiteln i boxning alla kategorier är i princip öppen lika väl för fjädervikts- som för tungviktsboxare. Där gäller frihet och jämlikhet. Men varken någon fjädervikts- eller någon mellanviktsboxare har någonsin blivit världsmästare alla kategorier.

Den imperialistiska världintegrationen i alla dess former avser att garantera de imperialistiska stormakternas ledande maktställning och en viss sammanhållning

⁹ A.a., s. 11.

¹⁰ *Le Monde*, 3-9-1968.

¹¹ *Le Tiers Monde dans l'économie mondiale*, F. Maspéro, Paris, kap. V. (Svensk översättning: *Utsugningen av den tredje världen*, Norstedts, Stockholm 1970.)

(vilket inte utesluter rivalitet), när de ställs inför de socialistiska länderna å ena sidan och den tredje världen å den andra. Det är ingen tillfällighet att OECD inom DAC (Development and Aid Committee) grupperar "samtliga den fria världens kapital-exporterande länder" för att samordna "hjälpen" till u-länderna, den hjälp som är huvudinstrumentet för den imperialistiska politiken i den tredje världen.

I vilket fall som helst tenderar världsintegrationen och de olika regionala integrationerna (de senare är en del av de förra även om de utvecklas snabbare) generellt sett att särskilt starkt internationalisera utbytet mellan de kapitalistiska länderna i hela världen. Men ett kuriöst faktum förtjänar att påpekas: om man jämför 1952 och 1965 har antalet länder med vilka de största imperialistiska länderna haft ett handelsutbyte värt att nämna, ökat betydligt. Det har skett en spridning av utbytet till ett större antal handelspartner. Men om man å andra sidan beräknar hur stor del av de ledande imperialistiska ländernas totala export som går till deras tre viktigaste kunder (totalt sett) kommer man till det resultat som visas i Tab. 11.

I samtliga fall kan man konstatera en koncentration som är starkare 1965 än 1952 av exporten till de 3 viktigaste kunderna. Man kan alltså säga att de imperialistiska ländernas export under 50-60-talen följt en dubbel rörelse:

1. En fördelning av försäljningen till ett allt större antal mindre köpare.

Tabell 11. *De tre huvudmottagarländernas andel av den totala exporten*

	1952	1965
Förenta staterna	27 %	34 %
Storbritannien	20 %	22 %
Västtyskland	23 %	29 %
Frankrike	28 %	36 %
Italien	29 %	40 %
Japan	33 %	38 %

2. En rörelse i motsatt riktning, mot koncentration av exporten till ett begränsat antal mer och mer betydelsefulla mottagarländer.

De imperialistiska ländernas exportexpansion har utan tvekan som grundförutsättning att deras produktivkrafter utvecklas. Koncentrationen av en allt större del av deras export till ett mindre antal stora kunder är en konsekvens av integrationen. Särskilt betydelsefulla är de institutioner som skapats för integrationen, de arbetar för att de rika och industrialiserade länderna på ett fördelaktigt sätt skall öppna sina viktiga marknader för varandra. De godkänner speciellt konkurrens på likartade varor. Vad beträffar fördelningen av försäljningen till ett stort antal länder med svag köpkraft tycks den alldeles särskilt vara en konsekvens dels av den krympande världsmarknaden som inte tillåter att ens den minsta och mest avlägsna marknaden förblir oexploaterad, dels av en integration som gynnar en penetrering både av små relativt högt utvecklade kapitalistiska länder och av många av den tredje världens länder. Många av de senare har i själva verket mer eller mindre tvingats att gå in i GATT och för 18, senare 22, afrikanska länder och Madagaskar utgör associeringen till EEC en hård integration av neokolonialistisk typ.

Jag skall göra ett försök till sammanfattning.

Handelsutbytet i världen, som inte hade ökat med mer än omkring 15 proc. mellan de två världskrigen, har sedan det 2:a världskrigets slut genomgått en mycket snabb utveckling, särskilt vad beträffar de imperialistiska ländernas utbyte sinsemellan.

Utbytets utveckling inom den tredje världen har varit betydligt långsammare.

Utbytet mellan de imperialistiska länderna och den tredje världens länder avspeglar fortfarande väl en internationell arbetsfördelning av imperialistisk typ: den tredje världens försäljning består till 90 proc. av obearbetade råvaror eller halvfabrikat, medan de imperialistiska ländernas till 80 proc. utgörs av manufakturvaror (halfabrikat).

Det ojämna utbytet dominerar handelsförbindelserna mellan de 2 ländergrupperna. Resultatet blir i synnerhet:

- En ekonomisk strypning av den tredje världen
- Att råvaruleveransernas avgörande betydelse döljs bakom värdemässigt låga siffror
- En minskad marknad för imperialismens industriprodukter, vilket förstärker dennas tendenser till överskottsproduktion.

Den starka expansionen av handeln mellan de imperialistiska länderna, vilken möjliggjorts av att deras produktivkrafter utvecklats har också starkt gynnats av imperialismens regionala och världsomspännande integration. Denna är ett av de nya och viktigaste dragen i imperialismens utveckling efter andra världskriget. Resultatet har bl.a. blivit att utbytet i allt mindre utsträckning har karaktären av komplementär produktion. Det vilar istället på konkurrensen och på de nationella skillnaderna i produktionskostnad för jämförbara och liknande produkter.

Denna integration är speciellt lönsam för stormakterna. Den leder också till en viss koncentration i utbytet mellan dessa. Den har samband med att världsmarknaden minskar i storlek och leder dessutom till en ökad internationalisering av utbytet i hela världen.

Vissa av dessa slutsatser är av relativt provisoriskt slag, ty sambanden mellan varu- och kapitalexport tycks idag vara fler och mer sammansatta än tidigare. Jag kommer att utveckla dessa problem i nästa kapitel.

4. Kapitalexporten

Enligt Lenin, som hämtar sina siffror från en mängd olika författare och dokument, utvecklades vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet kapitalplaceringar och investeringar i utlandet mycket starkt för de tre ledande kapitalexportörerna vid denna tid, Storbritannien, Frankrike och Tyskland. Storbritannien och Frankrike mer än fördubblade sin kapitalexport mellan 1880 och 1914, Tyskland mellan 1900 och 1914. Lenin preciserar: ”kapitalexporten nådde en verkligt betydande omfattning först vid början av 1900-talet”.¹

Dessa iakttagelser bekräftas idag av Gilles-Y. Bertin² som kallar perioden 1800-1913 för ”de privata investeringarnas guldålder”. Samtidigt gör han det förtydligandet att Storbritannien som fram till omkring 1860 var den enda kapitalexportören, senare, framförallt efter 1870 följdes av Frankrike och därefter Tyskland. Bertin gör följande uppräknings av resp. andel för de länder som 1914 hade gjort de viktigaste investeringarna i utlandet (procentalen avrundade)

Storbritannien	42 proc.
Frankrike	19 proc.
Tyskland	14 proc.
Förenta staterna	8 proc.
Övriga (Belgien, Nederländerna, Schweiz)	17 proc.

Han tillägger att strömmen av kapital till utlandet i vissa fall utgjorde en viktig del av det totala sparandet: beroende på året mellan 30 och 90 proc. för Storbritannien och 15 till 75 proc. för Frankrike.

Vi kan alltså se att de kapitalexporterande länderna vid denna tidpunkt nästan uteslutande är europeiska. Förenta staterna har bara börjat utvecklas åt samma håll. G.-Y. Bertin nämner andra utmärkande drag för denna export:

- den kommer i huvudsak från det privata kapitalet. Förenta staterna har ännu en mycket liten andel.
- den har formen av portfölj investeringar (köp eller teckning av aktier eller obligationer). Detta framgår också av Lenins och Bucharins analyser, dock av naturliga skäl mindre tydligt. Ibland är nämligen gränsen oklar mellan vad Bucharin kallar kapitalexport i investeringssyfte och kapitalexport i vinstsyfte.
- den sker framför allt till de nya länderna (Förenta staterna och de ”vita” samväldesländerna) och kolonierna. Enligt Lenin fördelades omkring 1910 Storbritanniens, Frankrikes och Tysklands samlade investeringar utomlands ungefär enligt följande:

i Europa	32 proc.
i Amerika	36,5 proc.
i Asien, Afrika, Australien	31,5 proc.

Perioden mellan de två världskrigen är enligt G.-Y. Bertin en period av ”fallande internationella investeringar”. Från 44 miljarder dollar 1914, faller de till 33 1919, ökar åter till 47,5 1929 och till 53 1938. Den senare uppgiften gäller dock devalverade dollar (de 53 miljarderna 1938 motsvarar bara omkring 30 miljarder 1914).

Det första världskriget ledde till att rollerna blev de ombytta. De krigförande europeiska nationerna som under kriget tvingats avyttra en viktig del av sina tillgångar i

¹ A.a., s. 102.

² *L'investissement international, "Que sais-je?"*, P. U. F., Paris.

utlandet Tyskland så gott som samtliga – överlät dessa åt Förenta staterna som, för att sedan inte lämna den, intog första platsen bland de kapitalexporterande länderna.

Slutligen noterar G.-Y. Bertin dessutom att det under denna period skedde ”en betydande ökning för de direkta investeringarna”. Medan kapitalet framför allt sökte sig till de rika länderna, attraherades de som fortfarande investerade i de länder som skulle komma att utgöra tredje världen av olja och gruvor.

Det är känt att efter andra världskriget olika typer av kapitalexport åter utvecklades i allt snabbare takt. G.-Y. Bertin påminner om att när aktiviteten var som livligast mellan de två världskriegen, översteg det totala flödet av investeringar inte 3 miljarder dollar om året. Han uppskattar att det stigit till 3,3 miljarder 1951-1955, därefter till 6 miljarder mellan 1956 och 1959 och slutligen till 14 miljarder 1965. Från en annan källa framgår det att den långfristiga kapitalexporten från 1951 t.o.m. 1961 uppgick till 71 miljarder dollar (d.v.s. ett årligt genomsnitt på 6,5 miljarder). Den var sammansatt enligt följande (avrundade siffror):³

Offentliga gåvor (donationer)	23	miljarder
Långfristigt offentligt kapital	17	”
Långfristigt privat kapital	31	”

Den allmänna tendensen har, med vissa avvikelser, hållit i sig under åren efter 1961. Vi kan alltså redan dra en parallell i stort mellan varu- och kapitalexportens utveckling sedan det första världskriget. Först en period av nära stagnation för båda typerna mellan de två världskriegen, därefter en period av återhämtning och snabb tillväxt för båda efter 1945.

Men under den senare perioden, till vilken vi kommer att begränsa oss, uppvisar kapitalexporten vissa karaktäristiska drag. De två viktigaste, vilka förklarar varandra är:

1. Det offentliga kapitalet spelar en ledande roll. 40 miljarder av de 71 noterade mellan 1951 och 1961.
2. Flödet till u-länderna dominerar, av samma 71 miljarder dollar gick 45,5 till de länder som i stort faller inom vad vi räknar till den tredje världen.

Den senare totalsumman är långt ifrån jämnt spridd på de olika typerna av kapitalexport. Medan 22 av de 23 miljarder som faller under rubriken ”offentliga gåvor” exporterats till den tredje världen, går 12 av 17, under rubriken långfristiga lån, till samma mottagare, men endast 11,5 av 31 miljarder av privata placeringar och investeringar. Det är alltså det offentliga kapitalet som i övervägande grad går till den tredje världen. Det imperialistiska privatkapitalet investeras till nära två tredjedelar inom de utvecklade kapitalistiska länderna. Denna utveckling har förstärkts sedan 1961.

Slutligen får vi inte glömma att stryka under Förenta staternas enorma dominans vad gäller kapitalexporten. Enligt de siffror som hämtats från det tidigare nämnda FN-dokumentet angående långfristigt kapital från samtliga kapitalexporterande länder, skall Förenta staterna under perioden 1951-1961 ensamt ha svarat för nära 70 proc. av det totala kapitalet, offentligt och privat, och för nära 80 proc. av det privata kapitalet. Den oerhörda tillväxten för Förenta staternas investeringar utomlands efter det andra världskriget uppgår i siffror till följande (i miljarder dollar):⁴

³ *Le Courant international des capitaux à long terme et les donations publiques*, FN, 1951-1959 och 1959-1961.

⁴ *Statistical Abstract of the US*, 1967.

	1945	1950	1955	1960	1965
direkta investeringar	8 369	11 788	19 395	32 778	49 217
portföljinvesteringar	5 289	5 700	7 355	12 632	21 584

Denna amerikanska kapitalexport har utvecklats nära dubbelt så snabbt som USA:s varuexport.

Enligt G.-Y. Bertin skall det uppskattade värdet för olika länders investeringar i utlandet 1964 ha uppgått till (i miljarder dollar):

Förenta staterna	65
Storbritannien	30
Frankrike	15 (?)
Västtyskland	2
Övriga	5 (?)

Förenta staterna svarade alltså ensamt för omkring hälften av de totala investeringarna.

G.-Y. Bertin skiljer för övrigt mellan två perioder under efterkrigstiden:

a. *Till omkring 1955* – En moderat ökning av kapitalexporten. Europas återuppbyggnad sög upp 68,3 proc. av den offentliga amerikanska hjälpen.

b. *Efter 1955* – Den europeiska återuppbyggnaden är avslutad. En snabbare och mer allmän expansion, som får sina idag karaktäristiska drag.

Det är om denna näraliggande och typiska period vår analys främst kommer att handla. Vi kommer först att utveckla den med avseende på kapitalexporten till den tredje världen, därefter med avseende på kapitalexporten mellan de utvecklade kapitalistiska länderna, för att slutligen ägna oss åt sambandet mellan varuexport och kapitalexport.

A. Kapitalexporten till den tredje världen

Mellan 1956 och 1966 var nettorörelsen (d.v.s. minus amorteringar och avskrivningar) för export av långfristigt offentligt och privat kapital till u-länderna från DAC-länderna (vilka representerar nästan samtliga utvecklade kapitalistiska länder) följande (i miljoner dollar):⁵

Tabell 12.

	1956	1959	1963	1966
Offentligt bilateralkapital	3 046	4 001	5 712	5 919
varav: gåvor och bidrag	2 696	3 263	4 040	3 761
Lån	(350)	(738)	1 672	2 158
Offentligt multilateralt kapital	224	348	411	513
Offentligt kapital totalt	3 270	4 349	6 123	6 432
Privat kapital	2 578	2 435	1 838	2 300
varav: direkta nya investeringar			1 011	1 039
återinvesterade vinster			620	916
Totalt direkta investeringar	(2 450)	(2 100)	1 631	1 955
portföljinvesteringar			206	346

Denna översikt kräver några anmärkningar.

⁵ Källa: Olika OECD-dokument. Siffrorna inom parentes är uppskattningar.

a. Till gruppen u-länder räknas här några Medelhavsländer (bl.a. Spanien, Grekland, Jugoslavien)

b. Rubriken ”gåvor och liknande” inkluderar operationer vilka inte eller inte helt motsvarar det verkliga kapitalflödet.⁶ Man bör alltså inte betrakta föregående uppgifter annat än som grova uppskattningar och vi utnyttjar bara de indikationer som är tillräckligt klara och odiskutabla.

Detta gäller de indikationer som rör det privata kapitalet. Under denna rubrik faller främst direkta privata investeringar. Portföljinvesteringarna har ingen större omfattning och gäller främst teckningar för de internationella organisationerna (Världsbanken m.fl.). Mellan 1956 och 1966 har den årliga summan nya direkta privata investeringar i stort minskat i absolut värde. Den Internationella valutafondens (IMF) rapport 1968 visar att det låga beloppet 1966 endast överskridits obetydligt 1967. Den tredje världen drar som vi redan sett alltså åt sig betydligt mindre privatkapital än den industrialiserade kapitalistiska världen. Av dessa nya direkta privata investeringar utgör de återinvesterade vinsterna en del som varierar mycket från år till år. För fem år (1962-1966) uppgick dessa återinvesterade vinster till 3 816 miljoner dollar, medan insatsen av kapital utifrån nådde 5 109 miljoner dollar (årligt medeltal: 1 022). Av de direkta investeringarna under dessa fem år svarar alltså återinvesterade vinster för 43 proc. och nytt kapital för endast 57 proc.⁷

Men trots att en del av vinsterna återinvesteras på platsen, har överföringen av vinster till kapitalets ursprungsland snabbt uppnått avsevärda summor, vilket säger mycket om hur räntabla dessa investeringar är och följaktligen också hur omfattande det mervärde är som tas ut i den tredje världen. Enbart för de privata direkta amerikanska investeringarna uppgår de officiellt hemtagna vinsterna till 15,7 proc. 1964 och 14,6 proc. 1965.⁸ Om man till dessa hemtagna vinster lägger vad som återinvesterats på platsen får man för dessa år en förräntning på, i medeltal, mer än 18 proc. Dessutom tar denna siffra varken hänsyn till avgifter och royalties eller den betydande dolda vinsthemtagningen, som självklart inte kan beräknas i siffror.

I vilket fall som helst uppskattar, om vi håller oss till officiella uppgifter, Världsbanken de vinster på investeringar som hemfördes från u-länderna 1964 till mer än 4 miljarder dollar och till omkring 5 miljarder dollar 1965 (Sydeuropa undantaget). Då insatser av nytt kapital i form av direkta privata investeringar under 1964 och 1965 inte var mer än 970 respektive 1 360 miljoner dollar, uppvisar balansen mellan insatt och överfört kapital för dessa länder, d.v.s. den tredje världen, ett årligt underskott på 3,5 miljarder dollar. Detta underskott är säkert betydligt högre 1966 då insatsen av nytt kapital i form av privata direkta investeringar inte uppnådde mer än 1 040 miljoner dollar och då de vinster som hemförs ökar för varje år. Jag har dessutom i ett tidigare arbete visat att Världsbankens siffror för överföringen av vinster ligger i underkant. Jag kom, med utgångspunkt från de siffror över betalningsbalansen som publiceras av IMF, fram till 4 900 miljoner dollar för 1964 istället för ”mer än 4 miljarder”. Vi kan alltså lågt tilltaget uppskatta den grundförlust som den tredje världen fått vidkännas genom imperialismens privata investeringar under 1966-1967 till 5 miljarder dollar årligen.

Dessutom varierar handelsunderskottet för samtliga tredje världens länder mellan 1,2 och 1,8 miljarder dollar under vart och ett av åren 1964, 1965 och 1966.⁹ Den enorma

⁶ Jfr Pierre Jalée. *Utsugningen av den tredje världen*. Stockholm 1970.

⁷ *Efforts et Politiques d'aide au développement*, OECD, 1966 och 1967.

⁸ *Statistical Abstract of the US*, 1966 och 1967.

⁹ Världsbankens årsrapport 1968, tab. 5.

årliga avtappning i den tredje världens betalningsbalans (6-7 miljarder dollar) som orsakas av imperialismens privata operationer med varor och kapital måste självklart hejdas. Det sker huvudsakligen genom imperialismens offentliga bistånd. Därav kan vi dra två slutsatser.

a. Denna hjälp är inte ett val eller en möjlighet. ”Cartierismen”¹⁰ är en ekonomisk dumhet. Den offentliga hjälpen är en nödvändighet, utan vilken den imperialistiska ordningen skulle falla samman.

b. Ur en annan synvinkel är denna hjälp, då den är offentlig, ett bistånd som skattebetalarna i de imperialistiska länderna tillför, inte den tredje världen som en viss propaganda vill göra gällande, utan imperialismen och då särskilt de monopol som handlar med och investerar i den tredje världen. Då dessa skattebetalare huvudsakligen är löntagare kan denna hjälp, som skapats av den monopolkapitalistiska staten, bäst beskrivas som en inkomstöverföring från löntagarklasserna till den imperialistiska bourgeoisin inom varje imperialistiskt land.

Men imperialismen skulle inte längre vara en imperialism, om den inte satt sin prägel på u-hjälpen. Och inför nödvändigheten att någorlunda balansera den tredje världens betalningsbalans tvekar den inte alls att utnyttja sin finansiella hjälp för sina egna grundläggande intressen. Denna hjälp blir i sig ett viktigt verktyg för imperialismens politik och exploatering i den tredje världen. Då jag utvecklat detta ämne i mina tidigare arbeten, kommer jag här inte att behandla det särskilt utförligt.

Vi begränsar oss i stället till den offentliga hjälpens rent finansiella sida. En snabb blick på de första raderna av den tabell som inleder denna del av boken ger oss möjlighet att konstatera följande:

1. Den multilaterala hjälpen har, under de 11 år som behandlas, ökat mer än den bilaterala hjälpen. Men den förra har ändå inte nått upp till mer än en tiondel av den senare (även om vi tar hänsyn till de investeringar som måste göras på denna). Den multilaterala hjälpens ringa totala omfattning begränsar värdet av dess relativt sett större tillväxt.

2. Den totala offentliga hjälpen har på 11 år knappt fördubblats i absoluta tal. Däremot sjunker den i relativt värde, eller mer exakt, i procent av givarländernas (DAC-länderna) kumulativa nationalinkomst:¹¹

1962	1963	1964	1965	1966
0,72 proc.	0,69 proc.	0,61 proc.	0,60 proc.	0,57 proc.

Imperialismen begränsar alltså hjälpen till det absoluta minimum som är nödvändigt för att systemet skall kunna fortsätta att fungera. Den är på inget sätt en hjälp till utveckling, utan en hjälp av konserverande karaktär.

3. Inom den bilaterala hjälpens ram ökar andelen lån i förhållande till gåvor och liknande.

Följden av detta blir, på det finansiella planet, att den tredje världens offentliga skulder snabbt ökar (med 56 proc. mellan 1962 och 1965), bl.a. genom kostnaderna för exportkredit-garantier. 1966 hade, för 95 länder inklusive Sydeuropa, de medel

¹⁰ ”Cartierismen”, efter Raymond Cartier, en fransk skribent, som för några år sedan intensivt propagerade för att de industrialiserade länderna skulle kunna klara sig utan den tredje världen och därför lämpligen kunde lämna dessa länder åt sitt öde, speciellt genom att inställa den ekonomiska hjälpen.

¹¹ *Efforts et Politiques d'aide au développement*, examen 1967, OECD, s. 58.

som gick till betalningen av skulder nått 3,96 miljarder dollar. Den tredje världens länder svarade för omkring 3,5 miljarder dollar.¹²

Denna skuldbörda blir snabbt outhärdlig för många länder. För den tredje världen som helhet, slukar den idag mer än två tredjedelar av den totala offentliga hjälpen. Hjälpen kommer alltså mer och mer, som en f.d. ordförande i Världsbanken uttryckt det, att ”uppsluka sig själv”.¹³ Imperialismen innesluts alltmer i sina egna motsägelser. I de allvarligaste fallen finns ingen annan utväg än att gå med på ett provisoriskt betalningsanstånd.

Det är betecknande att de imperialistiska staterna ogillar multilateral hjälp genom organ som Världsbanken, då denna hjälp utan tvekan är alltför anonym. De tvekar däremot inte att bilda konsortier med upp till 10 medlemmar, när något stort land i tredje världen har svårigheter att uppfylla sina bilaterala förbindelser. På rekommendation av UNCTAD och under Världsbankens beskydd har det t.ex. bildats konsortier för hjälp till Indien, Pakistan och Indonesien. Detta är oemotsägligt en form av integration, som i olika former har fått en stor omfattning under senare år.

Vi kan nämna en annan form av integration på hjälpområdet: EEC i förhållande till de associerade afrikanska staterna och Madagaskar, genom den europeiska Utvecklingsfonden.

Om vi slutligen återvänder till det privata kapitalet kan vi för detta liksom vi tidigare gjort för varuexporten, konstatera en tydlig tendens till större spridning eller internationalisering. De gamla kolonialmakternas privatkapital begränsar sig allt mindre till investeringar i de gamla kolonierna och beroende territorierna. Frankrike, som dock inte varit ledande på området, investerar mer och mer i Latinamerika och Sydasiens länder som tidigare koloniserats av andra. I Argentina kom 1968 det kapital som investerades i de 50 mest betydande företagen från USA (22 proc.) och Europa (29 proc., i storleksordning: England–Italien–Frankrike–Västtyskland).¹⁴ Också på detta område spelar det amerikanska privatkapitalet en betydande roll. Mellan 1960 och 1965 ökade det emellertid bara med 16,6 proc.

i Latinamerika, där det dock fortfarande är dominerande, mot 57 proc. i Asien och 106 proc. i Afrika.¹⁵ Jag kan bara upprepa vad jag skrev i föregående kapitel: den amerikanska kolossen utvidgar alltmer de områden i den tredje världen där dess kapital är verksamt.

De privata investeringarnas begränsade omfattning i tredje världen, under perioden efter andra världskriget, har två huvudorsaker:

a. De har varit inriktade på vissa sektorer. Om man begränsar sig till Förenta staternas kapital, som är representativt för helheten, investeras 44 proc. i olja och 12 proc. i gruvor, alltså gott och väl hälften inom extraktionsindustrin. Normalt investeras det imperialistiska kapitalet i manufakturvaruindustrin endast när det inte finns någon annan möjlighet, vilket vi kommer att studera längre fram. Men då mineraltillgångarna är kända och reserverade, gör imperialismen investeringar endast för att utnyttja dem så mycket som dess behov kräver.

b. Den politiska osäkerheten, risken för nationalisering och de självständighetsrörelser som utvecklas överallt i de förtryckta länderna oroar starkt det investeringsvilliga kapitalet. Det investeras endast då det är absolut nödvändigt eller då man kan förutse

¹² Världsbankens årsrapport 1966-1967.

¹³ George D. Woods, Tal på Världsbankskonferensen i Rio de Janeiro, 26-9-1967.

¹⁴ *Le Monde* 15 till 16-9-1968.

¹⁵ *Statistical Abstract of the US*, 1966 och 1967.

en mycket snabb förräntning. Den internationella konvention för att reglera tvister angående investeringar, som utarbetades 1965, och som skrevs under av de ledande imperialistiska länderna och många stater i den tredje världen, tycks inte i någon högre utsträckning ha lugnat de europeiska och nordamerikanska kapitalplaceringarna.

B. Kapitalexporten mellan de utvecklade kapitalistiska länderna

Vi har redan sett att denna kapitlexport har relativt liten betydelse vad gäller det offentliga kapitalet, men att den är mycket dominerande för det privata kapitalet på världsnivå. De industrialiserade kapitalistiska länderna exporterar mer och mer sitt privatkapital till varandra. Så nådde t.ex. Förenta staternas långa privata investeringar i Europa 17,5 miljarder dollar 1964 och Europas långa privata investeringar i Förenta staterna kom upp till 17,7 miljarder dollar. Men medan de direkta amerikanska investeringarna i Europa (12,1 miljarder dollar) utgjorde nära 70 proc. av de totala privata amerikanska investeringarna i Europa, nådde de direkta europeiska investeringarna i Förenta staterna (5,8 miljarder dollar) bara upp till 33 proc. av de totala privata europeiska investeringarna i USA. De europeiska investeringarna bestod i stället framför allt av portfölj-placeringar (10,8 miljarder dollar).¹⁶ Exporten av amerikanskt privatkapital till Europa avspeglar, med andra ord, en företagskapitalism, en aktiv kapitalism, medan den europeiska kapitlexporten till USA framför allt utgörs av en placeringskapitalism, en passiv kapitalism.

Om vi håller oss till de direkta privata investeringarna, vilka när man studerar imperialismen dock är långt ifrån de mest betydelsefulla, kan man t.ex. konstatera att USA:s uppgick till 13 820 miljoner dollar i Kanada 1964. Motsvarande siffror för Kanada i USA var detta år 2 284 miljoner dollar (förhållandet 6 till 1); vidare kan vi se att de direkta amerikanska investeringarna i Europa samma år nådde 12 067 miljoner dollar, medan Europas i USA uppgick till 5 819 miljoner dollar (förhållandet var 1964 2,1 till 1, i slutet av 1966 2,6 till 1).

Men vi måste göra vissa preciseringar. Man kan t.ex. konstatera att Storbritannien i Förenta staterna investerat 60 proc. av vad USA investerat i Storbritannien; att det så gott som förelåg balans för de direkta investeringarna mellan USA och Schweiz; att Nederländernas investeringar i USA var dubbelt så stora som tvärtom.

Man bör likväl fästa mindre vikt vid året 1964 än perioden 1950-1964. 1950 var nämligen balansen mellan de ömsesidiga privatinvesteringarna oändligt mycket mera fördelaktig för Storbritannien, Schweiz och Nederländerna än 1964. Vi ska inte gå in på detaljer utan istället redovisa siffrorna för hela Europa. Mellan 1950 och 1964 hade beloppet för direkta europeiska investeringar i Förenta staterna ökat 2,6 gånger, medan USA under samma period sjudubblat sina investeringar i Europa (en årlig ökning på i medeltal 13,8 proc.). 1950 var balansen mycket fördelaktig för Europa; 1964 hade den vänt till det motsatta med förhållandet 1 till 2,1 (och 1966 1 till 2,6). Samma förändring har skett i förhållandet mellan Kanada och Förenta staterna.¹⁷

Man kan alltså säga att det under perioden efter det andra världskriget funnits en mycket starkt markerad kapitlexport mellan de imperialistiska länderna. Det rör sig om direkta investeringar, som är de avgörande, samt om en stark frammarsch för det amerikanska kapitalet i alla andra länder.

Denna utveckling som fortsatte fram till 1967, började då i viss utsträckning motarbetas. Å ena sidan bromsade den amerikanska regeringen, för att motverka en

¹⁶ Christopher Layton, *L'Europe et les investissements américains*, Paris, "Idées", Gallimard 1968, s. 37.

¹⁷ Siffrorna lånade från A.a.

obalans i utrikeshandeln, kapitalflödet ut ur Förenta staterna, å andra sidan har det utländska kapitalets investeringar i USA sedan dess utvecklats snabbare än tidigare. När detta skrivs, är det ännu för tidigt att avgöra om det rör sig om en bestående förändring eller om en förändring av mer tillfällig eller konjunkturmässig karaktär. Jag tror snarare på den andra hypotesen.¹⁸

För övrigt ledde de begränsningar som ålades utförseln av kapital från Förenta staterna till att de amerikanska dotterbolagen i Europa, för att kunna finansiera sina investeringar, starkt ökade sin upplåning på den europeiska finansmarknaden: 1,5 miljarder dollar under första halvåret 1968 mot 0,3 för samma period 1967.¹⁹ De amerikaner som önskar investera, har alltså i Europa kunnat finna det kapital som de inte kunnat föra ut ur USA.

De privata amerikanska investeringarna dominerar starkt de privata utländska investeringarna i Storbritannien (72 proc., 1962). I Västtyskland svarar de för omkring 34 proc. av det investerade utländska kapitalet. För Frankrike slutligen, uppgick de 1962 till 45 proc. av det utländska privata kapital som sökte sig till detta land.²⁰ Denna senare uppgift stämmer dåligt med en annan som uppger att andelen nya amerikanska investeringar mellan 1962 och 1966 var 26 proc. av de totala privata utländska bruttoinvesteringarna i Frankrike.²¹ Det officiella dokument från vilket jag har hämtat den senare uppgiften anmärker dock att en betydande del av de *nya* investeringar som kommer från Schweiz (32 proc. av de totala mellan 1962 och 1966) består av överförda amerikanska investeringar. Även om USA bara svarar för hälften av dessa kommer vi upp till en mera realistisk andel – 42 proc. för de direkta amerikanska investeringarna i Frankrike – som sannolikt ändå är lägre än den verkliga siffran.

Ch. Layton har goda argument²² för sin uppfattning att de siffror som normalt förs fram som en uppskattning av de direkta amerikanska investeringarna i utlandet, tas till kraftigt ca 60 proc. – i underkant. Slutligen uppskattar han att ”de amerikanska investeringarna (1964) möjliggjort 5 till 6 proc. av realkapitalbildningen i Väst-europas industri”. Denna siffra är totalt sett faktiskt låg. Den gör att vi kommer att undersöka investeringarnas fördelning på olika sektorer.

Vid slutet av 1965 fördelades USA:s direkta privata investeringar i Europa i sektorer enligt följande:²³

manufakturvaruindustri	omkring	55 proc.
olja	”	25 proc.
handel	”	12 proc.
övriga	”	8 proc.

Om man håller i minnet att investeringarna inom oljesektorn i Europa huvudsakligen gäller anläggningar för raffinering, framgår det att de direkta privata investeringarna från USA till nära 80 proc. gick till industrisektorn.

Förädlingsindustrin är också den sektor till vilken den absolut största delen av privatkapitalet från de viktigaste europeiska länderna söker sig när det investeras i de utvecklade kapitalistiska länderna. Frankrike investerar 52 proc. av sin totala kapitalexport till OECD-länderna inom industrisektorn. Därigenom uppvisar landet den i

¹⁸ I början av april 1969 genomförde president Nixon en avsevärd uppmjukning av restriktionerna för kapitalexport.

¹⁹ IMF Annual Report, 1968, s. 57.

²⁰ Ch. Layton, A.a., s. 25.

²¹ *Problèmes économiques*, nr 1044, étude du ministère français des Finances.

²² A.a., s. 24, 27, 28.

²³ *Statistical Abstract of the US*, 1967.

detta sammanhang lägsta siffran bland de industrialiserade länderna. Av den totala privata kapitalexporten mellan 1962 och 1966 gick 35 proc. till servicesektorn och 13 proc. till övriga sektorer (bl.a. till investeringar i fast egendom i Spanien).

Anmärkningsvärt nog kan vi alltså konstatera att ökningen av de imperialistiska ländernas privata ömsesidiga kapitalexport – det gäller också varuexporten – i huvudsak och alltmer kommer från investeringar inom industrisektorn.

I detta avseende intar Förenta staterna en ledande roll genom att utnyttja en relativt sett mycket stor del av sin kapitalbildning till investeringar i utlandet. Enligt Ch. Layton går i själva verket ”nära en femtedel av USA:s sammanlagda investeringar inom förädlingsindustrin till utlandet; de teknologiskt mest avancerade industrierna intar en ledande plats”.

Av de totala investeringarna går följande andel utomlands:

21,9	proc.	av den elektrotekniska industrin	
24,6	„	„	den kemiska
27,4	„	„	gummi
29,5	„	„	transport

Resultatet har i flera sektorer inom den europeiska industrin blivit, att de amerikanska företagen fått en stor andel av den totala omsättningen:

30 proc. av bilindustrin i Europa²⁴

25-30 proc. inom oljeindustrin (i Storbritannien och EEC)

75 proc. av räknemaskiner och datamaskiner i Frankrike

95 proc. av carbon black i Frankrike och 75 proc. i Storbritannien

35 proc. av jordbruksmaskiner i Frankrike och 75 proc. i Storbritannien

osv...

Samma författare påpekar att de stora amerikanska företag som sedan länge är etablerade i Europa spelar en ledande roll. ESSO, General Motors och Ford svarar tillsammans för 40 proc. av de direkta amerikanska investeringarna i Frankrike, i Västtyskland och i Storbritannien. Två tredjedelar av de direkta amerikanska investeringarna kommer från endast 20 företag.²⁵

Han betonar likväl en tendens som kan urskiljas sedan 1960: alltfler medelstora amerikanska företag investerar i Europa. Ch. Laytons slutsats är att bakom dessa står alltid de stora internationella företagen, ”investeringarna är nu en del av storföretagens, liksom en rad medelstora amerikanska företags löpande planering”. Geoffrey Owen har också noterat att de amerikanska företagen har en svaghet för ”det internationella”. Att inte ha intressen i utlandet ”anses vara ett tecken på efterblivenhet”.²⁶ Antalet amerikanska företag med intressen i Europa ökar, samtidigt som deras inflytande gör sig gällande inom nya branscher: livsmedel, service, hotell.

Det är för övrigt långt ifrån så att den kraftiga ökningen av det privata amerikanska ägandet av produktionsmedel i Europa främst eller huvudsakligen är resultatet av en kapitalexport. Enligt Ch. Layton finansieras de privata amerikanska investeringarna endast till liten del av kapital direkt från USA. Tillförseln av nytt kapital utgjorde inte mer än omkring 30 proc. av investeringarna, medan 46 proc. kom från på platsen återinvesterade vinster och 24 proc. från i mottagarlandet upplånat kapital.²⁷ Enligt

²⁴ 40 proc. 1966, enligt G.-Y. Bertin A.a., s. 76.

²⁵ A.a., s. 31 till 35.

²⁶ *Puissance de l'industrie américaine*, Paris, Seuil, 1968, s. 95.

²⁷ A.a., s. 28.

andra, överstiger inte de direkta investeringarna 25 proc., medan bidraget från den europeiska kapitalmarknaden är i storleksordningen 40 proc.²⁸ Jean-Jacques Servan-Schreiber går ännu längre: endast 10 proc. av investeringarna är överförda dollar, 90 proc. skall enligt honom finansieras av vinstmedel eller olika europeiska resurser.²⁹

Hur stora skillnaderna än må vara mellan dessa siffror bekräftar de i alla fall samtliga ett faktum: de direkta privata amerikanska investeringarna i Europa utgörs endast i mycket liten omfattning av kapital från USA, den största delen hämtas i Europa.

Mellan 1960 och 1965, uppgick de vinster som officiellt hemfördes till USA, igenomsnitt till 6,5 proc. av det insatta kapitalet inom sektorn direkta privata investeringar i Europa.³⁰ Detta relativt låga procenttal förklaras av att en stor del av vinsterna återinvesteras (mellan 30 och 45 proc. beroende på källan), som nya amerikanska investeringar i Europa. Av de beräkningar och kontroller som jag kunnat göra, tycks den del av vinsterna som återinvesteras på platsen inte överstiga 15 proc. i den tredje världen, medan den i Europa är av storleksordningen 50 proc. Allt detta bekräftar att USA:s kapital i Europa inte är ett placeringskapital eller ett spekulativt kapital i ordets begränsade mening, utan ett företagskapital, som framför allt avses expandera på platsen, genom att utveckla eller nybilda dotterföretag, d.v.s. det är ett kapital som har tillväxt på lång sikt som en målsättning. Det är utan tvekan ett av den amerikanska kapitalismens imperialistiska drag i Europa.

Av alla länder i Västeuropa, har under de senaste åren de som ingår i den gemensamma marknaden i särskild utsträckning dragit till sig amerikanskt privatkapital t.o.m. mer än Storbritannien. Nära 70 proc. av de nuvarande amerikanska investeringarna i EEC har skett sedan 1960, mot 56 proc. för Storbritannien.³¹

Även om EEC inom ramen för Kennedyrundan accepterar att mjuka upp sin gemensamma yttre tullmur, kommer denna mur ändå att existera och varorna måste passera den. Men kapitalet har inga murar att passera. Då det är etablerat på platsen, står en enorm marknad öppen. Det har tillgång till tekniskt kunnande, ”know-how” och kan utnyttja en arbetskraft som är billigare än i USA. Det kan vidare etablera sig i hela Europa genom att fördela verksamheten på olika dotterbolag. Mellan 1958 och 1966 ökade det aktiva amerikanska kapitalet inom EEC, genom 2 820 olika operationer från 1 680 till mer än 7 000 miljoner dollar.³² Den gemensamma marknaden har alltså objektivt, men paradoxalt för somliga, gynnat en monopolistisk integration av världen.

G.-Y. Bertin anmärker att de amerikanska företagen praktiskt taget inte tillfört EEC några nya verksamhetsområden, de har istället skapat en anmärkningsvärd koncentration i de sektorer där de har gått in. Deras aktivitet har dessutom haft till följd ”en viss övergång från oberoende till ett starkt ömsesidigt ekonomiskt beroende mellan de industrialiserade länderna”. Vi skall återkomma till denna fråga.

Ch. Layton konstaterar, vad gäller den privata amerikanska kapitalexporten i allmänhet, att ”de amerikanska företagens struktur långsamt förändras för att göra den internationella verksamheten till en integrerad del av sin aktivitet inte bara till möjligheter som man utnyttjar när de dyker upp”. Dessa internationella operationer är, som vi redan har sett, idag en del av de amerikanska företagens ”löpande planering”. Enligt Layton är ”det viktigaste och grundläggande motivet för de direkta amerikanska

²⁸ *Revue politique et parlementaire*, feb. 1967, artikel av J. Ferronière.

²⁹ *Den amerikanska utmaningen*, Aldus, Stockholm 1969.

³⁰ *Statistical Abstract of the US*, 1966 och 1967.

³¹ *Le Patronat français*, revue du C.N.P.F., feb. 1968.

³² G.-Y. Bertin, a.a., s. 75 till 77.

investeringarna med säkerhet fortfarande viljan att expandera, de amerikanska företagen förstår att de från och med nu har hela världen som marknad”. Författaren ägnar dessutom ett övertygande avsnitt åt att underbygga uppfattningen att investeringar i utlandet för de amerikanska företagen i minst lika hög utsträckning som det är en konkurrens med utländska företag, är en konkurrens med amerikanska.³³

Ett resultat av de amerikanska investeringarnas kraftiga expansion i de andra industrialiserade länderna under de senaste åren, är att den amerikanska industrin i utlandet, med en produktion på 120 miljarder dollar 1967, har blivit den tredje industriella makten i världen efter Förenta staterna och Sovjetunionen. Det finns alltså två amerikanska makter: Förenta staterna och Förenta staterna utomlands. Dessa två makter är i själva verket naturligtvis bara en och det är därför det amerikanska kapitalets invasion ibland skapar problem för de övriga imperialistiska länderna. Tidningarna har under senare år gjort en stor affär av den ”oro” som insatsen av kapital från andra sidan Atlanten skapat på olika håll.

Vi kan påminna oss om den viktigaste kritik som riktats mot det amerikanska kapitalet i Europa:

- det har av ”strategiska” skäl valt att söka sig till nyckelsektorer
- dotterbolagets beslutscentrum finns utanför det land där företaget verkar
- de amerikanska företagen är okunniga om de politiska eller ekonomiska krav som ställs i det land i vilket de investerar

Andra däremot betonar de fördelar Europa har av de amerikanska företagens insats av en mer avancerad teknik, samt den inre expansion som de ger upphov till. Jag tänker inte blanda mig i denna diskussion. Vad jag vill betona är bara att denna kritik och oro inte någonstans i Europa har hindrat eller ens bromsat den snabba ökningen av privata amerikanska investeringar.

Vi vet att den franska regeringen är den som verbalt har visat störst ogillande. Men det räcker att påminna om att, enligt den dåvarande industriministern, endast 4 amerikanska ansökningar (av 198 inlämnade) om investering hade avslagits 1965, och ingen under det första halvåret 1966, för att bevisa att det är stor skillnad mellan känsloutbrott och konkreta handlingar. Vissa marxistiska ekonomer, som jag vill kalla traditionalister (om dessa båda begrepp inte skär sig, när de står bredvid varandra), betonar de motsättningar och den rivalitet som uppstår eller fördjupas inom det kapitalistiska systemet, genom den amerikanska kapitalexportens snabba expansion. Det är enligt min uppfattning att lägga allt för stor vikt vid ett problem som visserligen existerar, men som minskar i relativ betydelse i förhållande till den imperialistiska integrationens allt starkare inflytande. Att den snabba expansionen av utbytet och kapitalrörelserna mellan de industrialiserade kapitalistiska länderna tyder på en större internationalisering av produktivkrafterna och produktionen, tror jag ingen ifrågasätter. Att denna tilltagande internationalisering inom kapitalismen huvudsakligen sker genom och till förmån för den starkaste kapitalismen d.v.s. USA:s, är helt oundvikligt. Den amerikanska imperialism, som härigenom uppstår, skapar eller förstärker utan tvekan motsättningarna. Men liksom den s.k. nationella bourgeoisin i de dominerade länderna i den tredje världen inte kan utvecklas annat än i den imperialismens kölvatten, vet de industrialiserade ländernas nationella kapital att maktförhållandena i världen utvecklats på ett sådant sätt, att det i framtiden inte kan hoppas på en utveckling annat än i en viss harmoni med jätten USA. Den amerikanska dominansen accepteras, eller t.o.m. söks, från det ögonblick då den framstår som oundviklig, om landet i fråga vill försäkra sig om industriell tillväxt eller fortsatt

³³ A.a., s. 42 till 46.

ökande vinster. Den leder till vad G.-Y. Bertin kallat ”en viss övergång från oberoende till ett starkt ömsesidigt ekonomiskt beroende mellan de imperialistiska länderna”. Den imperialistiska integrationen vilken vi kommer att behandla utförligare i kapitel 10, är enligt min uppfattning det viktigaste kännetecknet för vår tid. Den dominans som de amerikanska monopolerna, genom en ömsesidig kapitalexport, har uppnått i nästan hela den imperialistiska zonen efter det andra världskriget, är på en gång en orsak till och ett betydelsefullt symptom på denna integration.

C. Varuexport och kapitalexport

Vi har sett (kapitel I) att redan Lenin klargjorde ett samband mellan varuexporten och kapitalexporten: den senare hade blivit ett sätt att stimulera den förra. Bucharin hade samma uppfattning och han betonade dessutom kapitalets tendens att söka sig utomlands för att där producera vissa varor som inte kunde exporteras.

Genom en avsevärd och samtidig utveckling för den internationella handeln och kapitalrörelserna, har det ömsesidiga sambandet mellan dessa i hög grad förstärkts och blivit oändligt mycket mer sammansatt. ”Exporten och de direkta investeringarnas roll i de internationella företagens strategi har, enligt Christopher Layton, idag vävts samman på ett mycket svårtydligt sätt.”³⁴

Tidigare har vi noterat att EEC:s tillkomst kommit att gynna amerikanska kapitalinvesteringar i det s.k. lilla Europa. Istället för den amerikanska försäljningen, som stötte på EEC:s tullmur, uppstod en amerikansk produktion i Europa. Men det var långt ifrån en enkel och mekanisk övergång.

A ena sidan har, enligt Ch. Layton i själva verket ”vissa av de största företagen kunnat iaktta hur deras fabriker i Europa, som från början var avsedda att ersätta den direkta exporten, kunnat uppnå ännu gynnsammare nyexport”. År 1963 exporterade de amerikanska dotterföretagen i Europa, 23 proc. av vad de producerade i det land i vilket de etablerat sig. En del av denna export gick till Förenta staterna. De amerikanska dotterbolagen ”exporterar en större del av sin produktion än sina lokala konkurrenter”.³⁵

Men å andra sidan importerar dessa dotterföretag också från Förenta staterna: halvfabrikat, delar för sammansättning etc. ... 1963 gick 23 proc. av USA:s totala export till amerikanska företag i utlandet. ”Den period under vilken den amerikanska kapitalexporten ökat blixtnabbt sammanfaller med en snabb expansion för exporten av varor och tjänster.”³⁶

Enligt Geoffrey Owen har en ersättning för exporten inte varit det enda motivet för att upprätta amerikanska dotterföretag i Europa i allmänhet och i EEC i synnerhet.

Han påpekar att ”konkurrensen från importen i vissa fall har tvingat de amerikanska producenterna att överföra en del av den produktion, som är avsedd för den amerikanska marknaden, till fabriker utomlands. Producenterna av skor, kläder och klockor t.ex., som förlorat en del av egna marknaden till schweiziska, italienska och andra produkter har begränsat produktionen i sina amerikanska fabriker till enbart artiklar för vilka de har en förmånligare situation än utlandet. Resten låter de tillverka i sina utländska fabriker. På grund av skillnaderna i kostnad för arbetskraften, har man kunnat tillverka vanliga skrivmaskiner till lägre pris i Europa än i Förenta staterna. Istället för att låta utländska företag överta marknaden har de amerikanska bolagen

³⁴ A.a., s. 127.

³⁵ A.a., s. 43, tab. VIII.

³⁶ A.a., s. 204.

byggt eller köpt fabriker i Europa. Burroughs tillverkar räknemaskiner i Skottland till ett pris som med 40 proc. understiger produktionskostnaderna i Detroit och levererar också till den amerikanska marknaden från Skottland. Samtidigt fortsätter Burroughs att tillverka datamaskiner i USA och att exportera dessa till Europa. De produkter som kräver en stor arbetsinsats framställs ofta utomlands där lönerna är lägre än i USA. De varor som kräver en högre utvecklad teknik tillverkas fortfarande i Förenta staterna varifrån de exporteras”.³⁷

Resultatet av denna ”svårtydbara” verksamhet är att den amerikanska industrin i utlandet har fått en stor betydelse. Medan den amerikanska exportvolymen mellan 1950 och 1962 ökade 2,7 gånger, ökade de amerikanska fabriker i utlandet sin produktion 4,2 gånger, och ”de flesta företag gör större vinster genom sin utländska tillverkning än av försäljningen i USA eller av exporten därifrån”.³⁸

I ett som vanligt mycket intressant arbete analyserar Harry Magdoff de företeelser som vi här har gjort en första granskning av.³⁹ Vi kommer att mer i detalj återkomma till detta arbete i kapitel 10. Redan här tar vi dock fram vissa viktiga fakta på det område vi håller på med.

H. Magdoff visar i en tabell som vi återger (med avrundade procenttal) hur de ledande imperialistiska ländernas respektive andel av manufakturvaruexporten i världen utvecklades mellan

1913 och 1967.	1913	1929	1937	1950	1967
Förenta staterna	13	20	19	27	21
Storbritannien	30	22	21	25	12
Västtyskland	27	21	22	7	20
Frankrike	12	11	6	10	8
Italien	3	4	3	4	7
Japan	2	4	7	3	10
Övriga	13	18	22	24	22
	100	100	100	100	100

Liksom H. Magdoff tror jag dock att siffrorna i denna tabell inte kan förstås annat än tillsammans med följande tabell. Den redovisar (fortfarande med avrundade procenttal) fördelningen mellan de stora kapitalexporterande ländernas privata investeringar av alla slag i utlandet.

	1914	1930	1960
Storbritannien	50	44	25
Frankrike	22	8	5
Västtyskland	17	3	1
Förenta staterna	6	35	59
Nederländerna	3	6	4
Sverige	1	1	1
Kanada	1	3	5
	100	100	100

³⁷ Geoffrey Owen, a.a., s. 94-95.

³⁸ Geoffrey Owen, a.a. s. 94-95.

³⁹ ”The age of imperialism” *Monthly Review*, juni 1968. (Referenserna till den svenska översättningen ges till nätutgåvan [Imperialismens politiska ekonomi](#) (bokversionen gavs ut av Cavefors, Zenit, 1969. Ö.a.)

Vi kan först och främst lägga märke till att den första tabellen redovisar betydligt mindre förändringar än den senare. Imperialismens utveckling och maktförhållandena mellan de imperialistiska länderna kommer med andra ord särskilt väl fram på kapitalexportens område.

Vidare kan vi konstatera att den brittiska imperialismen relativt sett har försvagats avsevärt. Samma sak gäller, men i mindre utsträckning, för Västtyskland och Frankrike, vilket märks både inom färdigvaruexporten och den privata kapitalexporten. Siffrorna för Tyskland snedvrids utan tvekan en del av att Tyskland inte är detsamma före och efter det andra världskriget.

Slutligen kan vi iaktta att den första tabellen påvisar en jämnare och bättre fördelning av färdigvarorna idag än tidigare (de 3 ledande länderna svarar för 70 proc. 1913, men endast 53 proc. 1967). Däremot visar den andra en polarisering av de privata investeringarna i utlandet. Den är inte bara av en annan typ utan mycket starkare än 1914. Internationaliseringen av utbytet tycks alltså skenbart vara mycket mer påtaglig än internationaliseringen av kapitalet. Men förhållandet är skenbart vilket H. Magdoff också framhållit. Kampen för att erövra nya marknader har nämligen sedan det första världskriget och framför allt sedan det andra, huvudsakligen förts genom att etablera fabriker och inköpa företag i utlandet, d.v.s. genom kapitalinvesteringar över de nationella gränserna.

För det första är en inte föraktlig del av de amerikanska företagens export inräknad i de flesta andra länders nationella exportstatistik (22 proc. av dessa amerikanska företags försäljning i Europa). Dessutom och framför allt är försäljningen från de amerikanska företagen i utlandet oändligt mycket mer betydelsefull än motsvarande export från Förenta staterna. Tack vare de uppgifter som samlats in av H. Magdoff, kan vi för följande industrisektorer uppskatta andelen direkt export från Förenta staterna i förhållande till försäljningen från dotterföretagen i utlandet.

1965 svarade den direkta exporten för följande andel av USA:s totala export:

papper och emballage	21 proc.
kemiska produkter	35 proc.
gummiprodukter	10 proc.
metallindustri	52 proc.
icke elektrisk materiel	98 proc.
elektrisk materiel	42 proc.
transportmedel	30 proc.

Totalt når den direkta exporten från Förenta staterna inte upp till mer än 43 proc. av de utländska dotterbolagens försäljning. Dessa utvecklades mellan 1957 och 1965 nära två och en halv gång så snabbt som de förra.

Ett resultat av detta är bl.a. att den siffra (i den första av de två tabellerna), som anger de amerikanska företagens relativa betydelse i världsexporten av manufakturvaror 1967 och att detta tal minskat mellan 1950 och 1967, inte har någon betydelse. Men å andra sidan är den uppgift i den andra tabellen som markerar de amerikanska investeringarnas andel av de viktigaste kapitalexporterande ländernas totala privata investeringar i utlandet 1960 (59 proc.), så mycket viktigare. Siffran skulle nämligen vara betydligt högre, vilket H. Magdoff påpekar, om tabellen i fråga i stället för att uppta de totala privata investeringarna (direkt- och portföljinvesteringar) begränsades till enbart de direkta investeringarna. Det råder ingen tvekan om att den är högre idag.

Det skulle också, särskilt vad gäller de imperialistiska länderna, vara ganska vilseledande att dra några definitiva slutsatser enbart på grundval av uppgifterna om deras

utrikes utbyte. Varu- och kapitalexporten är så invävda i varandra att man endast genom en total och jämförande analys kan hoppas utreda de verkliga utvecklingstendenserna. Den undersökning som vi just har genomfört gör att vi med ännu större säkerhet än tidigare kan bekräfta att den ökande internationaliseringen av de imperialistiska ländernas varu- och kapitalexport under perioden efter andra världskriget ger oss, hur allmän den än har varit, möjlighet att notera viktiga förändringar i maktförhållandena. De gamla imperialistländerna har fått stiga åt sidan, till förmån för den amerikanska superimperialismen som alltmer dominerar hela den kapitalistiska världen.

Kapitalexporten ger oss möjlighet att modifiera vissa uppgifter som vi fått från de siffror som enbart gäller varuexporten. Denna möjlighet bör finnas också när vi analyserar förhållandet mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen. I det föregående kapitlet konstaterade vi att importförmågan hos den tredje världens länder stadigt faller, främst beroende på det ojämna utbytet. Konsekvensen är att dessa länder utgör en allt mindre marknad för de produkter som tillverkas i de imperialistiska fabrikena. Men även här tenderar kapitalexporten att i inte ringa utsträckning kompensera denna brist. Industriinvesteringarna i den tredje världen skapar en produktion som ersätter importen. Särskilt den snabba ökningen av antalet monteringsindustrier i den tredje världen kan inte förklaras på annat sätt. Mellan det år (1960) då en monteringsindustri för bilar uppfördes i Marocko och det år (1966) då landets egen produktion av bilar svarade för ungefär hälften av en nästan stabil marknad, föll den marockanska importen av bilar med mer än 50 proc. Importen av monteringsfärdiga delar svarade bara för en del av skillnaden, då en del reservdelar och materiel fanns tillgängliga på platsen. De utländska företag som etablerat monteringsindustrin lyckades konsolidera sin ställning och t.o.m. utvidga sin marknadsandel, som nu varken är beroende av variationer i Marockos importkapacitet eller måste kompenseras av ett utbyte mot en given kvantitet inhemska varor.

Sådana operationer och andra som leder till samma resultat blir allt vanligare, speciellt i Latinamerika. De ger oss anledning att korrigera en siffra som vi tidigare har fått fram: att de manufakturvaror som såldes till den tredje världen svarade för omkring 5,5 proc. av de kapitalistiska industriernas samlade manufakturvaruproduktion: vi förstår nu att denna siffra är en undervärdering av den verkliga betydelse den tredje världens marknader har för imperialismens industri.

Som avslutning på de undersökningar och analyser som vi utfört på detta speciellt komplicerade område är det absolut nödvändigt att göra ett försök till sammanfattning. Den gäller både detta kapitel och föregående.

Varu- och kapitalexporten, vilka båda utvecklades starkt före det första världskriget, stagnerade under mellankrigsperioden för att efter 1945 och framför allt 1955 åter uppvisa en snabb tillväxt (speciellt vad gäller kapitalexporten).

Denna gemensamma tillväxt har varit möjlig genom att produktivkrafterna utvecklats och genom en relativt kraftig och bestående ekonomisk expansion i de avancerade kapitalistländerna. Den har varit starkare än BNP:s genomsnittliga tillväxt i de berörda länderna.

Denna speciella utveckling för varu- och kapitalexporten har gynnats mycket av den imperialistiska integrationen på världsnivå och regionalt. Målet för integrationen är en allt större internationalisering av produktivkrafterna och produktionen. Resultatet har också blivit en tillväxt för monopolen, vilka fått en internationell karaktär och genomfört en de facto integration. Denna tillväxt har lett till att det skapats medel och institutioner för en integration: GATT, OECD, EEC, EFTA, Kennedy-rundan etc....

Dessa institutioner ger i sin tur monopolen nya möjligheter att dominera hela den kapitalistiska världsmarknaden.

Integration gynnar de mäktigaste. Den amerikanska imperialismen som gick förstärkt ur det andra världskriget, medan de gamla imperialistiska stormakterna försvagades, etableras som en världsomspännande super-imperialism. Dess industriella makt (enbart dess BNP är större än samtliga andra industrialiserade kapitalistländers tillsammans), dess finansiella dominans och dollarns roll som internationell reservvaluta gör det möjligt för dess varor och framför allt dess kapital att breda ut sig över alla kontinenter. Förenta staterna är den kapitalistiska världens ledande industrimakt. De amerikanska företagen i utlandet nr 2.

Det amerikanska kapitalets dominans skapar eller förstärker motsättningar och rivalitet mellan de kapitalistiska industriländerna och deras respektive monopol. Men när motståndet förefaller vara meningslöst eller om en gemensam fara dyker upp, löser de allt oftare konflikten genom att underordna sig de amerikanska monopolen: den som söker en maximal bestående vinst, måste idag göra det i skuggan av det amerikanska kapitalet. Att sugas upp eller kontrolleras av detta är inte längre ett skamligt nederlag utan en garanti att överleva. Man accepterar att köpas upp, kontrolleras eller gå samman, ibland söker man t.o.m. dessa utvägar.

Produktionens liksom samtidigt varu- och kapitalexportens internationalisering mellan de utvecklade kapitalistiska länderna har en speciell styrka på manufakturvaruproduktionens område. Integrationen gynnar konkurrensen, och denna förstärker i sin tur tendensen till monopolistisk koncentration.

Varuutbytet mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen fortsätter däremot att vara komplementärt till produktionen och att ha karaktären av ett ojämnt utbyte. Resultatet blir en begränsning av de dominerade ländernas förmåga att importera och följaktligen att deras betydelse som marknad för imperialismens industriprodukter minskar. På detta reagerar imperialismen ofta genom att göra investeringar för lokal produktion av varor som en ersättning för importen. Dessa investeringar i den tredje världen, vilka hämmas av de ”politiska riskerna” inriktas fortfarande främst på utvinning av olja och av de råvaror som fortfarande är oundgängliga.

Överföringen av de vinster som görs genom dessa investeringar bidrar till handelsunderskottet och skapar ett årligt betalningsunderskott på 6-7 miljarder dollar i den tredje världens samlade utrikesbalans. Denna oerhörda avtappning kan inte i någon större utsträckning kompenseras av den offentliga ”u-hjälpen”, som är själva villkoret för en fortsatt imperialistisk exploatering av de dominerade länderna.

Men denna offentliga hjälp som allt oftare har formen av lån mot ränta, skapar i sig en snabb tillväxt av den offentliga skuldbördan som blir omöjlig att bära för den tredje världen. Mer än två tredjedelar av denna hjälp går åt för att amortera den gamla; hjälpen tenderar alltså att sluka sig själv. Imperialismen är offer för sina inneboende motsättningar.

Då många länder i den tredje världen har svårigheter att återbetala sina skulder, enas de imperialistiska länderna i mångnationella aktioner. De går med på betalningsanstånd som sätter de felande länderna under gemensamt förmyndarskap. Samtidigt kan man notera en allt större internationalisering och tilltagande spridning av varuutbytet och kapitalrörelserna med den tredje världen. Den amerikanska imperialismen utvidgar allt mer sitt grepp om de dominerade länderna i Afrika, Asien och Latinamerika.

Den fråga som ställdes av Lenin, om kapitalexporten i den nuvarande imperialistiska fasen har en speciell betydelse, tycks idag ganska meningslös, då förhållandet mellan de båda blir alltmer sammansatt. Monopolen, framför allt de amerikanska, söker dominera den kapitalistiska världen, använder än den ena än den andra formen av export, ofta båda samtidigt i ett komplext spel vars mål dock alltid är en total dominans.

Det förefaller mig viktigare att lägga på minnet att imperialismen idag föredrar att exportera sina varor till den tredje världen och sitt kapital till den industrialiserade världen. Man har förtroende till den senare, inte till den förra. I den industrialiserade världen investerar man utan fruktan, i den tredje världen endast när man är tvingad till det och då i en omfattning som gör dessa investeringar mer och mer marginella. I sitt förhållande till den tredje världen, där motsättningarna är som mest svårlösta och explosiva, tvingas imperialismen, trots att den fortfarande plundrar och slukar lika mycket som tidigare, idag till en avvaktande eller defensiv politik.

5. Den nya teknologiska revolutionen

Att jag ägnar detta ämne ett särskilt kapitel – dock bokens kortaste – är inte för att jag tillmäter den nya teknologiska revolutionen efter andra världskriget en särskild betydelse i förhållande till imperialismen. Tvärtom, vill jag försöka reducera den till dess sanna proportioner därför att det utkommit en flod av böcker som allt för lätt hänger sig åt lyriska beskrivningar av dess betydelse. Påståenden som: den ”vetenskapliga utvecklingen har varit betydelsefullare under de senaste 40 åren än under de tidigare 40 århundradena”, återkommer ofta hos olika skribenter, bland dessa även marxister. De ekonomiska och politiska slutsatser som dras av sådana resonemang är lika överdrivna.

Det förefaller mig klokt att påminna om att dagens vetenskapliga och teknologiska revolution inte är den första. Jag rekommenderar varmt en omläsning av vad Bucharin, om också en smula lyriskt, skrev om detta ämne för mer än 50 år sedan. Han räknade upp alla de upptäckter och tillämpningar vilka tillsammans gav en ”allmän bild av en febril och snabb teknisk utveckling”. Hans slutsats: ”Aldrig tidigare har industri och vetenskap tillsammans firat större triumfer än idag.”¹

Med rätta hävdar Ch. Bettelheim att ”den ekonomiska tillväxten ytterst alltid har varit beroende av den vetenskapliga och tekniska kunskapen. Om mänskligheten endast hade kunnat investera i verktyg av den typ som fanns på stenåldern, skulle det inte ha skett någon ekonomisk utveckling, även om vi hade gjort relativt omfattande investeringar.”² Geoffrey Owen å sin sida tillmäter effekterna av de teknologiska framstegen i Förenta staterna mycket liten betydelse: ”enligt nyligen gjorda undersökningar är den enda verkligt betydelsefulla faktorn för ekonomisk tillväxt arbetskraftens utbildningsnivå; den är viktigare än de teknologiska framstegen eller det genomsnittliga belopp som investeras per arbetare”.³

En gemensam svaghet hos de olika författare, som alltför lätt blir entusiastiska över den nya teknologiska revolutionen, är att de ersätter en sträng ekonomisk och politisk analys med en ytlig och ”teknistisk” förklaring. J.-K. Galbraith påstår ”att det finns en stark konvergens mellan olika industriella system, att det är teknologiska och organisatoriska krav, inte ideologiska uppfattningar, som bestämmer det ekonomiska samhällets form”.⁴ Hans metod – om man vågar kalla den för det sammanfaller med den som används av två marxistiska författare som säger sig vara ”övertygade om att de vetenskapliga och tekniska framstegen under de senaste årtiondena i väsentliga avseenden har förändrat produktionsprocessen. Dessa förändringar *förklarar* (kursiv av författarna) det imperialistiska systemets sätt att fungera idag”. Men vad man kan låta passera hos Galbraith, kan inte ursäktas de senare, för de förnekar marxismen.

Vi ska försöka belysa detta problem, och ställer därför först frågan: Vad betyder vetenskapens och teknikens framsteg för ekonomin? J. Thibaut tar sig an och besvarar denna fråga på ett sätt som jag tycker är riktigt.⁵ Han konstaterar först att uppfattningen att ”vetenskapen blir en direkt produktiv kraft” allt oftare förs fram i den marxistiska litteraturen. Hans analys gör att han vill hävda att en åtskillnad måste göras mellan grundforskning och de två andra typer av forskning som också innefattas i begreppet ”Research and Development” d.v.s. teknisk eller tillämpad forskning och

¹ A.a., s. 20-21.

² *Planification et croissance accélérée*, s. 75, ”Petite Collection”, Maspéro, Paris 1967.

³ *Puissance de l'industrie américaine*, s. 127, Seuil, Paris 1968.

⁴ *Le nouvel Etat industriel*, Gallimard Paris, 1968.

⁵ ”Réflexions sur le rôle actuel de la science”, *Economie et Politique* nr 161, dec. 1967.

utvecklingsforskning. Det finns enligt honom ingen anledning ”att direkt förbinda grundforskningen med den industriella produktionen”. Däremot hävdar han att den tekniska forskningen och utvecklingsforskningen ”bör betraktas som direkta produktivkrafter”. Vi kan för övrigt omedelbart lägga märke till att av de stora kapitalistiska industriländernas investeringar inom R and D är andelen för grundforskning ganska liten: 12-18 proc. Den lägsta siffran uppvisar Förenta staterna och Storbritannien.⁶

Beroende på till vilket område de hör fördelar sig investeringarna för R and D enligt följande:

1. Kärn-, rymd- och militärforskning
2. Ekonomiska mål
3. Sociala och andra mål

Rent allmänt kan man säga att rymd- och militärforskningen, för att citera G. Owen⁷, endast lämnar ett visst ”spill” till den produktiva ekonomiska sektorn. Jag tror dock att detta spill och kärnforskningen för energiförsörjningsändamål balanserar den grundforskning som inkluderas i sektorerna 2. och 3. ovan. Det är en smula godtyckligt men ändå ganska nära det verkliga förhållandet. I det följande begränsar jag mig till en grov uppskattning av de summor som går till R and D med ekonomiska, sociala och övriga målsättningar, där de ekonomiska målen utgör mellan 80 och 90 proc.

Om man definierar R and D på detta sätt drar den en kostnad, som uttryckt i marknadspriser uppgår till ca 1,36 proc. av Förenta staternas BNP, 1,40 av Storbritanniens, mot 0,95 proc.

i Frankrike, 1,15 proc. i Västtyskland och 0,48 proc. i Italien. De anglosaxiska ländernas ansträngningar är alltså betydligt större än de tre andras. Alla vet också att deras teknologiska framstegstakt är mycket större. Gapet mellan de två grupperna av länder skulle dessutom vara betydligt större om man hade räknat med de totala kostnaderna för R and D d.v.s. också kärn-, rymd- och militärsektorerna. Men å andra sidan kan man iaktta att mellan 1955 och 1965 var BNP:s tillväxt i fasta priser betydligt lägre i Förenta staterna och Storbritannien än i de tre andra länderna.⁸ En jämförelse mellan index för industriproduktionen ger i stort sett likvärdiga resultat. Slutsatsen är att det inte existerar något nödvändigt och direkt samband mellan de summor som går till R and D och ekonomins eller den industriella produktionens tillväxttakt.

Detta gör att man kan anta att R and D ännu endast svarar för en blygsam andel av de imperialistiska ländernas ansträngningar att utveckla sina produktivkrafter. Det råder nämligen ingen tvekan om R and D:s positiva effekter. Utan att gå in i detalj på detta område, vilket skulle föra oss utanför ämnet, kan vi exempelvis konstatera att realkapitalbildningen under 1960-1964 var i storleksordningen 17 proc. av BNP i Förenta staterna, 16-17 proc. i Storbritannien, 24-26 proc. i Västtyskland, 19-21 proc. i Frankrike och 21-22 proc. i Italien.⁹ Dessa procenttal är inte på något sätt jämförbara med de som presenterades tidigare, för R och D till ekonomiska ändamål med utgångspunkt från samma BNP i marknadspriser. De går inte heller att jämföra med procentalen för de totala kostnaderna för R and D (3,4 proc. i Förenta staterna och 2,3 proc. i Storbritannien, vilka har ett avsevärt försprång framför de övriga). Jämförelsen gör det möjligt, utan att utveckla analysen längre, att inse att R and D inte är mer än en del bland de andra produktivkrafterna och t.o.m. en av de minsta. För att förändra denna

⁶ *Ampleur et structure de l'effort global de la R-D*, OECD, 1967. Samma källa används för samtliga siffror angående R and D. (Forsknings- och utvecklingsarbete).

⁷ A.a., s. 112.

⁸ *Croissance économique 1960-1970 OECD*, 1966, tab. 1.

⁹ FN:s statistiska årsbok, 1965, tab. 181.

situation fordras att medlen till R and D mångdubblas. I Förenta staterna t.ex. uppgick de summor som tilldelades R and D mellan 1964 och 1968 inte till mer än 21-25 miljoner dollar.

Det är dock uppenbart att den tekniska utvecklingen har vissa egna effekter på ekonomins struktur och sätt att fungera. Vi skall göra en snabb överblick av några av dessa:

Utvecklingen av teknologin inom industrin leder till förändringar i sysselsättningsstrukturen. J. K. Galbraith konstaterar, och denna gång kan vi tro på honom eftersom det här rör sig om statistiska uppgifter, att antalet arbetstillfällen i Förenta staterna mellan 1951 och 1964 ökade med nära 10 miljoner, men att ingen ökning noterades för gruppen arbetare i motsats till gruppen manschettarbetare. Efter en undersökning av arbetslöshetsstatistiken med avseende på utbildningsnivå kan han dessutom dra följande slutsats. ”Den stora massan arbetslösa omfattar, som man kunnat förutsäga, den stora massan utbildade.”

Den industriella arbetskraften under industrialiseringens första stadier kan enligt Galbraith (med avseende på utbildningsnivå) framställas som en starkt utplattad pyramid. Med en alltmer intensiv användning av tekniken, kräver dock det industriella systemet idag en arbetskraft som är strukturerad ”som formen på en mycket hög urna” som ”sluter sig helt längst ned. Den ger bilden av en mer begränsad efterfrågan av personal, vilken utan svårigheter kan ersättas av maskiner”.

Han noterar dessutom att de tekniska framstegen leder till en snabbare utveckling inom vissa sektorer, som blir ledande, och till en stagnation inom andra. Galbraith konstaterar att arbetskraften inte är anpassad till de nya krav som ställs genom denna förändring.¹⁰

För J.-K. Galbraith innebär också den avancerade teknologin att det inom det stora företaget uppstår en organisation, en modern planering etc.... Följden blir att industriledaren ersätts av ett kollektiv som styr företaget, ”direktionen”. Den omfattar ”alla de som tillför de beslutsfattande grupperna specialistkunskap, begåvning eller erfarenhet”. Det är helheten och inte enbart styrelsen som nu är den ledande kraften, företagets hjärna. Författaren kallar denna helhet för ”teknostrukturen”. Han anser att det därigenom har uppstått ”en skilsmässa mellan kapitalinnehav och effektiv ledning av företaget” eller som han uttrycker det ”en maktöverföring” på ”kapitalägarnas bekostnad”.¹¹

Vi möter alltså hos J.-K. Galbraith en uppfattning som omhuldas av många som försvarar nykapitalismen: företaget leds inte längre av kapitalägarna och har därför inte längre högsta möjliga vinst som mål. (På samma sätt anses den teknokrati som dominerar den offentliga förvaltningen komma att påverka regeringen.)

Vi måste självklart tillbakavisa sådana tolkningar. Den avgörande frågan är inte vem som fattar besluten, utan i vilkas intresse de fattas.

Man måste dock erkänna att J.-K. Galbraith tar upp denna fråga, men att han kör fast, därför att han vägrar att ge något bestämt svar. Han erkänner att ”ersättningen är generös” till de höga teknokraterna, han nämner ”enorma arvoden”. Men G. tillägger omedelbart att direktionen ”uppbär dessa höga ersättningar inom ramen för en helt självständig målsättning”, som om den som betalar inte alltid och överallt kräver att bli tjänad. För Galbraith har teknostrukturen som mål, som motivation, att ”uppnå största möjliga tillväxt för företaget”. Han trasslar följdriktigt in sig när han försöker

¹⁰ A.a., kap. XXI.

¹¹ A.a., s. 61 och 82.

visa att direktörerna kan ha tillväxten som målsättning oberoende av hänsyn till vinsten. Han går emellertid med på att det, för att företaget skall kunna föra en sådan politik, krävs att det "kan dra fördel av en garanterad minimivinst" och att "varje företag som inte har detta adelsmärke betraktas som ett svart får". Att han bara talar om en "minimivinst" beror på att den snabba tillväxten för honom är av större betydelse än vinstens storlek. Han preciserar: "Teknostrukturen skulle mycket väl som målsättning kunna ha en vinst som, förutom en total självfinansiering, kunde tillåta en regelbunden ökning av utdelningen, men på ett villkor: att dessa på intet sätt får påverka försäljningspriset, vilket skulle kunna utsätta tillväxten för fara."¹² Teknokraterna är med andra ord, enligt min uppfattning, intelligentare än kapitalägarna, när det gäller att försvara de senares intressen. De vill inte riskera en stabil vinst i framtiden genom att på ett oskickligt och farligt sätt söka överdrivet stora omedelbara vinster. De har en strategi för maximal vinst, vilket Galbraith anstränger sig att dölja under begreppet tillväxttal.¹³

De två andra effekterna av den teknologiska utvecklingen som vi nu kommer att behandla, tror jag är av mycket större betydelse för det ämne vi studerar.

3. Alla de författare jag känner till, är överens om att staten spelar en ledande och alltmer betydande roll för R and D:s organisation och utveckling.

"När de investeringar som avsätts för teknologisk utveckling är mycket höga kan", enligt J.-K. Galbraith, "en teknisk felbedömning eller misslyckande när det gäller att övertyga konsumenterna att köpa en viss vara, kosta oerhört mycket." Kostnaderna och riskerna "skulle kunna reduceras avsevärt om staten finansierade utvecklingen av ledande teknik, eller om den garanterade en marknad för tekniskt avancerade produkter. På detta sätt uppstår genom den nya tekniken en allt viktigare uppgift för den moderna staten".¹⁴

Geoffrey Owen konstaterar att de enorma utgifterna för R and D i Förenta staterna: "till nära 60 proc. är finansierade, inte av industrin, utan av statliga medel". Han framhåller också den karaktär de statliga ingripandena har: den federala regeringen spelar t.ex. "en pådrivande roll för att skapa ett 'vetenskapligt komplex' vilket är en av de starkaste länkarna mellan universiteten och industrin, på forskningens område". "Slutligen", tillägger han, "är det då den federala regeringen mer aktivt arbetar för att främja en ekonomisk tillväxt, sannolikt att den mer och mer kommer att intressera sig för vetenskapens utveckling inom industrin och vid universiteten".¹⁵

Den OECD-broschyr som vi redan tidigare utnyttjat, ger upplysningar om och gör jämförelser mellan storleken av de offentliga belopp som gick till R and D i medlemsländerna (1963-1964). Statens andel av dessa summor uppgick till mer än 60 proc. i Förenta staterna och Frankrike, 60 proc. i Kanada, mer än 50 proc. i Storbritannien, 40 proc. i Västtyskland, 37 proc. i Italien. 1968 var Förenta staternas procenttal i stort sett detsamma, medan Frankrikes ökat något.

Samma dokument ger oss också värdefulla upplysningar om hur dessa offentliga medel används. I Förenta staterna utnyttjades omkring 54 proc. av privatföretag (1968 hade denna andel ökat till 69 proc.), i Storbritannien 48,5 proc. mot knappt 28 proc. i Frankrike och ungefär 23,5 proc. i Västtyskland. I Frankrike går den största delen av

¹² A.a., s. 166, 178, 183, 185.

¹³ Man kan med stor behållning läsa vad Paul A. Baran och Paul M. Sweezy har skrivit i detta ämne. Kapitel 11 i [Monopolkapitalet](#), TEMA 1970.

¹⁴ A.a., s. 17.

¹⁵ A.a., kap. IX.

de offentliga medlen till statliga forskningssektorn, i Västtyskland nära hälften till forskning inom den högre utbildningen.¹⁶

Den allmänna tendensen är dock att överföra mer och mer allmänna medel till privata företag. Så omtalar t.ex. den franska tidningen "Le Monde", när den redovisar de förberedande arbetena för den 6:e franska ekonomiska planen, att det beslut som fattats om att öka den tillämpade forskningen kommer att "tvinga regeringen att låta utföra alltmer forskningsarbete inom industrin, antingen inom den privata sektorn eller inom den statliga. Det rör sig här om en nödvändighet, därför att forskningen, framför allt då den tillämpade och utvecklingsforskningen, inte kan uppnå resultat annat än inom det företag där den bedrivs".¹⁷

Följden är att statens betydelse inom R and D har ökat, att den blivit en av den statliga monopolkapitalismens grundstenar (jfr kap. 8).

4. Enligt E. Varga "har koncentrationen av produktionen möjliggjort ett snabbt införande av den nya tekniken. Detta kräver i sin tur en ny koncentration i jättelika företag". Han preciserar: "De nya tekniska metoderna är mycket kostsamma. De kräver stora investeringar och att produktionen organiseras i stor skala." De är däri-genom förbehållna de stora företag som uppstått genom koncentrationsprocessen. Varga skriver vidare "för närvarande kan inte ett litet företag, som arbetar inom samma bransch men med en föråldrad utrustning, stå emot ett jätteföretag med en ultramodern utrustning". Det lilla företaget kommer alltså att slukas i en ny koncent-ration, eller helt enkelt att försvinna, vilket också förstärker jätteföretagens ställning. Han sammanfattar: "den nya tekniken har förstärkt monopolens dominans i ekonomin".¹⁸ Det är en marxistisk och dialektisk analys.

Vi har redan helt kort nämnt att i de ledande industrialiserade länderna är de summor som går till tillämpad och utvecklingsforskning, d.v.s. de som direkt syftar till att förbättra industrins produktivitet ojämförligt mycket mer betydelsefulla än de summor som går till grundforskning. I Förenta staterna och Storbritannien svarar de direkt produktiva bidragen för omkring 88 proc. av samtliga medel till R and D. I Frankrike och Italien uppgår de till omkring 80 proc. Av den tidigare citerade artikeln i tidningen "Le Monde" framgår dessutom att man i Frankrike nu starkare kommer att betona kraven på att R and D ska vara räntabel och effektiv.

Dessa insatser tillfaller emellertid inte i lika stor omfattning alla sektorer och alla företag. G. Owen påpekar att, i Förenta staterna, "klyftan är enorm mellan industrier med ett intensivt forskningsarbete, exempelvis den elektrotekniska, kemiska och rymdindustrin, och de med ett föga omfattande forskningsarbete, som textil-, verktygs-, metall- och byggnadsindustrierna".¹⁹ Särskilt karakteristiskt är emellertid sambandet mellan företagens storlek och de summor de tilldelas för R and D. I Förenta staterna tillföll t.ex. 63 proc. av de totala bidragen för forskningsprojekt på mer än 100 miljoner dollar, 28 företag. För projekt över 10 miljoner dollar gick 83 proc. av de totala bidragen till 130 företag. I Frankrike gick 1963, för program mellan 1 och 100 miljoner dollar (inga högre belopp fanns) till 113 företag vilka fick 83 proc. av de totala bidragen. I Storbritannien utnyttjade de 20 företag som hade de viktigaste utvecklingsprojekten 47 proc. av bidragen och i Italien gick 70 proc. av totalutgifterna till 20 företag.²⁰ Därigenom bekräftas att R and D med obetydliga variationer överallt

¹⁶ *Ampleur et structure de l'effort global de la R-D.*

¹⁷ Nr från 28 till 29-4-1968.

¹⁸ *Le Capitalisme au XXe siècle*, Editions du Progrès, Moskva, odaterad.

¹⁹ A.a., s. 112.

²⁰ Samma OECD-dokument som ovan, tab. 3 och 4.

är ”jätteföretagens” nästan exklusiva privilegium, även i de länder (utom Italien) där den största delen av bidragen kommer från staten.

Vi kan alltså med ett tillägg till vad E. Varga skrev, konstatera att: Den nya tekniken förstärker, med den statliga monopolkapitalismens hjälp, monopolens dominans inom industrin. Dessutom håller jag med om följande slutsats av Harry Magdoff:

”Jag vill inte hävda att den nya tekniken har bestämt företagens storlek och de monopolistiska tendenser som följer av en stor omsättning. Snarare har den nya tekniken utformat strukturen och ofta givit möjlighet för den kapitalistiska industrins helt normala koncentrationstendenser.”²¹

²¹ ”The age of imperialism” *Monthly Review*, juni 1968.

6. Koncentrationstendenser

Övergången från konkurrens till monopol, uppkomsten av monopol som skapats av produktionens koncentration, är enligt Lenin ”en allmän och grundläggande lag för kapitalismens utveckling i dess nuvarande stadium” (jfr kap. 1).

Det hör till god ton för många borgerliga ekonomer att tillbakavisa en leninistisk uppfattning i denna fråga. En sådan uppfattning förnekas enligt dem av fakta. Så deklarerar Henry Peyret, efter att ha varit förutseende nog att ta skydd bakom ett citat av Lenin, att ”De stora företagens utveckling i Förenta staterna, ett land där denna lag ofelbart borde ha verkat snabbt och totalt, visar en motsatt utveckling. Utan att ständigt gå mot allt högre former av monopolism, tillväxer det stora företaget, eliminerar alltfler av sina konkurrenter och intar en ledande roll på marknaden. Därefter uppkommer vid sidan om detta nya företag, som steg för steg bromsar denna utveckling, kapar åt sig en bit av marknaden och återför den till acceptabla dimensioner.” Henry Peyret nämner som exempel Standard Oil, US Steel Corporation, ALCOA, vilka under de senaste årtiondena fått se sin del av den amerikanska marknaden minska. De är, hävdar han, långt ifrån de enda exemplen som visar att den verkliga utvecklingen är ”motsatt den marxistiska lagen”.¹

Ett av de bästa sätten att tillbakavisa en exakt lag, är att låta den påstå någonting annat än vad den verkligen utsäger. Man lusläser den författare som formulerat en viss lag, tills man hittar ett citat som passar en, man lyfter ut detta citat ur sitt sammanhang och kan på detta sätt, utan större ansträngningar, fira triumfer. Då vi ändå sysslar med citat, vill jag nämna att H. Peyret, om han fortsatt läsa Lenins föredrag, bland mycket annat skulle ha kunnat upptäcka följande: ”... monopolen eliminerar inte den fria konkurrens, ur vilken de uppstått; de existerar ovanför och vid sidan om denna och ger därigenom upphov till särskilt skarpa och häftiga motsättningar, sammanstötningar och konflikter”.² Lenin återvänder hela tiden till denna motsägelse mellan monopolen och den fria konkurrensen, till de konflikter som blir resultatet, samt till den återuppdelning av marknaden som följer av de nya maktförhållanden som uppstår.

Det är för övrigt uppenbart att Lenin som många andra (även jag) inte använder termen ”monopol” i en begränsad betydelse, utan i begreppet inkluderar såväl monopol som oligopol. Mot denna brist på precision kan man inte resa några allvarigare invändningar. J.-K. Galbraith som gör en åtskillnad, sammanfattar en jämförelse mellan monopol och oligopol på följande sätt: ”Ett oligopol verkar inte lika starkt som ett monopol, men det beror mindre på en bristande vilja, än på bristande makt. Oligopol är ett ofullkomligt monopol.”³ Man skulle kunna tillägga: oligopolet är ett monopol som misslyckats eller ännu inte har lyckats. Det finns alltså ingen verklig skillnad mellan de båda. Det som skiljer dem är, som Lenin sade, en fråga om maktförhållanden, vilka har gjort det möjligt att eliminera konkurrenterna i det ena fallet, men inte i det andra.

Det är dessutom ganska dråpligt att H. Peyret tillskriver Lenin en uppfattning som starkt påminner om Kautskys, en uppfattning som Lenin, genom en omfattande analys fullständigt skurit i småbitar: Iden att ”det stora företaget i det oändliga går mot ett alltmer perfekt monopol” hör helt hemma i Kautskys teori, som Lenin kritiserar för att

¹ *La stratégie des trusts*, s. 119-120, P.U.F. Paris, 1966.

² A.a., s. 79.

³ A.a., s. 189.

den ”dämpar och utjämnar de grundläggande motsättningarna”.⁴ Vi fortsätter och rekommenderar dem som kräver en utförligare bevisning att själva läsa Lenin.

Genom detta klarläggande har vi kommit att beröra det viktiga problemet ”konkurrens/koncentration”. Det var aktuellt redan på Lenins tid och har fortfarande aktualitet eftersom det är en del av själva det kapitalistiska systemet. Konkurrensen leder genom ett urval till en koncentration som emellertid inte eliminerar konkurrensen utan istället skärper motsättningarna. Förhållandet mellan konkurrens och koncentration är med nödvändighet dialektiskt och kan följaktligen inte lösas en gång för alla genom att den ena segrar över den andra. Men mer än någonsin finns idag *tendensen* till en övergång från konkurrens till monopol (eller oligopol), till en koncentration av produktionen. En tendens som förvisso inte är jämn och inte verkar hela tiden.

Geoffrey Owen t.ex. delar upp koncentrationsprocessens utveckling i Förenta staterna i tre huvudperioder:

Den första stora koncentrationsperioden når sin höjdpunkt mellan 1898 och 1902, trots den första antitrustlagen, Shermanlagen (1890). Denna första ansats till koncentration ”gav den amerikanska industrin den basstruktur som bestått till våra dagar”.

En andra antitrustlag, Claytonlagen (1914) kunde inte heller ”förhindra en andra period av koncentration i USA. Denna kulminerade 1926-1930 och skulle ha fortsatt om inte depressionen inträffat”.

Trots Celler-Kefauvers lagtillägg (1950) för att förstärka Claytonlagen, började en tredje våg av fusioner ta fart omkring 1948 och pågår fortfarande.

Det visar sig genom att mellan 1947 och 1962 ”de 100 största industriföretagens andel av hela industrins mervärde ökade från 23 till 32 proc. Mer än 11 000 fusioner registrerades mellan 1950 och 1965.⁵ De 200 största företagen övertog mer än 2 000 andra, medan 257 av de 1 000 största industriföretagen upphörde till följd av sammanslagningar”.⁶ Dessa översiktliga siffror tillintetgör de slutsatser, som vissa tror sig kunna dra av isolerade exempel, hur viktiga dessa än må vara. G. Owen påpekar dessutom att många av dessa fusioner var ”heterogena”, d.v.s. förde in storföretagen på nya marknadsområden. Jag ska återkomma till detta.

I Japan utmärktes mellankrigstiden av en kraftig koncentrationsrörelse, vilken t.o.m. nämns av H. Peyret. Den ledde till att två jätteföretag idag dominerar: Mitsui- och Mitsubishi-trusterna. Efter 1945 kunde inte den antitrustlagstiftning, som inspirerats, för att inte säga påtvingats Japan av amerikanerna, hindra att trusterna återuppstod, speciellt de två senare. ”De japanska trusterna utvecklas åter mot de gamla monopolen”, skriver H. Peyret. Redan nu gör, enligt den amerikanska tidskriften *Fortune*, ”0,4 proc. av Japans 400 000 företag mer än 56 proc. av de totala vinsterna”.⁷

Senare har Alain Bouc påpekat att det i Japan uppstått ett jätteföretag bland världens stålindustrier genom en fusion mellan världens i storlek 4:e och 5:e ståltillverkare. Detta jätteföretag kommer i tillverkningskapacitet på 2:a plats i världen, omedelbart efter US Steel, och på 1:a plats bland de japanska industriföretagen. Denna uppgift ger Alain Bouc tillfälle att påminna om den ”japanska industrins två sidor”, å ena sidan jätteföretag, å andra sidan en oändlig mängd små och medelstora företag. Men

⁴ A.a., s. 110.

⁵ Antalet sammanslagningar ökade från 4 460 1967 till 5 400 1968.

⁶ Geoffrey Owen, *Puissance de l'industrie américaine*, kap. III Seuil, Paris, 1968. Jfr också Celso Furtado ”La concentration du pouvoir”, *revue Esprit*, april 1969.

⁷ A.a., kap. III.

bland denna mängd kan man notera en oroväckande ökning av antalet konkurser: mindre än 1 000, 1962; 6 000, 1965; 8 000 1966; omkring 10 000, 1967. ”De små företagens svårigheter förklaras till viss del av de storas framgångar”, bilden av förkrigstidens stora monopol framträder åter. Regeringen ”intar en välvillig inställning”. Alain Bouc nämner också i mars 1969 att en ny koncentrationsrörelse håller på att utvecklas inom banksektorn, där antalet företag redan minskat till en tiondel av vad det var för trettio år sedan.⁸

Ch. Layton omtalar 3 384 fusioner i Storbritannien mellan 1958 och 1962 mot 1 000 inom EEC.⁹ I juli 1968 skriver Jean Declémy en viktig artikel med rubriken: ”den industriella koncentrationsprocessen i Storbritannien fortsätter med en hastighet utan like i världen”. Sammanslagningen av företag under första halvåret 1968 omsatte 1,8 miljarder pund sterling mot 1 miljard under hela 1967. Redan under år 1967 hade fusioner skett till ett belopp som med nära 3 gånger översteg medeltalet för 1959-1963, och med 8 gånger siffran för 1954-1958. ”Storbritanniens industri som i flera sektorer redan har den största koncentrationen i Europa har blivit en samling jätteföretag ...” och ”ingen bransch står utanför”.¹⁰

Samma utveckling har under den senaste tiden skett i Nederländerna. En artikel däriifrån i september 1968 inleds med följande: ”Den koncentrationstendens som sedan flera år kunnat märkas i Nederländerna, har under de senaste veckorna hastigt tilltagit i styrka.”¹¹ En artikel i samma tidning påpekar att i Västtyskland ”äger fusioner oftast rum i de sektorer i ekonomin som expanderar snabbast”. Under det senaste årtiondet har 46 fusioner ägt rum inom den elektroniska industrin, 44 inom den kemiska, 29 inom maskinindustrin. Medan det totala antalet fusioner var 19 1958, ägde 65 rum under 1967. Utvecklingen blir starkare framför allt inom basindustrin.¹²

För Frankrikes del ger oss en rapport av François Lagandie till det Ekonomiska Rådet i februari 1967 följande siffror: 5 proc. av de franska företagen har 67 proc. av de anställda. Koncentrationen är ännu 1965 relativt svag i detta land:

	Omsättning per företag (i miljoner francs)	proc. av den totala omsättningen
86 företag	över 500 milj.	17,6 proc.
513 företag	över 100 milj.	31,7 proc.
8 074 företag	över 10 milj.	53,4 proc.

Även i Frankrike kan man emellertid iaktta en koncentrationsrörelse: Mellan 1950 och 1960 ägde 1 017 sammanslagningar rum, vilket ger ett årligt medeltal på omkring 100. Mellan 1960 och 1965 skedde 816 fusioner, vilket i genomsnitt motsvarar 160 om året.¹³

Henri Claude påpekar med rätta att fusioner mellan stora och mycket stora företag har en särskild betydelse. Han anser att ”tendensen till sammanslagning mellan stora företag är karaktäristisk för den period då den gemensamma marknaden utarbetades och upprättades. Sedan slutet på 1965”, tillägger han, ”kan vi faktiskt iaktta en tilltagande koncentrationsprocess som håller på att i grunden förändra den franska kapitalismens struktur”. Efter att ha granskat hur denna process utvecklats inom de stora industriella sektorerna, drar han slutsatsen att ”för varje bransch och varje

⁸ *Le Monde* 18-3-1969.

⁹ A.a., s. 97.

¹⁰ *Le Monde*, 30-7-1968.

¹¹ *Le Monde*, 11-9-1968.

¹² E.-W. Maenken, *Le Monde* 26-6-1968.

¹³ *Revue Perspectives*, 20-5-1967.

produkt tenderar produktionen att monopoliseras av ett eller två stora företag, enligt den 5:e planens riktlinjer”.¹⁴

Det ökande antalet sammanslagningar i Frankrike, som omnämns av Henri Claude, har fortsatt. För tidskriften *Entreprise*,

”är 1967 fusionernas år ... som inneburit en inte obetydlig ökning, ibland spontan, ibland stimulerad av myndigheterna. (...) 1967 registrerades omkring 250 koncentrationsaffärer (fusioner, omstruktureringar av verksamheten, upprättande av gemensamma bolag etc ...) Denna våg av överenskommelser, vars hastighet bara ökar, ger från månad till månad den franska ekonomin ett nytt ansikte, skakar den ena efter den andra av de mest dynamiska sektorerna, liksom även de mest traditionsbundna, omformar företag och drabbar människor. År 1967 togs därigenom ett stort steg på vägen mot en anpassning av den franska ekonomin till den internationella konkurrensen.”¹⁵

Denna översikt av koncentrationsrörelsen i de ledande kapitalistiska industriländerna gör det möjligt att fastslå att vi sedan 1950-talet bevittnar en allmän koncentrationsutveckling. Den har tilltagit i hastighet först i Förenta staterna och i Storbritannien, något senare i Japan och i de övriga västeuropeiska staterna. Hur allmängiltig den än må vara, är utvecklingen ändå inte likformig varken i tid eller rum, vilket inte heller är förvånande.

Rörelsen, som är en följd av motsägelsen mellan konkurrens och koncentration, har i själva verket bemötts mycket olika, uppmuntrats eller bromsats av regeringar och supranationella organisationer vars lagar, förordningar och beslut avspeglar denna motsägelse. Denna utveckling har varit så betydelsefull att den snabbt givit upphov till en nationell och internationell koncentrationsrätt. Vi har följt den i Förenta staterna (Shermanlagen 1890, Claytonlagen 1914 och Celler–Kefauver-tillägget 1950) och i Japan. I Storbritannien har sedan 1965 Handelsstyrelsen (Board of Trade) befogenhet att till en monopolkommission hänvisa de fusionsprojekt som inte anses överensstämma med den fria konkurrensen på hemmamarknaden. Det finns andra nationella och internationella förordningar och lagstiftningar (t.ex. antitrustlagstiftningen i Västtyskland). Så fördömer t.ex. artikel 85 i Romtraktaten ”alla beslut om samgående mellan företag och alla underhandsöverenskommelser som kan komma (...) att begränsa eller underminera konkurrensen inom den Gemensamma Marknaden ...”. Artikel 86 fördömer ”den situation då ett eller flera företag på ett lagstridigt sätt utnyttjar en ledande position inom den Gemensamma Marknaden ...”

Då den fria företagsamheten i princip är helig, syftar hela denna lagstiftning och alla dessa förordningar huvudsakligen till att garantera en fri konkurrens (och därmed till att försvara aktieägarnas rättigheter: i Storbritannien och Frankrike). Men en koncentration av monopolistisk typ är ett resultat av konkurrensen, och gynnar den kapitalistiska storbourgeoisins intressen, för vilken staterna bara är verktyg. Regeringarna avstår därför inte bara från att opponera sig mot koncentrationerna, både i handling och på ett mer generellt plan (vilket inte utesluter vissa, ibland spektakulära, undantag), utan uppmuntrar och inriktar dem också i enlighet med statens intressen. Vi har sett hur antitrustlagarna i Förenta staterna, inte varit något hinder för sammanslagningar, vilket erkänns t.o.m. av de borgerliga författare till vilka jag har refererat. Enligt G. Owen ”överträds ofta antitrustlagarna” och de ”har inte hindrat vissa företag att uppnå en enorm storlek och skaffa sig en avsevärd makt”.¹⁶ Ch. Layton antyder själv konkurrens/koncentrationsprocessens dialektiska karaktär när han skriver: ”en politik som syftar till att påskynda koncentrationsprocessen, måste också anstränga

¹⁴ *Economie et Politique* nr 149-150, dec. 1966/jan. 1967.

¹⁵ *Revue Entreprise* nr 642, 30-12-1967.

¹⁶ A.a., s. 8 och 32.

sig att upprätthålla en viss konkurrens".¹⁷ I Storbritannien har staten, vid sidan av Monopolkommissionen, som har till uppgift att bekämpa trustbildningar, skapat möjligheter att uppmuntra koncentrationer. Man kan särskilt nämna "Industrial Reorganisation Corporation" som bildades 1966. IRC har finansiella medel och har framgångsrikt arbetat för, bistått vid, eller samtyckt till betydelsefulla industriella sammanslagningar.¹⁸ Vi har sett hur enligt tidskriften *Entreprise*, som har goda förutsättningar att bedöma den, koncentrationsprocessens ökande hastighet i Frankrike har "stimulerats" av myndigheterna. I Italien spelar olika halvstatliga organisationer (IRI-EFIM) en viktig roll när det gäller att uppmuntra sammanslagningar.

Regeringarnas tvetydiga beteende kan, då de ställs inför motsägelsen konkurrens/koncentration, ibland leda till lustiga resultat. Så tvingades t.ex. den ledande engelska tobakstillverkaren, Imperial Tobacco, av Monopolkommissionen att avstå från en andel på 36,75 proc., som företaget hade tillägnat sig i den till storleken andra engelska tobakstillverkaren, Gallaher. Däremot hade kommissionen inte makt nog att hindra American Tobacco, som redan innehade 13 proc. av aktierna i Gallaher, från att köpa 50 proc. genom ett offentligt anbud. Den engelska lagstiftningen lyckades alltså hindra ett brittiskt företag från att överta kontrollen av ett annat brittiskt företag, men kunde inte göra någonting åt att det kom under amerikansk kontroll.¹⁹

Beträffande EEC påtalar Andre Marchal, att "en grundläggande motsägelse finns inbyggd i de europeiska fördragen: samtidigt som de gynnar större marknader, bromsar de så mycket som möjligt företagets tillväxt i storlek". Men, tillägger han, "sedan någon tid tillbaka tycks förhållandet vara det omvända", artikel 85 "tycks idag tolkas på ett mjukare sätt, som undandrar koncentrationsprocessen från dess inflytande". "En verklig omprövning äger rum" ända upp till den berömda Europakommissionen, som inte tvekar att tala om "nödvändiga koncentrationsrörelser". Andre Marchal bedömer för sin del sammanslagningar och fusioner som "mera nödvändiga än någonsin i Europa", speciellt för att skapa multinationella företag som bättre kan stå emot invasionen av amerikanskt kapital.²⁰ Konkurrensen leder därför inom alla EEC:s sex medlemsländer till en nationell koncentration, samt på multinationell nivå, inom den Gemensamma Marknaden, till en super-koncentration som är till förmån för en konkurrens på världsmarknaden. Konkurrens/koncentrationsprocessens dialektiska karaktär visar sig alltså inte bara inom en avgränsad ekonomisk enhet utan också, och framför allt, mellan en given geografisk nivå och en högre.

Även om den regionala integrationen ger denna process en ny dimension, måste man erkänna att den i EEC:s fall också hindras av förordningar och strukturer som idag verkar föråldrade. Sannolikt har man redan börjat och kommer mer och mer att omtolka artiklarna 85 och 86 i Romfördraget. Det framgår bl.a. av ett meddelande från Europakommissionen i juli 1968.²¹ Vidare kan man redan lägga märke till att etableringen av dotterföretag inom den Gemensamma Marknaden, som uppgick upp till 50 om året före 1962, 1966 hade ökat till 280.²² Men som många författare har konstaterat, är verkliga fusioner inom marknaden så gott som omöjliga genom att det saknas en gemensam företagsrätt. "Om ett franskt och ett tyskt företag", skriver Ch.

¹⁷ A.a., s. 90.

¹⁸ Jacqueline Grapin, *Le Monde* 5-3-1968.

¹⁹ Enligt *Le Monde*, 18-7-1968.

²⁰ *Problèmes économiques*, nr 1070, 4-7-1968, La Documentation française.

²¹ *Le Monde*, 24-7-1968.

²² *Le Monde*, 29 till 30-10-1967.

Layton, ”beslutar att gå samman, måste den nya gruppen med nödvändighet bli antingen ett franskt eller ett tyskt bolag”,²³ vilket leder till en mängd olägenheter.

Lagstiftningen släpar alltid efter, den tillkommer inte förrän verkligheten kräver det. Idag är kraven tillräckligt starka för att en lagstiftning skall komma till stånd ganska snabbt, trots det motstånd som med nödvändighet uppstår. På Europakommissionens uppdrag har en professor Sanders från Rotterdam, med hjälp av fem experter från vart och ett av EEC:s övriga medlemsländer, redan utarbetat ett förslag till en europeisk aktiebolagslag. Ett förslag som enligt Kommissionen ”på ett mycket effektivt sätt bör hjälpa till att skapa den nya lagstiftning, som de europeiska företagen för var dag har ett allt större behov av för att kunna lösa sina omstruktureringsproblem”. Vi står utan tvekan inför en period av kraftiga ”omstruktureringar”, d.v.s. koncentrationer och fusioner inom EEC. För övrigt uppstår redan nu verkliga förmedlingsbyråer för industriella sammanslagningar. De stora affärsbankerna, bidrar med service eller upprättar speciella organisationer. Mot denna bakgrund framstår den gaullistiska regeringens vägran att gå med på kvasi-fusionen mellan Fiat och Citron bara som en ”episod”. Viktigare är, enligt tidskriften *Entreprise*, att de avtal som sluts mellan franska och utländska företag ”är tecken på en betydelsefull utveckling, som säkert kommer att fortsätta i framtiden. Den Gemensamma Marknaden och konkurrens-ekonomin leder i själva verket med nödvändighet till att multinationella grupper upprättas”.²⁴

Vi har redan nämnt att begreppet ”koncentration” täcker juridiska och ekonomiska överenskommelser av mycket olika typ.

De viktigaste juridiska eller kontraktuella formerna är, vid sidan av de verkliga fusionerna: ett övertagande, vilket i själva verket är samma sak som en fusion; ett samgående (utbyte av aktier och styrelseledamöter), som ofta är ett förstadium till en fusion; att ett annat företag övertar kontrollen, vilket innebär en gemensam styrelse och politik för de två företagen; ett gemensamt dotterföretag, med två eller flera moderföretag; samarbetsavtal; karteller för att dela upp en viss marknad, specialisering av produktionen, eller beslut om ett gemensamt försäljningspris; samt slutligen en mängd olika slags samarbete för att organisera gemensam forskning, gemensam marknadsföring, standardisering etc....

Henri Claude visar att det i Frankrike och EEC främst är samgående (som han kallar ”kvasifusion”) och olika typer av samarbete som utvecklats starkast under den senaste perioden. Den förstnämnda typen har t.ex. använts av företag, i olika länder inom EEC, som önskat komma över de juridiska hinder som finns för en fusion. Dessutom kan ett samgående utnyttjas för att motverka olika svårigheter att genomföra en omedelbar fusion mellan olika mäktiga och komplexa finansgrupper. Delägarskap har bl.a. gjort det möjligt att lösa problemen vid fusioner eller kvasi-fusioner mellan statliga och privata företag (t.ex. Renault-Peugeot, Charbonnages de France och Produits chimiques d'Auby). Dessa fakta bekräftar att när trycket att åstadkomma en koncentration når en viss styrka, söker företagen nya vägar för att komma runt hindren innan de lyckas begränsa dem. Henri Claude konstaterar dessutom, efter att ha analyserat de två exempel som vi hämtat från honom, att i en situation där regeringen arbetar i monopolens intresse, ”ett samarbete mellan ett statligt företag och ett stort privatkapitalistiskt med nödvändighet kommer att vara till det senares förmån.

²³ A.a., s. 96.

²⁴ *Entreprise*, nr 642, 30-12-1967.

'Likställigheten' tillåter det privata företaget att dra nytta av det statligas tekniska, industriella och i vissa fall finansiella makt."²⁵

Beroende på de ekonomiska målsättningarna anses en koncentration vara antingen vertikal eller horisontell. Denna klassiska åtskillnad tycks dock idag vara en smula formell. Geoffrey Owen påpekar att motiven för den ena eller den andra formen, åtminstone i Förenta staterna, allt oftare är desamma. Vi undantar här den vertikala koncentration där tillverkaren huvudsakligen söker kontroll över råvarukällorna. Den tycks ha varit den tidigaste typen av koncentration och ha genomförts av säkerhetsskäl. De övriga typerna av koncentration är istället ett resultat av den betydelse marknadsföringen fått och kan tolkas som en "omorientering av en stor del av den amerikanska industrin mot konsumenterna".

G. Owen nämner fallet Du Pont, vars styrelseordförande har deklarerat: "... vi måste vara beredda att fortsätta vår utveckling allt närmare den slutliga konsumenten". Bolaget har därför, istället för att sälja sin nya produkt "delrin" till förädlingsföretag, beslutat att själv tillverka rör av delrin och sälja dem direkt. Av samma skäl beslutade Union Carbide att det bästa sättet att stimulera användningen av urethanskum för madrasser var att inköpa ett madrassföretag för att direkt delta i den typen av affärer. Denna typ av vertikal integration är, enligt vår sagesman, en gemensam målsättning för många industrier, konkurrenstrycket tvingar dem att utnyttja sina resurser maximalt. "En olje- och naturgasproducent nöjer sig t.ex. inte med att sälja produkter för nylontillverkning till ett textilföretag, utan köper istället upp ett sådant." Omvänt riktar t.ex. aluminiumindustrin sitt intresse även mot utvinningen av denna metall.

På de horisontella koncentrationernas område möter metallproducenterna konkurrens från plast-, trä-, pappers-, glas- och textilindustrin, genom att dessa framställer varor som tidigare endast tillverkades av metallindustrin. Det är därför frestande för metallindustrin att lägga sig till med denna typ av produktion. "Utgå från kunden och arbeta för honom" är en regel som många företag följer. Så är t.ex. de två stora amerikanska konservindustriföretagen Continental Can och American Can "på väg att täcka hela emballagesektorn, tack vare sina intressen i stål, aluminium, glas, plastmaterial och papper". På samma sätt intresserar sig koppjarproducenter (Anaconda) för aluminium, Coca-Cola har intressen i kaffe och apelsinjuice etc. ... Vi kan alltså iaktta hur en industrigren tränger in på en annans område – "den gamla uppdelningen av marknaden (därav industrigrenar) håller på att försvagas".²⁶

Denna bild är inte giltig bara för Förenta staterna. Henri Claude konstaterar t.ex. att aluminiumproducenten Pechiney mellan 1957 och 1966 övertog kontrollen av samtliga företag som förädlar denna metall i Frankrike; företaget Saint-Freres, som är ledande juteproducent har utsträckt sin dominans till tillverkningen av mattor; Dollfus-Mieg som hade monopol på tillverkningen av bomullstråd "har övertagit väv-, trikå-, linne-, och blytlåsindustrier".²⁷ Även här håller alltså den gamla uppdelningen på att försvinna.

Denna snabba överblick av en allmän koncentrationstendens, som framför allt drivs fram av stora, allt mäktigare och förgrenade företag, stämmer illa med den idé, som ibland förs fram, nämligen att tekniska, ekonomiska och finansiella faktorer sätter gränser för koncentrationen, som anses ha "en optimal punkt, vilken om den passeras, leder till alltför höga allmänna omkostnader. Om företaget utvecklas alltför mycket

²⁵ Ovan citerad tidskrift, s. 95-97.

²⁶ G. Owen, a.a., s. 12-17.

²⁷ Ovan citerad tidskrift, s. 99-100.

visar dess effektiva avkastning en tendens att minska".²⁸ Andre Marchal hävdar också att "storleken inte är ett universalmedel" och att om US Steel skulle dömas enligt antitrustlagarna i Förenta staterna, skulle det inte vara därför att företaget har en alltför dominerande ställning, utan därför att "det inte har förstått att dra nytta av denna utan blivit en trögrörlig jätte".²⁹

Det kan givetvis tänkas att de stora företagen en dag kan komma att stå inför en tillväxtkris. Men vi bör inte förlora slutsatserna från föregående kapitel ur sikte: Den nya teknologin förstärker den kapitalistiska ekonomins grundläggande tendens till koncentration och gynnar alldeles särskilt de mycket stora företagen.

De två ovanstående åsikterna motsägs också av Ch. Layton, som anser att det stora företaget med internationell inriktning, då det är totalt integrerat "på det mänskliga, forsknings- och resursplanet erbjuder större rörlighet och större möjligheter än varje tänkbar tullunion".³⁰ Ännu tydligare kommer denna motsatta åsikt fram hos J. Magniadas som, vid en analys av problemet med företags optimala storlek, kommer fram till att den samlade effekten av ett flertal faktorer tvingar fram större enheter. Han nämner bl.a. att utnyttjandet av den nya tekniken kräver avsevärda investeringar och en internationalisering av avsättningsmarknaden, vilket höjer den tröskel då företaget upphör att vara konkurrenskraftigt i en situation med mångnationell konkurrens, att företagets storlek tillåter "skalekonomier" på så väl produktions- som försäljningssidan etc. ... Hans slutsats är, att företagskoncentrationen och företagets ökande storlek inte kan förklaras av begrepp som "ekonomiskt optimum" eller "tekniskt optimum", utan ytterst är framtvungade av monopolens kamp.

När ett företag har en dominerande ställning, kan "konjunkturläget etc. ... leda till att det bromsas i sin utveckling. Omvänt kan de krav som ställs genom monopolens kamp leda till en överkapacitet".³¹

Jag vill också påpeka att de många dotterföretagen i utlandet ger jätteföretagen med internationell inriktning möjlighet att utnyttja dessa filialer på ett sätt som gynnar moderföretaget. Det är känt att Remington, beroende på konjunkturutvecklingen i de olika europeiska länderna, aktiverar eller begränsar verksamheten i det ena eller det andra dotterföretaget, i Frankrike, i Nederländerna eller någon annanstans. Företaget kan på så sätt låta det dotterbolag som har de bästa tillfälliga förutsättningarna svara för den största delen av tillverkningen. De stora kopparföretagen i Förenta staterna kunde, under åtta månader 1967-1968, stå emot en nästan total strejk genom att de stora förluster de fick vidkännas, kompensades av ökande vinster från dotterföretagen i tredje världen. Kursen på den röda metallen nästan fördubblades när den nordamerikanska produktionen föll bort. Ett annat exempel: Imperial Chemical Industries 40-tal dotterbolag i Europa utgör, tillsammans med moderföretaget i Storbritannien, en integrerad helhet med mycket hög avkastning. Den holländska filialen får t.ex. sina råvaror från en engelsk fabrik och marknadsför i gengäld brittiska varor i Europa samtidigt med sina egna.³²

Henri Claude slår fast att vi i Frankrike sedan någon tid kan bevittna

"en tilltagande koncentration på högsta nivå utan tidigare jämförelse". Den leder alltså till en tillväxt i storlek för de redan stora företagen. Den fråga som ledande kapitalister ställer sig är vilken kritisk nivå man måste uppnå för att ett företags fortbestånd skall kunna

²⁸ Henry Peyret, a.a., s. 120.

²⁹ Ovan citerad tidskrift, s. 13.

³⁰ A.a., s. 196.

³¹ *Economie et Politique*, nr 149-150, dec. 1966/jan. 1967, s. 70 -71.

³² *Le Monde*, 8-10-1968.

garanteras. Denna kritiska nivå existerar såväl på forsknings- och utvecklingsplanet, som på försäljnings-, industri- och finansplanen. Henri Claude betonar dessutom att den horisontella koncentrationen på koncernnivå tycks leda till alltmer mångsidiga företagsgrupper. Dessa grupper anstränger sig för att ”få kontroll över största möjliga antal företag, specialiserade på helt olika områden. (...) Specialisering inom ramen för spridning är dagens ledande tanke”.

Han skriver vidare:

”Denna specialisering genom spridning är ett försök att övervinna den moderna konkurrensens motsägelser. För att vara konkurrenskraftigt måste ett företag specialisera sig, men en specialisering gör att dess förmåga att överleva blir beroende av en enda marknad. Företaget blir alltså mera sårbart. Genom att specialisera sig inom ett visst antal helt skilda sektorer, söker de kapitalistiska grupperna undanröja specialiseringens negativa följder. Tendensen är följdriktigt en utveckling mot multimonopol.”³³

Här berör vi emellertid ett problem som leder in på finansoligarkins verksamhet, som vi kommer att studera närmare i följande kapitel. I detta kommer jag att göra en sammanfattning av kapitlen 6 och 7, vilka är svåra att skilja från varandra.

³³ Ovan citerad tidning, s. 100.

7. Finans- och industrioligarkin

För 50 år sedan observerade Lenin och Bucharin en ny egenskap hos imperialismen, en sammanväxt mellan bank- och industrikapitalet, nästan alltid till det förras förmån. Lenin kunde konstatera ”industrikapitalismens alltmer totala beroende av banken”. Efter Hilferding använde han termen ”finanskapital”, för det bankkapital som med olika medel omformas till industrikapital och därigenom ger upphov till en ”finansoligarki”. Denna oligarki har vuxit fram ur ”finanskapitalets ledande ställning i förhållande till alla andra kapitalformer”. Den är därigenom garanterad en verklig hegemoni.

Det är av största intresse att undersöka om denna beskrivning även idag motsvarar de verkliga förhållandena. Det bästa sättet är, tror jag, att först studera hur företagsfinansieringen utvecklats under senare tid d.v.s. varifrån industrikapitalet tillförts medel. Därefter kommer jag att undersöka förhållandet mellan finanskapital och industrikapital. Den tredje delen kommer att behandla bankernas utveckling, speciellt affärsbankernas. Slutligen kommer jag att försöka göra en gemensam sammanfattning av detta och föregående kapitel.

I ett föredrag hållet inför Akademin för Moraliska och Politiska Vetenskaper i november 1967, påminner André Piettre om att ”under hela artonhundratalet utvecklades kreditväsendet, sparandet och ägandet i samma takt”.¹ Medan sparandet främst gick till företagskapitalet, specialiserade sig kreditväsendet mer och mer på att förse dessa företag med löpande krediter.

Sedan det andra världskriget har emellertid denna situation förändrats i grunden: sparandet har, med hjälp av finansmarknaden, från denna tid visat en ovilja mot långsiktiga investeringar. Företagen har ersatt det med ett eget sparande d.v.s. med självfinansiering. Jag vill påminna om att självfinansieringsgraden uttrycks som förhållandet mellan ett företags samlade sparande (amorteringar och icke fördelade vinster), och dess investeringar och varulagers storlek. A. Piettre redovisar för perioden 1962 till 1964 en självfinansieringsgrad för privata företag på i medeltal: 99,3 proc. i Förenta staterna, 109 proc. i Storbritannien, 79 proc. i Västtyskland och 61,8 proc. i Frankrike.

Denna bild bekräftas av B. Lelièvre som omtalar att aktie- och obligationsemissionerna stöter på mycket stora svårigheter för europeiska och japanska företag i allmänhet och för amerikanska i synnerhet.² J.-K. Galbraith har samma uppfattning, han fastslår att vad som kallas hushållssparandet 1965 uppgick till 25 miljarder dollar i Förenta staterna medan företagens sparande, d.v.s. huvudsakligen de stora företagens, nådde 83 miljarder, en 3 gånger så hög summa. Galbraith tillägger att: ”I förhållande till det tidiga femtiotalet, har hushållssparandet ökat med omkring hälften medan företagens nästan har tredubblats.”³

Även Geoffrey Owen bekräftar denna situation. Enligt honom ”tycks aktieemissionernas betydelse som finansieringskälla för företagen minska”. I Förenta staterna: ”föll mellan 1954 och 1963 andelen för emissioner av nya värdepapper (aktier och obligationer) från 26,3 till endast 11,6 proc. av de totala finansieringskällorna”. Samtidigt kan man iaktta en regelbunden ökning av icke-fördelade vinster och av amorteringar.⁴

¹ *Revue politique et parlementaire*, dec. 1967; *Problèmes économiques*, nr 1060, 25-4-1968.

² *Banque*, januari 1968.

³ A.a., s. 48.

⁴ A.a., kap. V.

A. Piètre påvisar att det enskilda sparandets andel av företagsinvesteringarna ”minskat tragiskt” till förmån för självfinansieringen. Trots detta anser han sig kunna dementera Marx och Lenins uppfattning om kapitalets koncentration genom att peka på den mycket stora omfattningen av vad han kallar ”ägarspridning”. Denna innebär t.ex. att av något mer än 45 miljoner familjer i USA är 17 till 20 miljoner aktieägare. A. Piètre borde ha varit förutseende nog att läsa om Lenin och då särskilt den upplaga vi använder oss av. Lenin talar nämligen just där om de ”många små aktieinnehavarna”, om den s.k. ”demokratiseringen” av aktieinnehavet. Den ansågs redan då av vissa leda till en ”demokratisering av kapitalet”, medan den ”i själva verket inte är något annat än ett av finansoligarkins medel att öka sin makt” o.s.v. ... G. Owen nämner att de ”institutionella investeringarna” (genom försäkringsbolag, spar- och pensionskassor) i Förenta staterna ökar snabbare än de individuella investeringarna. J.-K. Galbraith går ännu längre. Han påstår att den största delen av det enskilda sparandet i Förenta staterna kommer från rika eller förmögna; att, under 1950, ”de hushåll som fanns i de nedre två tredjedelarna av inkomstskalan (...), inte uppvisade något sparande över huvud taget”, samt vidare ”att mer än hälften av allt sparandet kom från de 5 proc. av skattebetalarna, som befann sig i den högsta inkomstklassen”; och ”att det inte finns någon anledning att anta att sparandet blivit mycket mer demokratiskt sedan denna tid”.

Slutligen framhåller Galbraith att ”den enskilde tjänar det industriella systemet, inte genom att bidra med sitt sparande och sitt kapital, utan genom att konsumera dess produkter”.⁵

Trots den s.k. demokratiseringen av kapitalet har det enskilda sparandet visat sig oförmöget att effektivt bidra till företagets investeringar. För att i viss utsträckning uppväga detta förhållande har man först i Förenta staterna, därefter i Europa, upprättat s.k. investeringsbolag. André Piètre beskriver dem, den här gången träffande: ”Här kan vi på ett slående sätt iaktta skillnaden mellan *makt* och *ägande*: spararen överläter t.o.m. åt investeringsbolaget att välja de placeringar som ska göras och avstår därigenom från all kontroll över de företag han är 'delägare' i.”

1964 dök de första investeringsbolagen upp i Frankrike, 1968 var deras antal 19. De omfattade då omkring 300 000 aktieägare och förvaltade nettotillgångar som uppskattades till över 3 miljarder francs. Under samma period investerade motsvarande amerikanska institutioner, vilka i allmänhet bildats tidigare och uppgår till ungefär 350, totalt nära 200 miljarder francs eller omkring 40 miljarder dollar. Siffran är trots allt mycket blygsam om man jämför den med de investerande institutionernas totala tillgångar i Förenta staterna 1962: 356 miljarder dollar.

Aktieägarna i de franska investeringsbolagen är till 99 proc. enskilda. De ledande aktieägarna är företagsledare, icke yrkesverksamma, högre tjänstemän (som har en fjärdedel av aktierna och utgör en fjärdedel av antalet aktieägare) samt arbetare och tjänstemän (som har 5 proc. av aktierna och utgör 9 proc. av aktieägarna).

Med undantag för de tre investeringsbolag som skapats av Crédit Lyonnais, en statlig bank som arbetar ensam, är nästan alla andra franska investeringsbolag grundade av de största affärsbankerna, vilka ofta är knutna till kreditinstitutioner och försäkringsbolag. Deras investeringar går huvudsakligen till den kemiska industrin och oljesektorn, vidare till bankerna och den elektrotekniska industrin. Deras resultat är goda: med 100 som bas i april 1964, nådde aktieindex för investeringsbolagen i medeltal 106 i slutet av 1967 medan index för franska värdepapper föll med 18,5 proc. under samma tid, samt index för obligationer med 1,6 proc. Man kan alltså säga att de

⁵ A.a., s. 48-49.

förstått investera i de mest framgångsrika företagen, vilket förvisso inte är omöjligt att förena med att affärsbankerna har kontroll.⁶

Investeringsbolagen i Frankrike och motsvarande institutioner i andra länder har definitivt inte inneburit någon förvirring på börsen. De har bara bromsat nedgången för det enskilda sparande som investeras i företagen. Då de i allmänhet kontrolleras av affärsbankerna (åtminstone i Frankrike) har de förstärkt finansoligarkins makt.

Att företagen sedan det andra världskriget ganska allmänt kunnat ersätta finansieringen genom det enskilda sparandet och finansmarknaden med en självfinansiering, har uppenbart blivit möjligt genom industrins vinster. Därigenom aktualiseras den marxistiska lagen om den ständigt fallande profitkvoten. Lagen har tolkats på ett nyanserat sätt av Ernest Mandel: ”Det är ’kontrollen’ över kapitalets fria flöde, eller avskaffandet av konkurrensen, som gör det möjligt för monopolsektererna att slippa vara med i den allmänna utjämningen av profitkvoten.”⁷ E. Varga har samma uppfattning, enligt honom ”berörs inte monopolens vinster av den allmänna utjämningen av profitkvoten”.⁸ Den marxistiska lagen ifrågasätts ännu mycket tydligare av P. A. Baran och P. M. Sweezy. Enligt deras uppfattning förutsätter denna lag en konkurrens och är inte längre giltig i ett monopolkapitalistiskt system.⁹ Mot denna tolkning har Ch. Bettelheim (i sitt förord till Barans och Sweezys arbete) och Etienne Balibar¹⁰ reagerat. Den förre betonar att lagen om profitkvotens tendentiella fall inte har något bestämt förhållande till konkurrensen och att den enligt Marx är en följd ”av själva det kapitalistiska produktionssättet”. Utan att ta del i denna debatt vill jag påminna om att den allmänna utjämningen av profitkvoten på intet sätt är oförenlig med en monopolistisk profitkvot som är högre än profitkvoten i allmänhet (monopolen gör överprofiter). Dessa överprofiter kan under vissa perioder öka snabbare än vinsterna i allmänhet: i Frankrike ökade mellan 1963 och 1967 bruttovinsten i medeltal 7,6 proc. för de enskilda företagen och 9,4 proc. för bolagen, medan självfinansieringen totalt uppgick till 72,7 proc., en nivå som aldrig tidigare uppnåts.¹¹ Dessa siffror klargör något som inte bara är giltigt i Frankrike utan allmänt, att det huvudsakligen är monopolföretagen och företagen med monopolistiska tendenser som är självfinansierande.

Efter att ha konstaterat den snabba rörelse mot ökad självfinansiering som nyligen ägt rum, ger André Piettre också några uppgifter om företagets finansiering genom bankerna. I Frankrike svarade 1966 följande källor för företagets finansiering (avrundade siffror)

Bankkrediter –	kortfristiga	67	miljarder francs
	medelfristiga	20	” ”
	långfristiga	30	” ”
Självfinansiering		27	” ”
Emission av värdepapper		5	” ”

I Förenta staterna uppgick 1966 de medel- och långfristiga krediterna till 36 miljarder dollar och självfinansieringen till 59 miljarder dollar.

⁶ Uppgifterna om investeringsbolagen har till största del hämtats från analyser och dokument i *Le Monde*, 24-9-1968.

⁷ s. 41. [Marxismens ekonomiska teori](#), s 269

⁸ A.a., s. ???

⁹ [Monopolkapitalet](#).

¹⁰ L. Althusser och E. Balibar, ”Lire le Capital”, Maspéro, Paris 1968. Svensk utgåva [Att läsa Kapitalet](#), Cavefors, 1970.

¹¹ Uppgifter från INSEE (Frankrikes nationella institut för statistik och ekonomiska studier).

Trots att de relativt sett är högre i Frankrike än i Förenta staterna, är medel- och långfristiga tillskott från bankerna viktiga i båda länderna. Oberoende av att de här går till finansiering av produktionen och inte till kapitalbildningen, blir företagen genom dessa lån inte desto mindre beroende av bankerna. André Piettre kommenterar denna situation på ett mycket riktigt sätt och upppepar, kanske utan att veta det, nästan exakt vad Lenin sagt: "... Företagsledarna måste framför allt gå med på långivarnas kontroll och dela sin makt med privatfinansien. Är det inte under de stora bankernas ledning som många sammanslagningar idag äger rum? Därigenom bekräftas än en gång att den ekonomiska makten för den enskilde blir allt mindre". Jag vill bara tillägga: ... till förmån för finansoligarkin.

När vi nu skall behandla frågan om förhållandet mellan finanskapital och industrikapital, tror jag det är riktigt att inleda med ett långt citat av Eugène Varga:

"I sitt arbete *Finanskapitalet* skrev Hilferding: 'en ständigt ökande andel av industrikapitalet tillhör inte längre de företagare som utnyttjar det. De förfogar bara över kapital genom bankernas förmedling ...'. Bankerna har därigenom gjort industriföretagen beroende av sig. Senare, speciellt efter det andra världskriget, har denna situation förändrats. (...) Därvid har två faktorer varit avgörande.

Under och efter kriget hade de stora monopolen lyckats skapa enorma reserver som tagits från deras mycket stora vinster.

Inflationen har förstärkt industrimonopolens ställning genom att deras tillgångar framför allt består av byggnader, maskiner och utrustning, råvaror och färdiga produkter, på vilka priserna stigit samtidigt med inflationen. De har därigenom kunnat återbetala sina skulder till bankerna i undervärderade pengar. (...)

Industrimonopolen har blivit mer eller mindre oberoende av bankerna. För närvarande utökar industrimonopolen som regel sitt fasta kapital genom att ösa ur sina egna tillgångar.

De stora industrimonopolen bygger med sina överprofiter för närvarande upp så betydande reserver att de inte bara, i stort sett, kan avstå från bankkrediter, utan också själva grunda eller köpa upp stora banker. Så har t.ex. Rockefeller köpt Chase Manhattan Bank, en av Förenta staternas mäktigaste finansinstitutioner. Också I. G. Farben hade, före det andra världskriget, en egen bank."

Att bankerna numera spelar en andrahandsroll i förhållande till industrimonopolen, finner Varga bevis för genom att jämföra deras nettovinster i Förenta staterna: finansbolagens nettoinkomster uppgick 1957 till 1/8 och 1958 till 1/6 av industrimonopolens. Han tillägger emellertid:

"Problemet med förhållandet mellan bankerna och industrin förlorar mer och mer i betydelse, genom att samma begränsade finansoligarki alltmer dominerar både banker och industrimonopol."¹²

Industrimonopolens minskade beroende av bankerna har sedan Varga skrev sin bok (troligen 1960, då de ryska utgåvorna länge inte var daterade) bekräftats genom den snabba ökningen av industri- och transportföretag som mer eller mindre öppet bildar holdingbolag eller knyter holdingbolag till sig. En fullständig lista enbart för Frankrike skulle bli imponerande. Ett exempel är den mäktiga Schneidergruppen vars styrelseordförande vid ordinarie bolagsstämma den 17 juni 1968 förklarade:

"Med hänsyn till den mångskiftande karaktär våra intressen har, tror jag mig kunna stryka under att fördelningen av våra tillgångar, genom den riskfördelning den innebär, har gjort och ännu gör det berättigat att räkna aktiebolaget Schneider till investeringsbolagen."

¹² *Le Capitalisme du XXe siècle*, Editions du Progrès, Moskva, s. 104-105.

Till holdingföretagen hör också vad som kallas för ”konglomerat” (ett bolag innehar eller kontrollerar andra företag av mycket skiftande karaktär). I Förenta staterna inriktar sig de stora företagen, vilka av antitrustlagstiftningen förhindras att koncentrera sig inom sitt ursprungsområde, på en diversifiering som inte möter några hinder. För närvarande är mer än 70 proc. av de amerikanska fusionerna av konglomerat-karaktär.

Många av dessa holdingföretag går i förhållande till Lenins beskrivning den omvända vägen. D.v.s. en industrigrupp knyter till sig bankverksamhet. Så informerade t.ex. ordföranden i Schneider sina aktieägare om att 43 proc. av gruppens tillgångar finns utanför industrin: i banker, byggnader och finansväsen. Holdingföretaget Michelin kontrollerar till 100 proc. finansföretaget Michelin. Dassaultgruppen kontrollerar affärsbanken Banque Commerciale de Paris. Gruppen Chargeurs Réunis (Förenade Åkerier) kontrollerar ett flertal specialiserade finansföretag, bland dessa ”La Financière de l'armement” (Vapenfinansieringsbolaget), den har vidare del i investeringsföretaget COCEPI och i finansföretag inom turistindustrin. I Italien förvaltar holdingbolaget Fiat en aktieportfölj, varav mer än 21 proc. faller inom bank-finanssektorn. Rockefeller och I. G. Farbenindustrie, som båda nämnts av E. Varga, har alltså bildat skola.

Den slutsats vi kan dra av detta är att stora företag numera har sin egen inre dynamik, att de tillväxer huvudsakligen genom självfinansiering, att deras icke utdelade vinster dessutom gör det möjligt för dem att bilda konglomerat eller holdingbolag, och t.o.m. att bli innehavare av finanskapital. Industrikapitalet tenderar alltså att befria sig från finanskapitalet. Men hur långt kommer denna utveckling att gå, och kan man tala om en verklig nedgång för finanskapitalet? Det ska vi försöka förstå bättre genom att studera affärsbankernas utveckling under senare tid.

Enligt G. Owen ”har färre obligationsemissioner men fler placeringar genom institutioner för investeringar lett till att affärsbankerna, vilka i början av detta århundrade spelade en dominerande roll i den amerikanska industrin, minskat i betydelse”¹³

Denna uppfattning, som för övrigt är svagt underbyggd, motsägs helt av en rapport 1968 från ”House Subcommittee on Domestic Finance”. Där kan man läsa att ”de amerikanska bankerna p.g.a. en tilltagande koncentration inte bara håller på att bli en allt starkare ekonomisk maktfaktor, utan också den enda. Rapporten som fäster uppmärksamheten på att de stora amerikanska bankerna undgår antitrustlagstiftningen, fastslår vidare att bankerna har 607 miljarder dollar i tillgångar, en summa som motsvarar 3/5 av de totala investeringarna genom institutioner. Försäkringsbolagen som är de viktigaste investeringsinstitutionerna efter bankerna har bara 162 miljarder dollar i tillgångar. Den tillägger vidare att 49 banker ensamma innehar 5 proc. eller mera av de 147 största industriföretagens kapital, samt 5 proc. eller mera av kapitalet i de 17 viktigaste ”varuföretagen” och de 17 största transportföretagen. ”Dessa 5 proc. är, tack vare kapitalspridningen, tillräckliga för att kontrollera många av företagsstyrelserna.”¹⁴

Vad beträffar de franska affärsbankerna, förklarar H. Claude att man sedan någon tid kan bevittna: ”En ökning utan motstycke av antalet sammanslagningar på högsta nivå.” Han visar att tre koncentrationspunkter uppstod i Frankrike under 1966 runt resp. Compagnie financière de Suez, Banque de l'Indochine och Banque de Paris et des Pays-Bas. Jag vill framhålla att den sistnämnda i total omsättning (7 miljarder franc) inte bara är ledande bland Frankrikes, utan också bland Europas affärsbanker.

¹³ A.a., s. 60.

¹⁴ Enligt *Le Monde*, 13-7-1968.

H. Claude omtalar att den största aktieägaren i Compagnie financière de Suez, med 29 proc. av kapitalet, inte är någon annan än den brittiska staten.¹⁵

Detta exempel är inte det enda som antyder en tendens till internationalisering av affärsbankernas kapital. Banque Worms som har förbindelser med Banque de Paris et des Pays-Bas, fick 1968 en ny medintressent, Philadelphia National Bank. Detta ökade den andel som innehas av de engelska, skotska, tyska och amerikanska delägarna till 30 proc. I Banque de l'Union européenne industrielle et financière, i vilken Banque de l'Indochine ingår, har Marine Midland Banks 20 proc. och sju olika europeiska delägare 10 proc. Compagnie de Nord som kontrolleras av Banque Rothschild övertog 1968 den amerikanska Amsterdam Overseas Corporation medan Agnelli-familjen (Fiat) var på väg att bli den 6:e aktieägaren i storlek inom Banque Rothschild.¹⁶

Lika anmärkningsvärd är internationaliseringen av de stora affärsbankernas verksamhet. Enligt H. Claude var vid slutet av 1953 Banque de l'Indochines aktieportfölj geografiskt fördelad på följande sätt: Frankrike och Europa 23 proc., Afrika 27 proc., Amerika 26 proc., Sydostasien 15 proc., övriga 5 proc. År 1965 hade fördelningen blivit följande: Frankrike och Europa nära 60 proc., Amerika nära 20 proc., Afrika 9 proc. och Sydostasien mindre än 5 proc. Förändringen är mycket representativ tror jag: denna affärsbank intresserar sig mer och mer för de internationella monopolen i de imperialistiska metropolerna.

Vad beträffar Banque de Paris et des Pays-Bas, har den intressen i Förenta staterna, Storbritannien, Luxemburg, Kanada, Norge, Marocko, Sydamerika, samt filialer i Holland, Belgien, Schweiz, Algeriet...

Under 1967 och 1968 har de stora franska affärsbankerna genomfört genomgripande strukturförändringar, som har varit av nästan samma karaktär för samtliga. Gilbert Mathieu analyserar dem på följande sätt:

- a. En avdelning svarar för alla olika typer av intressen utomlands; denna verksamhet sker enligt den lagstiftning som gäller i det land där banken är verksam. Dessutom söker banken bidrag från det lokala kapitalet.
- b. En andra avdelning svarar för den nationella *bankverksamheten*, de gamla affärsbankerna blir depositionsbanker.
- c. Ett finansholdingbolag täcker och leder verksamheten.¹⁷

Mathieu finner tre tekniska orsaker till denna förvandling:

1. Att konstituera sig som depositionsbank gör det lättare att öppna lokalkontor och att samla in betydande summor. Enligt G. Mathieu är det ett mycket överskattat skäl.
2. "Genom att öka antalet dotterföretag och genom att bjuda ut en del av kapitalet från vart och ett av dessa på börsen, kan moderbanken skaffa sig betydelsefullt kapital utan att förlora kontrollen över företagen."
3. En differentiering av den industriella verksamheten gör det möjligt för bankgrupperna att samarbeta med ett allt större antal medintressenter, speciellt arbetsgivarföreningar och olika industrigrupper. Han ger exempel på detta.

Men enligt G. Mathieu är allt detta ingenting avgörande, den viktigaste orsaken till att bankerna förändrat sin struktur är istället politisk: hotet om en nationalisering av affärsbankerna står på den franska vänsterns program. Genom att byta skylt –

¹⁵ I *Economie et Politique*, nr 149-150 dec. 1966 till jan. 1967, s. 101-106.

¹⁶ Källa: diverse finansidskrifter.

¹⁷ *Le Monde*, 7-5-1968.

depositionsbank i stället för affärsbank – och genom att ge dotterföretagen utomlands status som utländska företag, kommer man ur riskzonen.

Alla dessa motiv förefaller vara riktiga, men enligt min uppfattning undervärderar G. Mathieu felaktigt det första. Att tjäna pengar och öka sin makt med andras pengar har alltid varit affärsbankernas politik. Men ju mindre pengar som finns tillgängliga, desto större ansträngningar måste man göra för att få fram dem. Vi har konstaterat att det enskilda sparandet utvecklas långsammare än tidigare, att det dessutom föredrar möjligheten att snabbt tjäna pengar framför långsiktiga investeringar. Det förklarar uppkomsten av investeringsbolag. Det förklarar också bankernas intresse av att ha kontor som täcker hela länder. I Frankrike stred t.ex. hösten 1968 under den s.k. ”bankernas kris” de stora affärsbankerna (speciellt Paris/Pays-Bas) hårt om kontrollen över CIC och Crédit du Nord. Orsaken var att det rörde sig om två gamla depositionsbanker, som direkt eller genom filialer hade tillgång till en rad kontor och en trogen kundkrets, vilket de gamla affärsbankerna saknade. Att få kontroll över dessa banker var mycket mindre kostsamt och riskfyllt än att öppna nya kontor för att skaffa fram mera pengar till industriinvesteringar. Att detta ”krig” avslutades med att man vid förhandlingar, som det påstås, delade upp inflytandet, är helt i sin ordning. Det som är betydelsefullt är den energi som de mäktigaste affärsbankerna visade upp under striden.

Kan man tala om en nedgång för affärsbankerna? I absolut makt med säkerhet inte. I relativt inflytande sannolikt ja. Men man bör emellertid inte överdriva detta minskande inflytande. Den jämförelse mellan finansföretagens och industrimonopolens vinster i Förenta staterna som gjorts av E. Varga är inte helt övertygande, då affärsbankernas vinster otvivelaktigt är ett otillräckligt mått på deras makt. Lenin uppskattade på sin tid att man kunde kontrollera ett företag med endast 40 proc. av dess kapital. Men vi har funnit att, enligt ”House Subcommittee on Domestic Finance”, det idag i många fall räcker med 5 proc. för att kunna kontrollera en bolagsstyrelse. Även om denna siffra kan vara något överdriven kan vi i alla fall observera att kedjekontroll (ett företag kontrollerar ett annat som i sin tur kontrollerar ett tredje) idag har blivit en normal företeelse. På detta sätt är det möjligt att kontrollera ett dotterföretag till ett dotterföretag med ett mycket litet kapital. Vinsterna minskar i förhållande till det verkliga intresset men kontrollen är inte desto mindre total.

Det går inte att förneka att många industriföretag har sin egen dynamik: genom självfinansiering, genom att ombilda sig till konglomerat eller holdingföretag, som i sin tur inleder finansverksamhet. Vi bör emellertid inte glömma att ett stort antal fortfarande kontrolleras av affärsbankerna. La Banque de Paris et des Pays-Bas har intressen på så skilda områden som CSF, la Compagnie française des pétroles, Esso-Standard, la Compagnie des compteurs, Penarroya, Bull, Pierrefitte, la Compagnie française de raffinage, Usinor, Le Nickel, Hachette ... De stora franska affärsbankerna har, som vi sett, dessutom i grunden förändrat sin struktur för att anpassa sig till en ny situation, samt, vilket framgick av ”bankernas krig”, visat sig glupskare än någonsin. Det är ett bevis för att de absolut inte har för avsikt att ge upp kampen. Mina exempel gäller visserligen i de flesta fall franska banker. Men det är svårt att tro att den franska situationen är unik. Om man frestas att tro det påminns man av den amerikanska myndighet, vars publikation vi refererat till; om att de stora bankerna i Förenta staterna fortfarande: ”Inte bara är den starkaste utan fortfarande den enda ekonomiska maktfaktorn.” Man kan tycka att denna uppfattning är överdriven, men däremot

knappast tro att den fullständigt strider mot verkligheten. Under 1967-1968 bildade t.ex. 34 av de 100 största bankerna i USA holdingbolag.¹⁸

Jag anser att vi speciellt bör lägga följande på minnet: att finans- och industrikapitalets sammanväxt blivit betydligt svårare att överblicka och mer betydelsefull än på Lenins tid, och att den inte längre sker enbart till finanskapitalets förmån. E. Varga har utan tvivel rätt när han dessutom hävdar att ”Det är samma begränsade finansoligarki som mer och mer dominerar bankerna och industrimonopolen”. På samma sätt som motsatsförhållandet mellan kapital- och varuexport idag tycks ha förlorat sin betydelse genom att de så starkt påverkar varandra, har också motsatsförhållandet mellan finans- och industrikapital blivit mindre markerat. Det är utan tvekan dags att ersätta begreppet finansoligarki med begreppet finans- och industrioligarki.

Som en gemensam slutsats för detta och föregående kapitel, vill jag först konstatera att den allmänna koncentrationsrörelse, vars våldsamhet Lenin omvittnade i början av detta århundrade, efter att ha bromsats upp avsevärt mellan de två världskrigen, under 50-talet åter satte in med mycket stor kraft. Den ökade hastigt i styrka först i Förenta staterna och Storbritannien, därefter i Japan och Västeuropa, där den för närvarande utvecklas på ett sätt som saknar motstycke.

Denna rörelse är en följd av den grundläggande motsägelsen mellan konkurrens och koncentration. Den utvecklas ojämnt i tid och rum, ömsom bromsas den upp ömsom uppmuntras den (ibland både och) av staterna och de multinationella institutionerna. Dessa stater och institutioner utarbetar en lagstiftning och handlar på ett sätt som avspeglar denna grundläggande motsägelse.

Men produktivkrafternas utveckling och internationalisering, varu- och kapitalexportens kraftiga tillväxt, den imperialistiska integrationen regionalt och på världsnivå, samt de tekniska framstegen, är alla faktorer som tillsammans förstärker tendensen till en övergång från konkurrens till monopol. Monopolen bryter sina nationella ramar och inriktar sig alltmer på att bli jätteföretag med internationell inriktning.

Den statliga monopolkapitalismens beslut gynnar främst sammanslagningar på nationell nivå. Dessa syftar framför allt till att undertrycka eller mildra konkurrensen inom de egna gränserna för att göra det möjligt för de nationella monopolen att bättre möta den internationella konkurrensen. Därigenom skapas ibland svårigheter för den rörelse som utvecklas till förmån för mångnationella sammanslagningar.

Men kraften i denna rörelse och trycket från den nordamerikanska kapitalismen leder till den senare typen av sammanslagningar, speciellt inom sammanslutningar av EEC:s typ. Vi befinner oss utan tvekan i inledningsskedet av en ny period, som kommer att innebära att olika former av multinationella sammanslagningar mångdubblas.

Den höga vinstnivån hos monopolföretagen och hos de företag som utvecklas mot monopol, koncentrationen och den ökade omsättningen har lett till att företagens sparande ökat snabbare än det enskilda. Trots de ansträngningar som gjorts för att samla upp så mycket som möjligt av det enskilda sparandet för investeringar (investeringsbolag) har självfinansieringen blivit en regel, att utnyttja finansmarknaden ett undantag. Självfinansieringens nya betydelse kopplad med marknadens krav leder till alltmer olikartade sammanslagningar (konglomerat). Vid sidan av sin internationella inriktning specialiserar sig de stora företagen på olika sektorer. Att söka vinster genom en specialisering inom ett begränsat område ersätts alltmer av en diversifiering

¹⁸ Jaqueline Grapin, *Le Monde*, 13-2-1969.

för att nå vinst, oberoende av i vilken bransch vinsten görs. Ett ständigt ökande antal stora industriföretag konstituerar sig som holdingföretag. De mäktigaste knyter också till sig bank- och finansverksamhet.

Resultatet har blivit att industrikapitalet fått en egen dynamik, finanskapitalets hegemoni är inte längre total. Bankernas roll är dock fortfarande betydelsefull, deras medel- och långfristiga krediter är mycket större än vad finansmarknaden har möjlighet att erbjuda. Affärsbankerna slår sig i sin tur samman i mäktigare grupper, de reorganiserar sig för att anpassa sig till en ny situation. Skillnaden mellan affärsbankerna och depositionsbankerna håller på att försvinna.

Finanskapitalet, som försvarar sina positioner, förenas och växer i stor utsträckning samman med industrikapitalet, som bryter gränserna och inleder holdingverksamhet, samt bank- och finansverksamhet. Oligarkin består och förstärks genom denna dubbla rörelse, samtidigt som den försöker enas. Den börjar bli och kommer i morgon att vara en finans- och industrioligarki.

8. Den statliga monopolkapitalismen

I *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, hävdar Lenin att ”de privata och statliga monopolen flätas in i varandra under finanskapitalets epok och att de förra såväl som de senare i verkligheten endast utgör enskilda länkar i den imperialistiska kampen mellan de största monopolisterna om världens delning” (s. 111). Han uttrycker sig mycket tydligare om statens roll i *Staten och revolutionen*: ”särskilt under imperialismen – bankkapitalets och de jättelika kapitalistiska monopolens period, samt den period då monopolkapitalismen utvecklas till en statlig monopolkapitalism – sker en oerhörd förstärkning av 'statsmaskineriet', en otrolig utveckling av dess byråkrati och militärapparat ...” (kap. II).

På denna punkt går emellertid Bucharin ännu längre. Sidorna 151 till 163 i hans arbete *Världsekonomin och imperialismen* ägnas åt ”Statens ingripande i det ekonomiska livet”. Det sker genom att den skapar statsmonopol eller blandade företag, genom ”statlig kontroll över privatföretagens produktionssystem”, vidare genom ”en reglering av fördelningen”, samt slutligen genom att den organiserar kreditväsendet och den nationella konsumtionen. Han visar med stöd av exempel att ”statens och finanskapitalets intressen alltmer sammanfaller” och att ”den enormt hårda konkurrensen på världsmarknaden tvingar staten att maximera centraliseringen och sin makt (s. 157). Hans analys leder honom fram till slutsatsen att ”framtiden (förutsatt att kapitalismen består) tillhör de olika typer av ekonomisk organisation, som nära påminner om statskapitalism” (s. 160), ”... staterna ombildar sig till arbetsgivare och organisatörer av produktionen” (s. 163).

De tendenser som redan Lenin och Bucharin lade märke till, har utvecklats avsevärt just på det sätt de förutsåg. Med utgångspunkt från deras analyser har Eugène Varga, i ett arbete, som utkom i fransk utgåva 1967¹, gjort en analys av den statliga monopolkapitalismen under senare tid.

Varga påminner först om att monopolkapitalet enligt marxistisk teori betraktas som *en enad kraft*. Därefter citerar han Lenin enligt vilken monopolkapitalet ”införde grunderna för den kapitalistiska produktionens förstatligande, för sammanslutning av kapitalismens gigantiska kraft och statens gigantiska kraft till en enda mekanism, som placerade tiotals miljoner människor i statskapitalismens enhetliga organisation.”² Varga tillägger att ”dessa två krafters sammanväxt – monopolen och staten – är grunden för den statliga monopolkapitalismen”. Men enligt honom är ”*monopolkapitalet och staten oberoende krafter* (kursiv av Varga) som enas, utan att staten ensidigt underkastar sig monopolkapitalet”. Denna förening av två oberoende krafter har en dubbel målsättning:

1. Skydda det kapitalistiska systemet.
2. Att genom statliga ingripanden genomföra en omfördelning av landets inkomster till förmån för monopolkapitalet.

Även om han betraktar monopolkapitalismen som en enad kraft, gör en mer ingående analys att Varga kan ”konstatera att den monopolistiska bourgeoisin är enig i vissa frågor, men djupt splittrad i andra”. Detta beror på att konkurrensen består, ”vilket utesluter en total intressegemenskap inom hela den monopolistiska bourgeoisin”. Varga ger konkreta exempel på de motsättningar ”som ibland existerar mellan monopolen i vissa branscher, eller mellan enskilda monopolföretag och monopol-

¹ *Essais sur l'économie politique du capitalisme*, Editions du Progrès, Moskva, 1967 (kap. ”Problèmes du capitalisme monopoliste d'Etat”).

² Lenin: [Krig och revolution](#).

kapitalet som helhet”. Dessa motsättningar förklarar de konflikter som kan tänkas uppkomma med staten. Varga betraktar också som oprecis den uppfattning om den statliga monopolkapitalismen som stöder sig på Stalins åsikt att: ”En statlig monopolkapitalism existerar när statsapparaten underordnas de kapitalistiska monopolen ...”

Det är självklart inte angenämt att här framföra reservationer mot Vargas uppfattning av Stalin. Men jag tror inte att Varga tillräckligt klart skiljer mellan huvudsak och bisak. Han påminner med rätta om att, enligt marxistisk analys, ”alla kapitalismens lagar endast är tendenser som alltid följs av motsatta tendenser”. Men, kan inte denna påminnelse vändas mot honom själv? Det kan vara riktigt att konkurrensen består under monopolkapitalismen ”vilket utesluter en total intressegemenskap inom hela den monopolistiska bourgeoisin”. Men Lenin upprepade ständigt, vilket också alltid har bekräftats av fakta, att när en tendens till konkurrens och en tendens till monopolistisk koncentration ställs mot varandra i en dialektisk process är den senare starkare och ger kapitalismen i dess imperialistiska stadium en ny form. Att bortse från konkurrensen och dess följder är ett fel, att ge den alltför stor betydelse ett annat. Det senare kan t.ex. leda till att man, som Varga, påstår att monopolkapitalet och staten är oberoende krafter. En sådan uppfattning kan svårligen förenas med en leninistisk uppfattning av statens natur. Enligt P. A. Baran och P. M. Sweezy är ståndpunkten att staten är en oberoende social kraft ”farligt felaktig” därför att ”de konflikter vi tror oss kunna urskilja mellan kapital och regering i själva verket inte är någonting annat än en avspeglings av konflikter inom den härskande klassen”.³ Och när Varga betraktar den statliga monopolkapitalismen som en enkel *förening* av två krafter, monopolen och staten, intar han enligt min uppfattning åter en ståndpunkt som är motsatt Lenins I det citat som Varga själv utnyttjar, talar nämligen Lenin om en *sammansmältning* av dessa två krafter till en unik enhet.

Detta är inte bara en strid om ord. Begreppet *sammansmältning* (uttryck för en leninistisk uppfattning om statens natur) betonar en grundläggande gemensam målsättning hos monopolkapital och stat, medan begreppet *förening* gör det möjligt att ge en alltför stor betydelse åt de motsättningar som kan uppstå mellan statens politik å ena sidan och en del av monopolkapitalet, alltså inte hela monopolkapitalet (vilket också Varga erkänner), å den andra. Om det dessutom endast är fråga om en förening mellan två oberoende krafter, finns det ingenting som garanterar att den kommer att bli bestående, då den inte är strukturell. Men fakta, som jag presenterar längre fram, visar att denna s.k. förening inte bara består, utan också förstärks. Varga själv erkänner att den är permanent. Kort sagt förefaller mig Stalins uppfattning i denna fråga vara riktig: ”Den statliga monopolkapitalismen innebär att statsapparaten underordnas de kapitalistiska monopolen.” Denna uppfattning betonar alltså det *grundläggande* hos den statliga monopolkapitalismen. Jag kan inte finna att den står i motsättning till en mera genomgripande analys, som placerar de sekundära motsättningarna i deras rätta sammanhang.

Förenta staterna är utan tvekan ett av de industriländer där den statliga monopolkapitalismen borde möta störst motstånd. Den privata företagsamhetens alla företrädare beröms och lovsjungs ju där i alla tonarter. En sådan situation borde utgöra ett nästan oöverstigligt hinder för direkta statliga ingripanden för att organisera ekonomin. Hindren har emellertid klarats av och G. Owen ger oss en mycket intressant upplysning i ämnet.

³ *Monopolkapitalet*, s 79f (nätversion s 35)

Han erinrar om New Deal under 30-talet ”som överförde de viktigaste ekonomiska maktpositionerna från de privata institutionerna till det allmänna”. G. Owen hävdar att ”det var en skrämmande upplevelse för de amerikanska affärsmännen” och att sedan dess ”varje förslag som syftat till att förstärka regeringsmakten har mött starkt och instinktivt motstånd från en stor del av arbetsgivarna”. Lagstiftningen från New Deal-perioden har emellertid förblivit nästan intakt. Dessutom erkänns numera, genom 1946 års lag om sysselsättning, formellt den federala regeringens ansvar för att ”stimulera produktionen, den fulla sysselsättningen och köpkraften”. Sedan president Kennedy kom till makten 1961 ”har den federala regeringen visat en vilja till förnyelse inom den ekonomiska politiken och sökt påverka affärsmännens beslut”. Dessa gör fortfarande motstånd då och då, men under de allra senaste åren har man kunnat iakta hur det uppstått ”en mer genomtänkt och mindre dogmatisk attityd mot regeringsingrepp i ekonomin”. Resultatet kallar G. Owen ”en dubbel” eller ”blandad” ekonomi, i vilken regeringen och arbetsgivarna har ett gemensamt ansvar för den ekonomiska utvecklingen. Det hindrar dock inte att det fortfarande förs en öppen debatt ”om frågor som, hur man ska kunna förena konkurrensens fördelar med regeringens behov att övervaka nyckelindustrierna”⁴ ...

Det finns ytterligare en sak att tillägga. När Förenta staterna hade stora bekymmer med sin betalningsbalans, vände sig president Johnson direkt till affärsmännen med följande ord: ”Jag ber Er förena Er med mig i en frivillig överenskommelse. Jag ber Er att visa för världen att ansvariga affärskretsar kan enas och genomföra ett frivilligt arbetsprogram.” Det fanns förvisso motstånd, t.ex. från Chase Manhattan Bank, som hävdade att vad Johnson begärde innebar ”ett jättesteg mot en federal dominans av ekonomin”. Men detta jättesteg togs. 500 stora företag accepterade (få vägrade) att varje kvartal sända en rapport om sina ”egna” betalningsbalanser till Handelsdepartementet.⁵ Vi står här inför ett mycket viktigt och karakteristiskt faktum: ett frivilligt, icke-institutionaliserat samarbete mellan de stora företagen och staten.

J.-K. Galbraith har också behandlat frågan om den amerikanska statens stora inflytande vid regleringen av ekonomin. Han nämner bl.a. att de federala utgifterna för varor och tjänster, vilka är en viktig del av denna reglering, ökat från 1,7 proc. av BNP 1929 till 8,4 proc. 1965. Galbraith påpekar särskilt att denna ökning ”genomförts med industrikretsarnas fulla gillande”. Fulla gillande; därför att denna ökning framför allt gått till ökade försvarsutgifter och rymdforskning. (Mellan 50 och 60 proc. av den federala budgeten 1960-1965, mot 10 till 15 proc. 1930-1940.) De stora företagen drar direkt nytta av dessa utgifter.

J.-K. Galbraith påpekar än en gång att ”dessa utgifter har affärsmännens fulla stöd” och tillägger att de flesta stora industriföretag sannolikt ”även skulle stödja statlig verksamhet på andra områden, bl.a. där det krävs en avancerad teknologi”. Ty, ”liksom varje annan social institution ogillar inte industrin det som är viktigt för dess egen framgång”.⁶

Galbraith glömmar dessutom inte att nämna att det motstånd mot statlig verksamhet som ännu finns, huvudsakligen kommer ifrån de ”egna företagen”, en grupp som han ställer mot storföretagen och teknostrukturen och placerar i marginalen av det industriella systemet. Vi kan här konstatera en inre motsättning i det kapitalistiska systemet. Den är dock av underordnad betydelse, ty även om (den amerikanska) staten ibland tvingas ägna uppmärksamhet åt denna allt mindre betydelsefulla grupp,

⁴ A.a., s. 11. ???

⁵ A.a., s. 132.

⁶ A.a., s. 230 f.

sammanfaller statens beslut i stort med monopolens intressen. Den är ju direkt förbunden och man skulle t.o.m. kunna säga integrerad med monopolen i det land där de ledande männen inom stat och monopol när som helst kan byta plats.

På ett annat ställe, skriver J.-K. Galbraith att ”marknaden för den mest avancerade teknologin, som är den bäst lämpade för planering, faller också den inom den offentliga sektorn”. Vidare skriver han att ”en stor del av de vetenskapliga och tekniska innovationerna är ett direkt eller indirekt resultat av statlig verksamhet” (jämför kap. 5 in fine); samt ”staten reglerar den totala efterfrågan på produkter som framställs inom det industriella systemet (...), vilket är ett nödvändigt villkor för att styra efterfrågan”, och slutligen ”samma stat garanterar en reglering av löner och priser”. Han avslutar med följande: ”Det är uppenbart någonting sjukt med den organiserade ekonomin i vår tid; hur kan man annars förklara att så många till synes nödvändiga behov måste tillfredsställas av en regering som samtidigt hyllar ett system med fri företagsamhet?

I själva verket är det industriella systemet oupplösligt bundet till staten. Det undgår ingen att det stora moderna företaget på många sätt är en del av staten; och att denna är i viktiga avseenden själv ett instrument för det industriella systemet ...”⁷

Frankrike är ett av de industriländer där den statliga monopolkapitalismen tydligast och tidigast framträdde genom direkta statliga ingripanden i produktionen. Tidskriften *Entreprise*, som är organ för de franska affärskretsarna, visar i en artikel av Jacques Rigaud, hur den franska staten sedan ett trettiotal år ingripit i den ekonomiska strukturen och fått rykte om sig att kunna ”skapa rikedomar”. J. Rigaud skiljer här mellan två perioder: från 1936 till krigets slut, då de offentliga ingripandena utmärktes av en *masseffekt*. Sedan några år utmärks de framför allt genom sin *strålningseffekt*.⁸

Under den första fasen hade de statliga interventionerna i ekonomin en ”kompakt karaktär” och följde tre linjer:

- a. Nationalisering, som antingen berörde en hel bransch (kol, elektricitet, gas), en viktig del av en bransch (kredit- och försäkringsväsende) eller, p.g.a. tillfälligheter, enstaka företag (Renault).
- b. Ett kvasitotalt övertagande av ett privat företag, vilket mer eller mindre teoretiskt får karaktär av ett blandekonomiskt företag. Detta har varit fallet huvudsakligen inom transportsektorn (Järnvägarna, Air France, Compagnie Générale Transatlantique, Messageries Maritimes).
- c. Etablering av ett statligt företag med en ny uppgift: Nationalkassan för den statliga marknaden, Atomenergikommissionen etc.

I den andra fasen har det allmännas ingripanden ”en mer subtil och ofta mindre synlig form”:

1. Å ena sidan utvidgas den offentliga sektorn genom filialer och delägarskap. Staten skapar ”en blandekonomisk sektor av andra graden”, dels genom samarbete mellan statliga företag (Air Inter), dels genom samarbete med det privata kapitalet (Auby-Charbonnages, SEREB, Aérotrain).
2. Å andra sidan praktiserar staten vad Rigaud kallar ”fjärrstyrda ingripanden”. Det bästa exemplet på detta är ”Plan Calcul”, en ganska liten offentlig institution, som till sin hjälp har ett forskningsinstitut. Den har till uppgift att föra ut regeringsplanen

⁷ A.a., s. 276.

⁸ *Entreprise*, nr 642, 30-12-1967.

inom den privata sektorn. ”Mellan staten som kund och staten som producent finns, enligt J. Rigaud, ett allt större utrymme för staten som vägledare.” Han tillägger att ”framtiden tillhör, utan tvekan, dessa mjukare former av ingripande”.

Tack vare E. Varga vet vi att den västtyska staten 1962 ägde 74 industriföretag i Västtyskland, som vart och ett hade ett sammanlagt kapital på mer än 100 miljoner D-mark, totalt 20 miljarder DM. Det bästa exemplet på ett land där staten innehar mäktiga allmänna företag är annars Italien. De är välorganiserade och effektiva, och tillåter staten att ingripa dels genom masseffekter, dels genom stimulerande åtgärder för att sätta i rörelse och vägleda landets ekonomi. Det statliga holdingföretaget ENI (Ente Nazionale Idrocarburi) har spelat en viktig roll. Dess verksamhet, fördelad på 175 företag, har utökats från oljeindustri till kemisk, mekanisk, textil-, cement- och gummiindustri, samt idag kärnbränslen.

IRI (Institutet för industriell återuppbyggnad) är ett statligt investeringsinstitut som många nämner som skolbildare på området. Det skapades 1953 och intar idag 4:e platsen bland de europeiska företagen och kontrollerar direkt, eller genom 5 specialiserade holdingbolag, 130 företag, varav 3 stora banker. Det genomför de statliga direktiven men förbehåller sig rätten att välja metoder. Decentralisering, en mjuk attityd och den enskildes rätt är de principer det följer.

EFIM-gruppen är en organisation som förvaltar de statliga intressena inom manufaktursectorn. Den kontrollerar själv tre holdingbolag genom vilka den är direkt förbunden med betydande privata italienska (Fiat, Montecatini-Edison, Pirelli) eller utländska företag (Firestone, Westinghouse). Det existerar utan tvekan inget annat land än Italien där den statliga monopolkapitalismen har en sådan kraft och omfattning i själva produktionen inom energi- och industrisektorerna.

IRC (Industrial Reorganisation Corporation), som skapades av labourregeringen i Storbritannien i slutet av 1966, förefaller mindre ambitiöst. Men vi kan, tack vare en artikel av Alain Jacob⁹, se att IRC, vars namn påminner om det italienska IRI, också är ett typiskt instrument för en statlig monopolkapitalism. Företaget, som är en statlig byrå, har tilldelats 150 miljoner pund av offentliga medel. IRC:s målsättning är att ”genom strukturella och organisatoriska reformer hjälpa den brittiska industrin att anpassa sig till den internationella konkurrensens nya villkor, samt att stödja de rationaliseringsprojekt som på ett påtagligt sätt kan ge bidrag till landets ekonomi” ... Mera konkret ska IRC:s tillgångar ge det möjlighet att ge krediter till olika privata företag ”för att uppmuntra vissa försök till sammanslagningar eller för att skapa helt nya enheter”. IRC:s inflytande har också varit märkbart. Sedan det bildades har det medverkat i flera fusioner: ett lån på 3 miljoner pund till Rootes för samarbete med Chrysler, lån på 25 miljoner pund till sammanslagningen Leyland-BMC, 15 miljoner pund till fusionen English Electric-Elliott Automation etc. ... I andra fall har företaget agerat med mera subtila och indirekta metoder. Det fick enligt A. Jacob ett blandat mottagande i City, vilket ledde till att det ”förlades något närmare City än Whitehall”. Detta ledde i sin tur till att labourregeringen genomdrev en lag om industriell expansion, vilken ”tillåter regeringen att skaffa sig direkta och bestående intressen i vissa företag”. Situationen har efter detta utvecklats så ”att statliga ingripanden nu i viss utsträckning accepteras, samt även de tjänster som staten erbjuder genom IRC å ena sidan och Industrial Expansion Bill å andra. Resultatet har blivit ”en brygga mellan regeringen och City”. Morning Star, en kommunistisk dagstidning, betraktar för sin del IRC som ytterligare ett verktyg ”för att göra den privata industrin mer

⁹ *Le Monde*, 9-7-1968

vinstgivande, samt för att uppmuntra monopolens tillväxt”. En slutsats som det förefaller svårt att ifrågasätta.

Samma uppfattning som denna tidning, men om förhållandena på andra sidan kanalen, har den franska kommunistiska tidskriften *Economie et Politique*, där J. Magniadas skriver: ”Ingrepp för att påskynda koncentrationen och skapa större företag har idag blivit en betydande uppgift för den gaullistiska politiken. En av de viktigaste målsättningarna i den 5:e planen är att omstrukturera den franska ekonomin runt 20 till 30 dominerande företagsgrupper.” Och ”statliga ingrepp tycks alltså vara en viktig del av den kapitalistiska koncentrationsprocessen i vår tid”. Men författaren framhåller också att finansoligarkins ambitiösa mål inte kan uppnås

”utan ökade påtryckningar och ingrepp från staten, dels för att få dessa mål accepterade av vissa monopolgrupper i de fall då koncentrationerna innebär en maktförskjutning mellan dessa grupper, dels för att få arbetar- och medelklassen, men också de icke-monopolistiska företagen att acceptera de ekonomiska och sociala konsekvenserna av denna politik”.¹⁰

Här finner vi alltså åter hur den statliga monopolkapitalismen, genom att den främst tjänar finans- och industrioligarkins intressen kan komma i motsättning, dock sekundär, med vissa monopolgruppers och framför allt icke-monopolistiska företags intressen.

P. A. Baran och P. M. Sweezy ger den statliga monopolkapitalismens utveckling en marxistisk förklaring som jag vill fästa uppmärksamheten på. Min korta sammanfattning kan självklart inte göra deras arbete rättvisa. Jag rekommenderar därför läsaren att gå direkt till originalet, som är av mycket stort intresse. Enligt dessa författare är ”monopolkapitalismen ett system, som undermineras av sina egna inre motsättningar”. Orsaken är att systemet har en tendens att skapa ett ökande överskott som under normala förhållanden inte kan absorberas och därigenom inte heller kommer att skapas. Resultatet blir då en tendens till kroniskt underutnyttjande av tillgängliga resurser och till stagnation.

Men det finns krafter som verkar åt motsatt håll. Att utnyttja dessa är för monopolkapitalismen en fråga om liv eller död. Till dessa krafter räknar författarna å ena sidan vad de kallar ”säljansträngningar” (reklam, olika sätt att presentera produkter, ”inbyggd förslitning”, modellförändringar, nya kreditmöjligheter etc. ...) De blir en del av det totala överskottet som därigenom ökas.

Å andra sidan, och framför allt, finns de offentliga utgifterna (bl.a. de militära) som absorberar en allt större del av det potentiella överskottet. De blir därigenom ett reellt överskott, vilket den privata konsumtionen inte kan bli. Om man analyserar den på detta sätt, är den statliga monopolkapitalismen (som främst utmärks av de offentliga utgifternas betydande roll) inte en möjlighet, utan en utväg som monopolen och den monopolistiska staten måste utnyttja för att kunna garantera att systemet kommer att överleva.¹¹

Vi har alltså sett hur den statliga monopolkapitalismen, d.v.s. det system där statsapparaten underordnas finans- och industrioligarkin, trots sina motsättningar, trots motstånd och tveksamhet har utvecklats kraftigt under senare år. Det gäller inte bara Italien, som tycks inta en ledande plats, utan även flertalet andra kapitalistiska industriländer, bl.a. Förenta staterna, Frankrike och Storbritannien. I Förenta staterna har de största företagen med stor majoritet accepterat inte bara ett ökat statligt ingripande, utan också ett frivilligt samarbete med staten, i systemets intresse. I Frankrike

¹⁰ *Economie et Politique*, nr 149-150, dec. 1966/jan. 1967.

¹¹ A.a., kap. 4 till 7.

har själva ordföranden i arbetsgivarföreningen, med hänvisning till den ökande internationella konkurrensen och den nya situation som uppstått för företagen genom de vetenskapliga och tekniska problemen i hela världen, accepterat och talat för en större roll för staten. Han uttryckte sig på följande sätt:

”Det som främst utmärker denna nya fas i vår ekonomiska utveckling är den avgörande roll som staten kommer att spela. Konkurrensen engagerar hela nationen i en internationell tävlan. Om de lämnades åt sig själva, skulle företagen inte kunna klara av denna konkurrens.”¹²

Vi tar alltså ingen större risk om vi förutser en fortsatt utveckling för den statliga monopolkapitalismen.

När Varga behandlar vad jag kallat motståndet och tveksamheten använder han uttrycket den statliga monopolkapitalismens ”vågvisa utveckling”. Han hävdar att denna ojämna utveckling utmärkts av språng framåt när det kapitalistiska systemet befinner sig i kris eller är hotat och av steg tillbaka när faran är över.¹³ Denna analys tycks också stämma med verkligheten under en viss period, i stort sett tiden fram till det andra världskriget. Men under det senaste årtiondet har den statliga monopolkapitalismen utan tvekan utvecklats på ett mera allmänt och starkare sätt än under någon tidigare period. Trots detta kan man inte säga att detta årtionde utmärkts av någon kris eller något hot mot det kapitalistiska systemet, tvärtom. Lokala och begränsade recessioner har inte hindrat en god allmän utveckling. BNP:s genomsnittliga tillväxt har för samtliga OECD:s industriländer varit klart högre mellan 1960 och 1966, än mellan 1950 och 1960. På det internationella, politiska planet, var det en period av avspänning.

Jag tror snarare att staten, i ett system där klasskamp pågår, är ett maktinstrument för den härskande klassen. Under denna klasskampperiod fungerar ännu liberalismen på det ekonomiska området till dess förmån. Den härskande borgerliga kapitalistklassen utnyttjar därför staten främst som ett verktyg för tvång och förtryck. Dessutom överlåter den till staten vissa traditionella områden som t.ex. penningväsen och tullagstiftning.

I en andra fas, monopolens imperialistiska period, kräver internationaliseringen av det ekonomiska livet att staten ingriper mer och mer, men även nu som verktyg för att garantera den härskande klassens – oligarkins – ledande roll inom ekonomin. Denna övergång sker inte på en dag, inte heller utan svårigheter, vilket förklarar den statliga monopolkapitalismens utveckling i vågor. Utvecklingen kan alltså ske språngvis vid en kris eller då systemet är hotat. En gradvis men relativ återgång hindrar inte denna utveckling. Antagligen har vi nu kommit till den nya etapp då en bestående sammansmältning mellan staten och oligarkin institutionaliseras och genomförs på alla plan. Staten har nu blivit ett verktyg för oligarkins ekonomiska makt, lika mycket som för dess politiska. Detta förhållande är idag definitivt och oberoende av konjunkturen. Det blir bara mera uppenbart och kännbart när konjunkturen är dålig.

På ett annat plan går Varga längre och han har rätt då han tycker sig se ”början till en övernationell organisation av den statliga monopolkapitalismen”. Han betraktar detta som ”ett nytt och viktigt fenomen”. Under perioden före det första världskriget och fram till det andra bildades olika statsmonopolistiska organisationer; med åtskilliga länder som medlemmar. Enligt Varga – och jag delar hans uppfattning – var de emellertid då ”ett undantag, medan de idag har blivit en regel”. Varga nämner Internatio-

¹² Deklaration av ordföranden i den franska arbetsgivarföreningen, vid ett möte inför Centre de recherches des chefs d'entreprise, enligt *Le Monde*, 12-11-1968.

¹³ A.a., s. 66-71.

nella Valutafonden (IMF), Världsbanken med dess olika organ; EFTA och EEC; NATO och CENTO; de internationella råvaruavtalen; till vilka jag vill lägga GATT, OECD, ”De 10:s klubb”, den Internationella domstolen i Haag, SEATO, Kennedy-rundan, osv ... Denna blandning av organisationer ursäktas av en anmärkning av Varga: ”Alla övernationella ekonomiska organisationer har också en politisk karaktär.”

Men Vargas analys av detta viktiga nya fenomen är, tycker jag, helt otillräcklig. Han hävdar och betonar att de ”övernationella organisationernas målsättningar” är desamma som den statliga monopolkapitalismen har inom varje enskilt land, ”speciellt att försvara det kapitalistiska systemet och tillförsäkra monopolen stora vinster.” Han nämner bara helt kort de imperialistiska ländernas nykolonialism, men betonar istället starkt de allvarliga motsättningarna som existerar mellan den Gemensamma Marknadens länder. Han sammanfattar, och åsyftar verkligen en statlig monopolkapitalism på *övernationell nivå*, med följande citat ur SUKP:s partiprogram: ”Den statliga monopolkapitalismens dialektik är sådan att den, istället för att förstärka det kapitalistiska systemet, som bourgeoisin hoppas, ytterligare förstärker kapitalismens motsättningar och skakar den i grunden.”¹⁴ Som jag ser det, är denna slutsats fullständigt felaktig, därför att den utelämnar det väsentliga.

Om det är ett ”*betydelsefullt och nytt fenomen*”¹⁵ 15, att det efter det andra världskriget uppkommit en mängd olikartade men sammanhängande flernationella organisationer, är det uppenbart att detta fenomen svarar mot en ny situation. De orsaker som lett till deras uppkomst och bestämt deras målsättningar kan alltså inte vara helt ”identiska” med dem som ledde till den statliga monopolkapitalismens framväxt i början av 1900-talet. Kapitalismens motsättningar inom de imperialistiska metropolerna och mellan dessa (för Varga gäller det främst och nästan uteslutande dessa) är ett faktum som ingen kan förneka. Men deras betydelse idag kan endast förstås i förhållande till de nya motsättningar som framträtt under senare tid: Kinas roll som den verkliga ledaren för de sant socialistiska länderna; den oerhörda revolutionära kamp mot imperialismen som inletts i hela den tredje världen.

Vad Varga kallar ”den statliga monopolkapitalismens övernationella organisation” innebär därför någonting helt annat än en enkel extrapolering till internationell nivå av den statliga monopolkapitalism vi analyserat. Man måste vara blind för att inte se att den är ett försök av imperialismen att integrera världen under ledning av USA:s superimperialism. Denna politik svarar mot nya behov och målsättningar, vilka vi kommer att behandla i detalj i kapitel 10.

¹⁴ E. Varga, a.a., s. 63 och s. 76 till 82.

¹⁵ Kursiverat av P. J.

9. Imperialismen, den tredje världen och de socialistiska länderna

Vi har i de tidigare kapitlen, särskilt kap. 2, 3 och 4 sett att de ekonomiska förhållandena mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen karaktäriseras av de förras dominans och exploatering. De stora råvarutillgångarna i den tredje världen kontrolleras och exploateras till imperialismens fördel. Den tredje världens utbyte sker till 3/4 med de imperialistiska länderna, det ”ojämna utbytet” är en specifik form av exploatering som sker genom utrikeshandeln. Privatkapitalets investeringar gör det möjligt för dessa länder att ta ut ett betydande ekonomiskt överskott i den tredje världen. Den offentliga hjälpen (u-hjälpen) gör det möjligt att fortsätta denna exploatering och garanterar dessutom en politisk dominans genom de sociala grupper som är bundna till imperialismen.

Resultatet har blivit att ekonomin i den tredje världens länder kommit i ett satellitförhållande till hela den imperialistiska ekonomin (i ett flertal fall särskilt starkt till en viss metropol). Den tredje världen integreras därigenom i det imperialistiska världssystemet. För att kunna bekräfta dessa slutsatser krävs enligt min uppfattning en fördjupad analys, vilken jag kommer att ägna större delen av detta kapitel. Jag kommer dessutom att lägga några synpunkter på förhållandet mellan imperialismen och den socialistiska världen.

A. Imperialismen och Tredje världen

Det bästa sättet att utveckla detta ämne tror jag är att undersöka, dels hur imperialismen påverkas av sin egen dominans och exploatering av den tredje världen, dels vilka följder den har för den tredje världen.

1. Följder för imperialismen

Marxistiska författare har sedan länge betraktat de beroende länderna som avledare för det överskottskapital som ackumulerats i de imperialistiska metropolerna. När de sedan konstaterat den betydande avkastningen i form av vinsthemtagningar, formulerar de ofta problemet på ett motsatt sätt. De söker metoder för att mäta vinsternas omfattning, gör beräkningar och sammanfattningar.

Jag vill omedelbart säga att dessa beräkningar och sammanfattningar i vissa avseenden är mycket användbara, men att de är odugliga för att ge svar på den fråga som ställs. Jag har här anledning att göra självkritik, därför att jag i mina två föregående arbeten tillmätte denna snävt finansiella aspekt alltför stor betydelse. I ”Utsugningen av den tredje världen” (Le pillage du Tiers-Monde, Maspéro, Paris 1965) skrev jag: ”det är fäfängt att försöka uppskatta (...) storleken av de belopp som imperialismen tar ut av den tredje världen och i vilken utsträckning dessa belopp ingår i den totala ackumulationen”. (Det gäller här finansiella överföringar.) Att jag intog denna ståndpunkt berodde mindre på att jag tvivlade på metoden än på att jag ansåg mig sakna tillräckligt faktaunderlag.

I ”Den tredje världen i världsekonomin” gjorde jag en sammanfattning som jag inte längre tillmäter samma betydelse som då. I den drog jag följande slutsats: ”Det är alltså inte de imperialistiska länderna som hjälper tredje världen, utan den tredje världen som hjälper imperialismen.” Det felaktiga med detta påstående är att det reducerar förhållandet mellan imperialismen och den tredje världen till en finansiell dimension, vilket är både vilseledande och otillräckligt. Lyckligtvis tillade jag dessutom, att ”det med denna rent siffermässiga kalkyl, med vilken jag bara vill avslöja u-hjälpens mystifierande karaktär, är helt omöjligt att ge ens den minsta

uppfattning om den verkliga rikedom som imperialismen tillägnar sig genom utsugningen av den tredje världen”.

Om man behandlar problemet i termer av kapitalflöden, måste man hålla i minnet att samtliga den tredje världens länder har mycket små valutareserver och att det skulle vara omöjligt för dem att genom kapitalöverföring under någon längre tid bidra till ackumuleringen i de kapitalistiska länderna. Jag tror därför att det är värdefullt att visa (i kap. 4 A) att den imperialistiska u-hjälpen, p.g.a. den enorma avtappningen (det imperialistiska privatkapitalet överför i vinster 6 miljarder dollar om året) i den tredje världens utrikesbalans är den enda lösningen för att balansera utrikesbalansen, vilket är en förutsättning för att de imperialistiska länderna skall kunna fortsätta utsugningen.

Det är klart att denna totala sammanfattning, som beskriver situationen för samtliga länder i den tredje världen under ett visst antal år, inte alltid och överallt i detalj stämmer med verkligheten. Det skulle vara att förenkla problemet att tro att hjälpen varje år exakt fyller underskottet i varje lands betalningsbalans. Hjälpen för ett visst år är f.ö. i allmänhet beslutad och bestämd i storlek innan man känner utrikesbalansen. Mellan hjälpen och betalningsbalansens övriga huvuddelar sker ett dialektiskt samspel. Ett visst land i den tredje världen kan t.ex. beroende på en utlovad eller väntad hjälp tillåta sig ett mer eller mindre omfattande handelsunderskott.¹

I stort är ändå hjälpen idag avgörande för en relativ och bestående balans i den tredje världens utrikesbalans. Först om det inte existerade någon hjälp, skulle man kunna tala om ett bidrag från den tredje världen, i form av kapitalöverföringar som ackumuleras i de imperialistiska länderna. Men denna hypotes är fullständigt orealistisk, ty i brist på reserver skulle systemet mycket snabbt bryta samman. För att förhindra detta och för att göra den imperialistiska exploateringen av den tredje världen bestående, är imperialistisk offentlig hjälp en oundgänglig motvikt till de olika typer av kapitalutflöde som uppstår genom monopolens verksamhet.

Genom det ojämna utbytet sker en viktig typ av generell imperialistisk utsugning, som har en specifik karaktär i förhållandet mellan de två ländergrupperna. De flesta marxistiska författare analyserar det ojämna utbytet mellan de kapitalistiska industriländerna och den tredje världens länder som ett specialfall av värdelagen. ”När de industriellt utvecklade länderna exporterar varor till de underutvecklade länderna”, skriver Ernest Mandel, ”och importerar råvaror, livsmedel, etc från dem, så säljer de varor långt över sitt värde och köper varor under deras värde”. Ett ojämnt utbyte innebär också ”ett utbyte av mindre arbete mot mer arbete, eller – vilket är samma sak – ett överförande av värde från det underutvecklade till det utvecklade landet”.²

Enligt Ch. Bettelheim är de produkter som säljs av industriländerna till de exploaterade länderna ”mycket ofta sålda till överpris” medan exploateringen av de beroende länderna genom icke-likvärdigt utbyte ”ofta sker genom inköp till underpris av varor som levereras från dessa länder”.³

¹ Poul Host-Madsen skriver i IMF:s och Världsbankens tidskrift – *Finance and Development*, juni 1967 - att ”de begränsade reserver och kreditmöjligheter som står till dessa länders (u-ländernas P. J.) förfogande förklarar varför underskotten inte måste bestå”. Underskotten ”fylls på lång sikt av ett nästan jämförbart bidrag av långfristigt kapital (inräknat offentliga transfereringar), vilket på lång sikt leder till en relativ balans för det totala saldot”.

² [Marxismens ekonomiska teori](#), s 130.

³ *Planification et croissance accélérée*, Maspéro, Paris, 1967.

En avhandling av Arghiri Emmanuel (*L'Echange inégal*, Paris 1969)⁴ lär enligt uppgift tillföra den marxistiska analysen av det ojämna utbytet fördjupade synpunkter av stort intresse. A. Emmanuel genomför en analys som, enligt vad han säger, utgår från den värdelag som formulerats av Marx på vars arbeten han också stöder sig i mycket hög grad. Det ojämna utbytet kan, enligt Emmanuel ”tillskrivas själva förhållandet mellan underutvecklade och utvecklade länder, oberoende av vilka produkter de utbyter”. Inom ett enskilt land sker normalt inget ojämnt utbyte. Däremot sker det på internationell nivå. Det grundas på skillnader i mervärdeskvotens storlek. ”Löneskillnaderna beror huvudsakligen på arbetskraftens olika värde.”

Människorna i de underutvecklade länderna har behov, som i stort stannat på en fysiologisk miniminivå, medan värdet på det arbete som en arbetare i de avancerade länderna utför idag gör det möjligt att tillfredsställa behov som kapitalismen inte har kunnat förvägra honom. I ett avsnitt som inte är utan inspiration preciserar A.

Emmanuel:

”Men, vilken lycka, i ett givet ögonblick i sin utveckling stöter kapitalismen på den underutvecklade människan, vars behov ännu är formade av en tidigare stamtillvaro, men ändå har samma tio fingrar och två armar som den utvecklade människan och en hjärna som fungerar på samma sätt. *Det är skillnaden mellan den underutvecklade människans förmåga att arbeta med vår tids verktyg, samtidigt som han ännu långt ifrån har vår tids behov, som ytterst skapar det ojämna utbytets överprofit.*”

A. Emmanuel föreslår slutligen följande definition på begreppet ojämnt utbyte:

”Om vi bortser från varje prisändring, som är resultatet av en ofullkomlig konkurrens, kallar vi 'ojämnt utbyte' det prisförhållande som, till följd av lagen om den fallande profitkvoten, uppstår mellan områden med institutionellt olika stor mervärdeskvot; termen 'institutionell' betyder här att mervärdeskvoten av någon anledning inte utjämnas av konkurrensen.”

För Carlos Romeo som analyserar samma problem, innebär ett ojämnt marknadsutbyte:

”... ett förhållande där det sker en exploatering mellan producenter, med olika teknisk-ekonomisk status, när de byter sina produkter enligt principen om lika värde, vilket innebär att båda parter erkänner att de inte är jämlika. Kort sagt innebär det ojämna utbytet att en liten mängd väl betalt arbete byts mot en stor mängd lågt betalt.”⁵

Hur det än må förhålla sig med detta problem och oberoende av de invändningar man skulle kunna göra på olika punkter⁶ ifrågasätter ingen att det ojämna utbytet existerar och att det har en stor betydelse, inte heller att det ojämna utbytet verkligen leder till ”en överföring av värden, från de outvecklade länderna till de utvecklade”. Men det ojämna utbytet uppges, om det överhuvud registreras, inte i handelsbalansen, som är en del av ett lands betalningsbalans under ett år. Det kan bara uppskattas i ett dynamiskt sammanhang, genom att man studerar hur bytesvillkoren försämrats i förhållande till ett tidigare basår. Enligt min uppfattning måste man gå så långt tillbaka i tiden att konjunkturvariationerna elimineras. I kapitel 3 A kunde vi med utgångspunkt från officiella dokument beräkna storleken av det försämrade bytesförhållandet mellan den tredje världens länder och de kapitalistiska länderna, till 19 proc. mellan

⁴ ”Echange inégal et politique de développement” i ”Cahier n° 2 du Centre d'étude de planification socialiste”, Paris. A. Emmanuel:s avhandling publicerades i Frankrike 1969, kort före utgivningen av hans bok ”L'échange inégal”, Maspéro, Paris 1969. P. J. [Boken finns i eng. översättning: *Unequal exchange*, 1972]

⁵ *Sur les classes sociales en Amérique latine*, Maspéro, Paris, 1968.

⁶ Den reservation som inleder A. Emmanuel:s definition förvånar mig en smula då en ”ofullständig konkurrens” nästan är regel i de flesta utbyten som behandlas.

1954 och 1965. Av denna beräkning framgick alltså att den tredje världens förluster 1965, med utgångspunkt från 1954, motsvarade 19 proc. av exporten till de utvecklade kapitalistiska länderna 1965 eller omkring 5 miljarder dollar. En annan summa har nämnts av François Luchaire som beräknar förlusten samma år, 1965, till omkring 14 miljarder dollar. Han tar inte 1954 till bas, utan gör istället en beräkning med utgångspunkt från situationen för 50 år sedan.⁷

Det tycks, kort sagt, inte vara möjligt att för ett bestämt år ge ett *absolut* mått på den överföring av värden som skett genom det ojämna utbytet. Man kan bara, *genom relativa* uppskattningar som ovan, sluta sig till att avtappningen har en betydande storlek, samt bestämma på vilket sätt den går till och att den sker på olika sätt för import och export. När den tredje världens länder importerar sker en verklig penningöverföring, då faktureringen inkluderar mervärdet på den produkt som köpts i det kapitalistiska industrilandet. Detta mervärde överförs alltså direkt i sedlar när importen betalas.

När ett land i tredje världen säljer en råvara till ett industriland, utmärks däremot operationen av att ingen överföring äger rum, vilket för exportlandet innebär att det gör en förlust som motsvarar skillnaden mellan varans värde och den undervärdering som skett genom det erhållna priset. I detta fall gör importlandet en överprofit genom det ojämna utbytet först när den inköpta varan integreras i köparlandets egen ekonomi. Det ojämna utbytet märks alltså i den tredje världens handelsbalans som en överdriven import och en undervärderad export, men, enligt min uppfattning utan att det är möjligt att på något sätt mäta detta förhållande. Priskurvorna för olika kategorier av produkter gör det bara möjligt att anta att undervärderingen av exporten är betydligt större än överskottet på importsidan.

Trots att det ojämna utbytet orsakar en verklig överföring i ena riktningen men ingen alls i den andra, måste vi i alla fall fastslå att det i samtliga fall direkt eller indirekt återverkar på betalningsbalansen. Det inverkar nämligen hela tiden förmånligt på de industrialiserade kapitalistländernas handelsbalans och negativt på den tredje världens. Det ger alltså i en balanserad betalningsbalans en positiv effekt för de förstnämnda länderna och en negativ för de senare, vilket ofta tvingar de senare att begränsa sin import för att uppnå denna svåra balans.

Även om det är omöjligt att mäta den överföring av värden som sker genom det ojämna utbytet, kan man i alla fall genomföra följande, något absurda, tankeexperiment. 1966 noterade OECD-länderna tillsammans en realkapitalbildning på 288 miljarder dollar.⁸ Samma år var den tredje världens export till de kapitalistiska länderna omkring 28,4 miljarder dollar. Vi antar helt hypotetiskt att halva värdet av denna export bestod av ojämnt utbyte och att detta i sin helhet bidrog till realkapitalbildningen i mottagarländerna. Det skulle innebära att dess andel av realkapitalbildningen endast var ca 5 proc. Självklart har detta resonemang inte något vetenskapligt värde, avsikten är bara att ge läsaren en möjlighet att göra en jämförelse för att kunna uppskatta den betydelse som det ojämna utbytet har för den grupp länder som tjänar på det d.v.s. de imperialistiska länderna. Denna jämförelse gör det möjligt att se att dess betydelse relativt sett är liten.⁹ Detta hindrar inte att det kan ha en mycket stor betydelse för den tredje världen då det är en oerhörd skillnad i ekonomisk styrka mellan de två ländergrupperna (förhållandet 1 till 5 1/2 eller 6).

⁷ L'Aide aux pays sous-developpés, "Que sais-je", P.U.F. Paris.

⁸ Enligt uppgifter från Statistiques de base de la CEE, 1967, tab. 18.

⁹ Enligt E. Varga a.a., s. 178, "är den överprofit som monopolen skaffar sig i utbytet med u-länderna en viktig, men inte avgörande, del av deras överprofiter".

Enligt E. Varga finns en ”grundläggande tendens till minskad produktionstillväxt i den kapitalistiska världen”. Enligt Baran och Sweezy (jfr föregående kapitel) tenderar monopolkapitalismen, som är underminerad av sina inre motsättningar, att skapa ett ökande överskott som under normala förhållanden inte kan absorberas, överskottet kommer därigenom inte att produceras; varigenom det uppstår en tendens till underutnyttjande av resurserna och till stagnation. Dessa författare är alltså eniga om den avgörande tendensen. Baran och Sweezy tillägger dessutom att det finns motkrafter: ”Försäljningsansträngningar” och offentliga utgifter gör det möjligt att suga upp en del av det ökande potentiella överskottet och följaktligen motverka tendensen till stagnation. Jag tror, liksom Varga att man till dessa motkrafter även kan räkna ”Den kapitalistiska marknadens samtidiga utvidgning, vilken sker genom att de kapitalistiska produktionsförhållandena utvecklas i u-länderna”. En sådan utvidgning pågår för närvarande i Asien, Afrika och Latinamerika.¹⁰

Det är i själva verket uppenbart att den tredje världen erbjuder en marknad åt de imperialistiska ländernas industriproduktion och därigenom också suger upp det överskott vi tidigare kunnat uppskatta till omkring 5,5 proc. av industriproduktionens totala värde. Men Vargas formulering måste nyanseras, ty även om denna marknad existerar, så har vi sett att den håller på att krympa genom den tredje världens försämrade bytesförhållanden, vilket i relativt värde ständigt minskar dessa länders möjligheter att importera (jfr kap. 3 A). Försäljning till den tredje världen är en av de faktorer som motverkar den grundläggande tendensen till dämpning av produktionstillväxten i de imperialistiska länderna, men dess effekt som motvikt minskar alltså för närvarande. På detta reagerar monopolen (jfr kap. 4 C) ofta genom att ersätta varuexporten med kapitalexport, industriinvesteringar och industriproduktion i den tredje världen. Men genom denna lösning skapas nya problem: medan varuexporten sög upp en del av de imperialistiska fabrikenas potentiella överskott, skapar en industrietablering, även monteringsfabriker, en ny produktionskapacitet, vilket åter tenderar att öka det potentiella överskottet. Imperialismen är åter fångad i de grundläggande motsättningar den söker befria sig från.

Det utflöde som äger rum genom de imperialistiska monopolens verksamhet i den tredje världen, kompenseras alltså, i de fall då en kapitalöverföring äger rum, i stort av den offentliga hjälpen (u-hjälpen). Denna är det bidrag som löntagarklasserna i de imperialistiska länderna tvingas ge monopolen för att göra det möjligt för dessa att fortsätta utsugningen av den tredje världen. Men eftersom det sker en ersättning, bidrar denna form av utsugning inte direkt till kapitalackumulationen i de imperialistiska länderna, den åstadkommer i stället en överföring mellan sociala klasser inom de imperialistiska länderna.

Vad gäller det ojämna utbytet, kan det utan tvekan analyseras som en värdeöverföring från de plundrade länderna till monopolen i de imperialistiska länderna. Endast en liten del (övervärdering av importen i den tredje världen) sker som en direkt överföring av pengar. Den största delen (undervärdering av den tredje världens export) bidrar istället till kapitalackumulationen inom de imperialistiska länderna. Det är inte möjligt att göra någon tillfredsställande uppskattning av hur betydande denna värdeöverföring är; i förhållande till sparandet eller kapitalbildningen i de imperialistiska länderna, tycks den vara mycket obetydlig.

Ur en annan synvinkel motverkar industriländernas försäljning till den tredje världen en grundläggande tendens till dämpning av produktionstillväxten i dessa länder. Denna försäljning minskar dock i betydelse. Den har delvis ersatts av monopolens

¹⁰ A.a., s. 194.

produktion i den tredje världen, vilket leder till att den grundläggande tendens som nämns ovan åter blir märkbar.

Av allt detta frestas man nästan dra slutsatsen att utsugningen av den tredje världen ändå bara har ett begränsat inflytande på imperialismens ekonomi. Men vi har ännu inte tagit hänsyn till de fakta som nämndes i kap. 2. Vi kan repetera dem: de imperialistiska ländernas ekonomi är beroende av följande råvaror från den tredje världen:

- I mycket hög utsträckning av vegetabiliska oljeprodukter (jordnötter och palmnötter bl.a.) och i stor utsträckning av kautschuk.
- Hela behovet av kakao.
- 1964 var imperialismens beroende av den tredje världens leveranser av olja 48 proc., 1980 antas det nå minst 65 proc.
- Den tredje världens oljeleveranser svarade 1964 för 19 proc. av de imperialistiska ländernas totala energibehov. De kommer 1980 att närma sig 30 proc. De imperialistiska ländernas framtida energibalans förutsätter snabbt ökande oljeleveranser från tredje världen.
- Imperialismens beroende av järnmalm uppgår till 1/3 av behoven. Det ökar ständigt (en tredubbling har skett under de senaste femton åren).
- Imperialismens behov av krom och manganmalm täcks nästan helt av import (från den tredje världen och de socialistiska länderna), varav den tredje världen svarar för 80 proc. Vad gäller kobolt är beroendet idag minst 75 proc. och den tredje världens bidrag ökar.
- För tenn är beroendet nästan totalt.
- För koppar 40 proc. och behoven ökar.
- Beroendet av bauxit är 2/3 och ökar kraftigt idag och förutses öka i framtiden.

För att under gynnsammast möjliga villkor tillförsäkra sig de nödvändiga leveranserna av olja och basråvaror, kontrollerar monopolerna nästan samtliga oersättliga tillgångar i den tredje världen.

Mot bakgrund av detta beroende som ökar alltmer, vilket tydligt framgår av dessa uppgifter, skulle det vara löjligt att försöka mäta vilken betydelse bidragen från den tredje världen har för de imperialistiska ländernas ekonomi och de enorma värden som de skapar i denna. Alla tänkbara uppskattningar i övervinster, kapitalbildning, dollar etc. ... förefaller meningslösa även om det skulle vara möjligt att genomföra dem. Utan dessa bidrag skulle nämligen de imperialistiska ländernas ekonomi bryta samman. Den tredje världen ger imperialismen dess enda möjlighet att överleva.

2. Följderna för den tredje världen

Exploateringen av tredje världens rikedomar, särskilt då dess energitillgångar och råvaror, är av vital betydelse för imperialismen. För imperialismen innebär detta ett starkt och ökande beroende av den tredje världen. Denna befinner sig å sin sida alltmera i ett beroendeförhållande till det imperialistiska systemet. Vi har kunnat fastställa att dess ekonomi är en satellitekonomi eller integrerad i det imperialistiska systemet.

Vi skall snabbt (snabbt därför att en fördjupad analys skulle föra oss utanför ämnet) gå igenom vilka konsekvenser denna situation har för den tredje världen.

Det jag först vill ta upp, är begreppet ”underutveckling”. Detta begrepp är tvetydigt och missledande. Jag citerar Charles Bettelheim:

”Termen 'underutvecklade länder' skapar idéer som, vetenskapligt sett, är felaktiga. Den antyder att dessa länder i sin utveckling helt enkelt är 'försenade' i förhållande till de andra, vilka för övrigt kallas 'utvecklade länder'.”

”Uppfattningen att olika länder intar en mer eller mindre god position i en tävlan om ekonomiska och sociala framsteg är helt verklighetsfrämmande. En sådan uppfattning skapar en föreställning som tenderar att ersätta en historisk förklaring och en vetenskaplig analys med enbart statistiska fakta om hur mycket levnadsstandarden höjs eller sänks. En förklaring och en analys kan inte på samma sätt bortse från att vissa länder i dag härskar över och exploaterar andra.”

”Ur vetenskaplig synpunkt är det enligt min uppfattning nödvändigt att ersätta uttrycket 'underutvecklade länder' med det mera exakta 'exploaterade och dominerade länder med en deformerad ekonomi'.”¹¹

I ett kapitel som jag rekommenderar till läsning visar Ch. Bettelheim att situationen i de s.k. u-länderna idag på inget sätt kan jämföras med den som de ”utvecklade” länderna befann sig i före industrialiseringen. Dessa senare länders ekonomier var nämligen inte alls beroende, de var ”inte deformerade och utan jämvikt, utan fungerade tvärtom väl med en egen inre balans”. Han visar att ”de s.k. underutvecklade länderna i själva verket utvecklats samtidigt med de utvecklade länderna, men att de varken utvecklats i samma riktning eller på samma sätt”. Utvecklingen har skett enligt principer som analyseras av Bettelheim:

- den tredje världens länder är *beroende*
- de är utsatta för *exploatering*
- dessa två förhållanden leder i samverkan till en utvecklings*blockering* genom en uppsjälkning av ekonomin.

Bettelheims analys sammanfaller i huvudsak med vad som skrivits av många andra marxistiska ekonomer. Bland dessa kan särskilt nämnas André Gunder Frank som gjort en mycket grundlig studie av Latinamerikas länder, speciellt Chile och Brasilien, vilka han ägnat egna monografier. Enligt A. G. Frank förenas dominansen och exploateringen av Latinamerikas länder i en process som skapar strukturer vilka i sin tur återskapar processen. Av denna anledning har han formulerat teorin om ”Utvecklingen av underutvecklingen” där vad han kallar underutvecklingen måste förvärras så länge denna process fortgår och dessa strukturer består.¹² Det finns med andra ord ingen lösning för den tredje världens folk så länge de befinner sig inom det kapitalistiska systemet. Samma analys och slutsatser kan man finna hos Ruy Mauro Marini. Han uppehåller sig, liksom Frank, länge vid problemet med den nationella bourgeoisie.¹³ Stödet från det imperialistiska kapital som samarbetar med lokala företag är enligt R. M. Marini orsaken till att den latinamerikanska bourgeoisie utvecklats bort från en idé om en självständig utveckling till att acceptera en total integration, vilket skapat ”ett nytt slags beroende som är mycket starkare än det som tidigare fanns”. Denna integration har inte bara ”avnationaliserat” den lokala bourgeoisie, utan också ”ökat klyftan mellan bourgeoisie och folket genom att öka överexploateringen”. När tendensen till integration och en brist å vilja till självständig utveckling sammanfaller, ”leder det till de liberala demokratiska regimernas fall (...) och till att en militär-teknokratisk diktatur uppstår”. En ekonomisk integration leder alltså, från det ögonblick den tar formen av en allians med kapitalet, direkt till en politisk integration i dess mest brutala former.

A. G. Frank betonar å sin sida att intressegemenskapen mellan den inhemska bourgeoisie och imperialismen inte bara kommer att få följdverkningar på lång sikt utan manifesteras redan idag.

¹¹ *Planification et croissance accélérée*, ”Petite Collection”, Maspéro, Paris, 1967.

¹² *Capitalisme et sous-développement en Amérique latine*, Maspéro, Paris, 1968.

¹³ ”Sous-développement et révolution en Amérique latine”, tidskriften *Tricontinental*, fransk utgåva, nr 4-1968.

”Den latinamerikanska bourgeoisin kan inte ens på kort sikt vara nationell (...) genom att ingå en allians med ar-betare och bönder för att opponera sig mot det utländska in trånget vilket var folkfrontpolitikens mål. Nyimperialismens intrång tvingar nämligen bourgeoisin att allt hårdare exploatera arbetarna och bönderna, dess påtänkta bundsförvanter. Därigenom måste bourgeoisin avstå från den enda möjlighet till politisk allians som återstår.”¹⁴

Denna analys, som är gjord med utgångspunkt från situationen i Latinamerika, är i stort giltig för samtliga länder i den tredje världen. Där någon inhemsk bourgeoisin ännu inte uppstått, visar erfarenheten att en sådan, med hjälp av den maktavande byråkratin, snabbt utvecklas. Den nybildade bourgeoisin och byråkratin växer samman.

Först uppstår ett merkantilt skikt, vilket berikar sig genom handel, speciellt utrikes-handel. Det kan ske tack vare de ”lätnader” som byråkratin beviljar. Sedan inleds ofta ett samarbete med de imperialistiska handelsföretagen. De förmögenheter som skapas investeras främst i fastigheter, samt i samarbete med utländskt kapital, i varuindustrin, huvudsakligen den lätta industrin. Därefter kan den framväxande bourgeoisin inte utvecklas annat än inom det imperialistiska systemets ram. Den latinamerikanska modellen upprepas i alla sina former och med alla sina följdverkningar.

I de länder liksom i Latinamerika, där den ”nationella” bourgeoisin utvecklats längst i samlevnaden med det imperialistiska systemet, uppstår genom överexploateringen av folket, en brist på jämlikhet i fördelningen av nationalinkomsten som helt enkelt inte går att jämföra med den fördelning som sker i de kapitalistiska länderna. Resultatet blir bl.a., vilket A. G. Frank påpekar att man förlorar ett potentiellt ekonomiskt överskott genom en brist på sysselsättning eller lågt utnyttjande av arbetskraft och tillgångar, samt genom en felaktig inriktning av investeringarna. Dessutom överförs eller realiserar en del av det effektiva överskottet i de imperialistiska metropolerna, vilket leder till en strukturell blockering av ekonomin. Denna blockering hindrar all verklig utveckling i de länder där en industrialisering trots allt påbörjats.

Att det är omöjligt att förena utveckling med en exploatering av ett lands viktigaste tillgångar av det utländska monopolkapitalet visades av fallet Iran. Jag vill först erinra om att regeringen Mossadegh 1951 inte erhölet mer än 16 proc. av vinsterna från Anglo-Iranians oljeutvinning. Detta år beslutade regeringen, efter att företaget förkastat ett förslag om en jämnare fördelning av vinsterna, att nationalisera oljeutvinningen. Anglo-Iranian organiserade då en blockad av den iranska oljan. 1953 störtades regeringen Mossadegh under omständigheter som betraktas som ”oklara”. Den nya iranska regeringen inledde förhandlingar med Anglo-Iranian och de andra oljeföretagen, som i gengäld erbjöd en fördelning av vinsterna enligt principen 50/50, en princip som sedan dess allmänt tillämpas.

Omkring 15 år senare, 1967-1968, kom oljebolagen, som nu ingår i ett iranskt oljekonsortium, i konflikt med själve shahen. Denne hade utarbetat en femårsplan för 1968-1973, vilken till 60 proc. skulle finansieras av inkomster från oljan. Planen räknar med en kraftig produktionsökning, den andel som skall täckas genom oljeproduktionen måste öka med 100 proc. på 5 år. Oljekonsortiet opponerar sig starkt mot dessa planer. Det behärskar nämligen utvinning och försäljning av olja i hela det imperialistiska området och vill leda produktionen i de olika oljeproducerande länderna enligt en strategi som helt bestäms av konsortiets egna intressen. Iran är, med andra ord, inte mer herre över sina tillgångar 1968 än 1951. Shahen skäller på bolagen ”som orättmätigt skaffat sig rätt att efter eget gottfinnande utnyttja Irans

¹⁴ A.a., s. 283.

naturtillgångar”. Han för också ett mer slipat resonemang och påpekar att hans land, då det inte är inblandat i den israelisk-arabiska konflikten utgör en säkrare källa för leveranser än andra ... , ryktet sprids också om ett sovjetiskt erbjudande att exploatera oljefälten i södra Iran.

Man talar om en kompromiss, dementier utfärdas. När detta skrivs, vet jag inte om man har kommit till en lösning och i så fall vilken. De senaste informationerna antyder i alla fall en överenskommelse som i mycket högre utsträckning tillfredsställer konsortiets intressen än Irans.¹⁵

Denna konflikt tycks mig speciellt karakteristisk då den rör ett land vars strategiska läge gör att man borde kunna förutse stor smidighet från ett huvudsakligen anglo-saxiskt imperialistiskt konsortium. Ty det är uppenbart att imperialismen, även om den behärskar och exploaterar alla den tredje världens länder, har vissa värdeskalor och gör åtskillnad mellan olika länder. R. M. Marini och A. G. Frank tror sig t.ex. kunna urskilja försök från den nordamerikanska imperialismen att göra vissa latinamerikanska länder till ”underimperialistiska centra som är förbundna med metropolerna för att exploatera grannfolken”.¹⁶ Enligt A. G. Frank tycks Förenta staterna ha utsett Brasilien och i viss utsträckning även Mexiko, ”att fungera som femte kolonn, eller ekonomiska och politiska brohuvuden i Latinamerika. Från dessa länder kan sedan Förenta staternas monopolkapital och regering inleda en erövring av marknader och regeringar i mindre betydelsefulla länder, när de för en expansion nödvändiga villkoren skapats genom Förenta staternas teknik, finansiering utifrån och politiska inflytande. Denna integrationistiska eller underimperialistiska utveckling, förvärrar uppenbart både den ekonomiska och politiska obalansen inom dessa länder och förhållandet dem emellan.¹⁷ På u-hjälpens område är det ännu mer påtagligt att imperialismens ansträngningar i allmänhet och USA-imperialismens i synnerhet, sker mycket beroende på mottagarländernas geografiska läge och med krav på en garanterad politisk underkastelse. Sydvietnam är uppenbart ett sådant fall. Vi kan också observera att Sydkorea från Förenta staterna mottar 3 gånger mer ekonomisk hjälp än Indonesien som har 4 gånger så stor befolkning. Detta gör det möjligt för Sydkorea att fylla ett avsevärt budgetunderskott och upprätthålla ett fantastiskt handelsunderskott. I andra ändan av Asien får Turkiet en amerikansk hjälp som är större än hela USA:s bistånd till Mellanöstern (inkl. Israel). Santo Domingo, med mindre än 4 miljoner innevånare, fick 1965 av sin nordamerikanska beskyddare mer än hälften av vad som tilldelades 85 miljoner innevånare i Brasilien, som dock inte är missgynnad. Motiven erkänns öppet av USA:s kongress, som varje år beslutar om specialkrediter (ej inräknat militära krediter), s.k. ”stödbistånd”, till länder som gränsar till den kommunistiska världen.

Vi har i förbigående nämnt att den tredje världens länder utvecklas – eller underutvecklas – olika snabbt och att man kan fastslå skillnader i utvecklingsnivå hos dessa länders produktiv-krafter. I flera latinamerikanska länder sker t.ex. en viss industriell utveckling, samma sak gäller vissa länder i Nordafrika och Sydasiens (Indien). Med utgångspunkt från sådana fakta vill vissa författare hävda att en industrialisering av tredje världen är oundviklig. Enligt den borgerliga ekonomen och journalisten Jean Lecerf t.ex., förebådar den tredje världens inbrytning i stålsektorn (vilken ännu är helt obetydlig P. J.) samma utveckling även på andra områden. Detta kommer enligt Lecerf att styra de högst utvecklade kapitalistländerna ”mot de mest specialiserade

¹⁵ *Le Monde*, 10 till 11-3-1968.

¹⁶ R. M. Marini, citerad artikel.

¹⁷ A.a., s. 274. Begreppet ”imperialistiska satelliter” är inte giltigt bara i Latinamerika. I Asien tycks t.ex. Indien spela en liknande roll.

verksamhetsområdena vilka också är de som ger högst avkastning”. Det kommer dock att ske till priset av fruktansvärda svårigheter som kommer att tvinga dem att ”överta en stor del av den arbetsintensiva produktionen till förmån för de bättre lämpade nya länderna”.¹⁸ En del marxistiska ekonomer upprepar samma sak. Ernest Mandel skriver:

”Industrialiseringen av de koloniala och halvkoloniala länderna är en oåterkallelig process. Den undergräver en av en av det gamla koloniala systemets grundpelare – de underutvecklade ländernas roll som avsättningsområde för dagliga konsumtionsvaror.”

Exporten av dessa varor sjunker och ersätts mer och mer av maskinexport. Resultatet blev att

”de delar av den imperialistiska borgarklassen som såg industrialiseringen av de underutvecklade länderna som att en *möjlig konkurrent* stärktes, hamnade i konflikt med de som framförallt såg den som att det uppstod en *möjlig kund*.”¹⁹

Också R. M. Marini iakttar i Latinamerika en antydning till ”en ny typ av internationell arbetsfördelning” enligt vilken vissa mindre komplicerade delar av produktionsprocessen överförs till vissa länder medan de centrala imperialistländerna fortfarande utför de mest avancerade faserna. Han tillägger emellertid genast att ”varje framsteg för den latinamerikanska industrin bekräftar (...) ännu tydligare dess ekonomiska och teknologiska beroende av de imperialistiska centra”.²⁰

I själva verket kan den tredje världens länder på inget sätt åstadkomma en industrialisering av egen kraft inom det imperialistiska systemets ram. En sådan självständig industrialisering är nämligen lika beroende av varifrån det investerade kapitalet kommer, som av en politisk självständighet. Att det skapas *industrier* i ett land i tredje världen är inte detsamma som att landet industrialiseras. I de flesta fall inordnas inte nyetableringarna i en plan eller ens i ett utvecklingsprogram i etableringslandet, utan är tvärtom inordnade i de imperialistiska monopolens strategi. Nyetableringarna kontrolleras också oftast av de imperialistiska monopolerna i samarbete med privat eller offentligt kapital på platsen. Deras motiv är nästan alltid ett resultat av marknadens krav. Därigenom kan man iakttä ett brokigt urval av industriföretag, vilka grundats som ett resultat av utländska intressen eller lokala klassintressen. Mellan 1959 och 1966 ökade den inhemska bilproduktionen (mer än 60 proc. av delarna tillverkas inom landet) i Latinamerika från 130 000 till 410 000 enheter (+215 proc. på 7 år). Även monteringsindustrin tredubblade sin produktion, samtidigt som det underproduktiva latinamerikanska jordbruket utnyttjade 15 till 20 gånger färre traktorer per ytenhet än Storbritannien och Frankrike och 8 till 10 gånger färre än Italien.²¹

Att under sådana förhållanden påstå att en industrialisering av den tredje världen är oundviklig, är en smula förhastad. Att denna utveckling förstärker tänkbara konkurrenter till vissa imperialistiska företag (som producerar konsumtionsvaror) eller att den skapar tänkbara konsumenter för andra (som producerar utrustning) kan ifrågasättas. I de flesta fall är nämligen de företag som producerar konsumtionsvaror i den tredje världen dotterföretag till de imperialistiska centralmonopolerna och har bildats för att bevara, utvidga eller ibland tillförsäkra sig en marknad.

Dessa många olika typer av fabriker leder utan tvekan till en ökning av manufakturvaruproduktionen. Ökningen uppgick under perioden 1960-1966 till i medeltal 5,9

¹⁸ *Le Figaro*, 1-11-1966.

¹⁹ [Marxismens ekonomiska teori](#), s 313

²⁰ Citerad artikel, tidskriften *Tricontinental*, fransk utgåva, nr 4-1968.

²¹ Enligt en rapport från Banque française et italienne pour l'Amérique du Sud (Rothschildgruppen), juli 1967.

proc. per år i Afrika, 7 proc. i Sydasiien, 5,9 proc. i Ostasiien, 5,6 proc. i Latinamerika och 9,3 proc. i Mellanöstern (aritmetiskt medeltal: 6,7 proc), mot 6,3 proc. för samtliga kapitalistiska industriländer. (Denna tillväxt bör dock bedömas med utgångspunkt från den nivå där den inlests. En tillväxt med en enhet motsvarar 10 proc. vid en ökning från 10 till 11, en ökning från 1 till 2 100 proc.). En verklig industrialisering är dock utesluten under nuvarande förhållanden, om inte annat, så på grund av det låga sparandet: i aritmetiskt medeltal 12,9 proc. av bruttonationalinkomsten för de grupper av länder i den tredje världen som nämns ovan, mot 21,5 proc. för industriländerna.²² Den tredje världens industriproduktion kan alltså, även om den som idag sker anarkiskt, inte fortsätta under de villkor som nu råder utan en betydande kapitaltillförsel utifrån. Men strömmen av imperialistiskt privatkapital har under de senaste åren varit 5 till 6 gånger högre i riktning mot de redan utvecklade länderna än i riktning mot den tredje världen. Man kan alltså inte förutse någon djupgående förändring av kapitalströmmarnas nuvarande inriktning. Imperialismen kommer säkert inte att frivilligt ”överge” någon industrisektor i den tredje världen. Den kommer att fortsätta att investera just så mycket som behövs för att kontrollera råvarutillgångarna och bevara marknaderna.

Det är dessutom alldeles klart att hur oordnade de än är och vill förbli, kommer dessa industrietableringar, liksom de som sker genom initiativ från u-länderna själva (det finns trots allt exempel) – inte att ske inom t.ex. den elektrotekniska sektorn, utan i de sektorer som är teknologiskt okomplicerade och i stort behov av föga utbildad arbetskraft. Då dessa under årens lopp långsamt kommer att mångdubblas i antal, kommer den internationella arbetsfördelningen att förändras något, att ske på en något högre absolut nivå. Exporten av bearbetade metaller från tredje världen kommer alltmer att ersätta exporten av malmer. Då emellertid industrin i de högt utvecklade länderna själva samtidigt går mot en alltmer komplicerad teknologi, kommer den nya arbetsfördelning som uppstår, att ske på en nivå som relativt sett liknar den som funnits tidigare och som råder idag. Den kommer att skapa en jämförbar, om inte ökad kvantitativ klyfta mellan länderna, samt fortfarande ha en typiskt imperialistisk karaktär.

Imperialismen kan inte förvandlas till sin motsats. Att härska över och exploatera den tredje världen är för imperialismen någonting grundläggande och nödvändigt. Då det grundläggande per definition inte kan förändras, förvärras det nödvändiga till en punkt då det, som idag, blir livsnödvändigt. Beroendet kommer att bli ännu större speciellt med avseende på råvaror och energikällor. Den ekonomiska utvecklingen i den tredje världen är blockerad av den imperialistiska exploateringen och kan inte komma igång förrän denna exploatering upphört. Den tredje världens folk har inget annat val än att kämpa mot denna exploatering. Inte heller imperialismen har något val, den måste bekämpa denna kamp för frigörelse, som om den blir framgångsrik skulle innebära slutet för imperialismen. Det som för den ene är den enda öppningen mot livet, är för den andre ett förebud om döden. Ingen försoning är möjlig.

B. Imperialismen och den socialistiska världen

De socialistiska eller s.k. socialistiska länderna, som jag har definierat dem i mina tidigare arbeten (Sovjetunionen, de europeiska folkdemokratierna inkl. Jugoslavien, de socialistiska länderna i Asien och Kuba), har tillsammans en tredjedel av jordens befolkning och en egen total bruttoproduktion, som motsvarar 30 proc. av världens totala BNP. Imperialismen har förlorat möjligheten att härska över och exploatera

²² Världsbankens årsrapport, 1968, tab. 2.

dessa länder, men förstärker sitt grepp över den tredje världen. Den har dock inte upphört att intressera sig för de socialistiska länderna.

Även om kapitalinvesteringar för närvarande tycks uteslutna i dessa länder (med reservation för vad jag kommer att omtala längre fram), är handelsutbyte med dem fortfarande möjligt. Detta har för övrigt pågått utan avbrott sedan den utländska interventionen mot den unga Sovjetstaten avslutades. 1924-1925 stod Tyskland för 28 proc. av Sovjets totala import, Storbritannien för 15 proc. och Förenta staterna för 14 proc. Detta utbyte utvecklades under de två första femårsplanerna, då Sovjet inte kunde skaffa utrustning och genomföra en industrialisering utan den materiel som importerades från de stora kapitalistiska länderna. Landet lyckades för övrigt väl, då andelen för maskinimport i den nationella konsumtionen föll från 30 proc. 1927 till 13 proc. 1932.²³

Sedan det andra världskriget har de socialistiska ländernas utrikesutbyte utvecklats enligt följande:

Tabell 13.

	1948	1958	1967
Total export (i miljoner dollar)	3 690	12 080	21 630
Total export i procent av världsexporten	6,5%	11%	11,5%
Utbyte med utvecklade kapitalistländer (i avrundade %)	41 %	17 %	24 %
Utbyte med socialistländer (i avrundade %)	47 %	72 %	62 %
Utbyte med tredje världen (i avrundade %)	12%	11%	14%

Det är självklart utbytet med de kapitalistiska industriländerna som intresserar oss mest. Dess starka procentuella andel 1948 förklaras säkert av samma skäl som gjorde att Sovjetunionen importerade från de kapitalistiska länderna efter den intervention som följde på det första världskriget. Sovjetunionens och de nya folkdemokratiernas ekonomier hade ju mer eller mindre ödelagts under kriget mot Hitlertyskland. En begäran om leveranser från västländerna, vilka inte alls eller i liten utsträckning hade lidit av kriget var en nödvändighet. Från 41 proc. 1948, sjönk emellertid procenttalet till 17 proc. 1958. 1959 inleddes vid det hjärtliga sovjetisk-amerikanska mötet i Camp David en ny fas i förbindelserna mellan Sovjetunionen och dess allierade och imperialismen. Den nya ökningen i handeln mellan Öst och Väst 1958-1967 har alltså i grunden politiska orsaker. Denna handel, i vilken Sovjetunionen har en dominerande andel, ökade under perioden från 17 proc. till 24 proc. av de socialistiska ländernas totalutbyte, medan exporten från samma block endast ökat från 11 till 11,5 proc. av världens totala export. Under samma tid faller utbytet mellan de socialistiska länderna (vilket inte utesluter en fortsatt stor sovjetisk dominans) från 72 till 62 proc. Förklaringen är helt enkelt det hastiga avbrottet i handeln med Kina.

Sammanfattningsvis kan man, något grovt, säga att länderna i det sovjetiska blocket i kvantitet har ersatt utbytet med Kina med ett utbyte med de imperialistiska länderna.

Mellan öst och väst har emellertid utbytet förblivit ganska blygsamt, t.o.m. mycket lågt (4 proc. 1967) i förhållande till de imperialistiska ländernas totala utbyte. Detta är importerade OECD-länderna, vilka i stort sett är desamma som de imperialistiska länderna, för 660 miljoner dollar från Kina (varav 150 miljoner för livsmedel, 325 miljoner för råvaror och kemiska produkter, samt 146 miljoner för manufakturvaror). OECD-länderna sålde samma år för 980 miljoner till Kina (varav 83 miljoner för livsmedel, 280 för kemiska produkter och råvaror, samt 614 för transportutrustning och manufakturvaror).

²³ Not från Frankrikes ekonomiska rådgivare i Moskva, *Problèmes économiques*, nr 1054, 14-3-1968.

Det totala utbytet mellan OECD-länderna och Sovjetunionen var 1967 följande (i miljoner dollar):²⁴

Tabell 14.

	OECD:s import		OECD:s export	
	cif		fob	
	Värde i miljoner \$	%	Värde i miljoner \$	%
Livsmedel	903	20	466	11
Obearbetade råvaror	1 049	23	351	8
Minerala bränslen	857	19	15	
Kemiska produkter	226	5	544	13
Transportmateriel	236		1 549	
Manufakturvaror	1 108	30	1 158	64
Utbyte totalt	4 525		4 189	

OECD:s export till det sovjetiska blocket är alltså omkring 4 gånger större än till Kina och importen 7 gånger större. Den fråga som man framför allt kan ställa sig är om och i så fall i vilken utsträckning detta utbyte gynnar de imperialistiska länderna resp. Sovjetblocket, samt i vilken utsträckning det påverkar utbytet mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen.

Bytesbalansen mellan de två ländergrupperna är, med avseende på transportmateriel och manufakturvaror, positiv för de imperialistiska länderna, men endast med 1,8 miljarder dollar, vilket är obetydligt. Sovjetblocket ger alltså ett nästan betydelselöst bidrag till uppsugningen av de imperialistiska ländernas potentiella industriella överskott. Dessutom gynnar denna import utan tvivel huvudsakligen de östeuropeiska ländernas ekonomier. Vi förbigår här dessa länders försäljning av mineral och bränslen, vilken framför allt består av kol och har mycket liten betydelse. Om vi istället granskar situationen för råvarorna kan vi konstatera att försäljningsvärdet för dessa (över 700 miljoner dollar till det sovjetiska blockets förmån) inte kan ge en rättvis uppfattning av dessa transaktioners betydelse. Hälften av denna försäljning består nämligen av trävaror, mer än 25 proc. av läder, hudar och pälsar, textilfiber, gödsel och obearbetade mineraler (sannolikt fosfater) och endast något mer än 10 proc. av mineralmalmer. De prosovjetiska ländernas försäljning av dessa malmer till de imperialistiska länderna (vilken vi granskat i kapitel 2), har alltså totalt sett nästan ingen betydelse. Den utgjorde 1967 endast 5 proc. av motsvarande försäljning från den tredje världen.

Det är riktigt att rubriken ”manufakturvaror” döljer försäljning av icke järnhaltiga malmer till OECD-länderna. Denna uppgick 1967 till 260 miljoner dollar (motsvarande 11 proc. av samma försäljning från den tredje världen). Men 60 proc. av denna summa gäller silver, metaller inom platinagruppen och nickel. Också här är andelen obetydlig i förhållande till exporten från tredje världen. Vi kan alltså sammanfattningsvis fastslå att de imperialistiska ländernas idag avsevärda och tilltagande beroende av leveranser av bränslen och basmalmer från den tredje världen nästan inte alls mildras av leveranser från sovjetblocket eller de socialistiska länderna.

Det är lustigt att konstatera att imperialismen utan entusiasm också köper vissa basråvaror från länderna i det socialistiska blocket. Nickel är ett typiskt exempel. Den tredje världen har brist på denna metall med ett anmärkningsvärt undantag – Nya Kaledonien. De socialistiska länderna har däremot goda tillgångar medan de imperialistiska ländernas produktion (Kanada) inte täcker den egna konsumtionen.

²⁴ Källa: OECD:s utrikeshandelsstatistik.

Deras försörjning har under de senaste åren inte kunnat säkras utan ett årligt bidrag på omkring 30 tusen ton från Sovjetblocket. Det är dock värt att nämna att de imperialistiska länderna nyligen gjort avsevärda ansträngningar för att kraftigt höja produktionen på Nya Kaledonien (där reserverna är stora). De vill alltså helt frigöra sig från ett, trots allt mycket begränsat beroende av det sovjetiska blocket. I detta fall har man t.o.m. kunnat bevittna hur, under gaullistiskt styre, offentligt franskt kapital förenat sig med amerikanskt privatkapital för att understödja denna expansion.

De senaste årens utveckling kan emellertid, uttryckt i siffror, vara en otillräcklig utgångspunkt för en förutsägelse om vad som i morgon kan vara ett faktum. Det finns planer på att utvidga Öst-Väst-handeln. A. N. Kosygin har själv inför SUKP:s 23:e kongress deklarerat:

”Om våra handelspartners tar hänsyn till de förändringar som har skett och håller på att ske i den sovjetiska ekonomin, blir det möjligt att avsevärt öka våra inköp i de kapitalistiska länderna.”

De kapitalistiska partnererna tar så väl hänsyn till de förändringar som skett och håller på att ske att det ekonomiska samarbetet mellan öst och Väst under den senare tiden har fått en ny karaktär:

1. Tendensen till långsiktiga affärssuppgörelser har bekräftats genom handelsavtal vars giltighetstid numera ofta sträcker sig över flera år.
2. Detta möjliggör operationer av en ny typ, vilka kräver statlig medverkan, t.ex. försäljning, uppbyggnad och igångsättning av hela industrierheter (Fiat–Renault–ENI etc....)
3. I många imperialistiska länder upprättas privata eller privatstatliga organisationer för att främja en kommersiell expansion i östeuropa. I Frankrike har t.ex., under beskydd av det nationella Centret för Utrikeshandel, upprättats en sådan organisation med bidrag från Schneider, Renault etc., samt la Banque de Paris et des Pays-Bas.
5. Vetenskapligt och tekniskt utbyte liksom tekniskt och ekonomiskt samarbete upprättas mellan länder på olika sidor om järnridån (t.ex. Frankrike, Sverige, Italien).

Då A. N. Kosygin uppmanar oss att ta hänsyn till de förändringar som håller på att ske inom Sovjetunionens ekonomi, måste man medge att sådana förändringar äger rum inte bara i Sovjetunionen, utan också i folkdemokratierna (exempelvis Tjeckoslovakien, Ungern och Polen, för att inte tala om Jugoslavien som har varit förebilden). Dessa förändringar innebär att materiella stimuli förhärligas, att marknaden utnyttjas för att reglera ekonomin, att vinsten återinförs i företagen och att det med vinsten som måttstock sker en konkurrens mellan dessa. Hela denna nyordning sanktionerar att den socialistiska basen överges. Samtidigt, men även här senare än Jugoslavien, begär Polen och Rumänien inträde i GATT, som är den imperialistiska integrationens handelsinstrument. Ota Sik, som bara var lite för snabb när det gällde att i Tjeckoslovakien genomföra samma ekonomiska reform som utformats av Liberman i Sovjetunionen, omtalar att han förutsåg att en fritt konvertibel valuta skulle införas²⁵ i Tjeckoslovakien. Detta är helt i överensstämmelse med den ekonomiska väg man slog in på och som måste leda till ett inträde i IMF, som är den imperialistiska integrationens monetära instrument. Många västliga iakttagare har insett detta t.ex. Jacques Dumontier, inflytelserik medlem i det franska Ekonomiska och Sociala Rådet. Han hävdar att:

²⁵ *Le Monde*, 19-12-1969.

”Från det ögonblick då vinstbegreppet och omsorgen om priserna blir gyllene regler för de länder som tidigare hade s.k. centraldirigerade ekonomier uppstår oundvikligen en viss kontakt mellan länderna i Väst och Öst.”

Han fortsätter:

”Ansträngningarna att utveckla ett Europa ända till Ural, sammanfaller med behov som finns i länderna i Öster, och bidrar långsamt till att skapa en fri värld från San Francisco till Vladivostok (...) med Atlanten däremellan.”²⁶

En del läsare kommer säkert att invända att det statliga ägandet av produktionsmedlen i alla fall kommer att förhindra investeringar av utländskt kapital i Sovjetblocket. Men det är bara ett antagande och för övrigt öppnar de nyligen träffade avtalen mellan Sovjetunionen och Japan, om gemensam exploatering av olika tillgångar i Sibirien, vägen för investeringar från det japanska monopolkapitalet.

Den politiska och ekonomiska utveckling som pågår i Östeuropa är början på en utförsbacke som kan leda långt, och som gör att man ställer sig frågan: på vilken sida står egentligen det sovjetiska blocket? Utan att behandla problemet i alla dess aspekter vilket skulle leda oss bort från ämnet, kan vi åtminstone försöka se vilket parti det sovjetiska blocket har tagit i den avgörande och allt hårdare konfrontationen mellan den tredje världens folk och imperialismen.

Svaret är inte enkelt. Å ena sidan hjälper Sovjetunionen Vietnam i krig och Kuba, å andra sidan hjälper landet diverse proamerikanska och antikubanska regimer i Latinamerika, det pro-imperialistiska och antikinesiska Indien, den ultrareaktionära kungliga regimen i Marocko, som var inblandad i mordet på Ben Barka, när han förberedde den första trikontinentala konferensen etc ... Hjälpen till Vietnam och Kuba är en absolut politisk nödvändighet om Sovjetunionen skall kunna upprätthålla en anti-imperialistisk fasad. Hjälpen till mellan 20 och 25 regimer i den tredje världen vilka leds av politiska prostituerade i imperialismens tjänst, är emellertid en övervägd handling. Utan att försöka uppskatta hjälpen till Vietnam kvantitativt och kvalitativt, visar Jean Baby i en lång innehållsrik analys mycket väl vilka politiska principer som väglett Sovjet i denna hjälp: landet vill inte tillfoga de amerikanska angriparna ett nederlag, endast utöva sådana påtryckningar på Förenta staterna att detta land tvingas förhandla om en fred som är nödvändig för att säkra en fredlig samexistens i sovjetisk tappning. Sovjet vill finna en möjlighet till samförstånd som räddar ansiktet på angriparna och leder till en kompromiss. Har kanske inte Nikolas Podgorny, ordföranden i Högsta Sovjets presidium, deklarerat att ”endast situationen i Vietnam hindrar oss från att upprätta verkligt goda förbindelser med Förenta staterna”.²⁷

Långt borta från de stora konflikterna på världspolitikens arena kan vi, i en bok med den blygsamma titeln: ”*Den tredje världens tillväxtproblem, som de uppfattas av ekonomer från de socialistiska länderna*”, finna en del avslöjande åsikter. Dess polske författare M. Falkowski upplyser oss om att boken inte redovisar personliga åsikter, utan är en systematisk sammanställning av synpunkter från ekonomer i de socialistiska länderna; huvudsakligen från Sovjetunionen, Polen och Jugoslavien.²⁸

²⁶ *Le Monde*, 12/13-11-1967.

²⁷ Jean Baby, *La grande controverse sino-soviétique*, Grasset, Paris, 1966, kap. V.

²⁸ Payot, Paris, 1968.

Jag vill genast säga att jag finner detta arbete groteskt. Absolut inte därför att det är okunnigt, de östeuropeiska ekonomerna ignorerar varken den internationella arbetsfördelningen av imperialistisk typ, eller det ojämna utbytet etc. ...²⁹

Det är groteskt därför att det postulat som framförs är att den tredje världens länder, genom gemensamma ansträngningar från Öst och Väst, kan påbörja en ekonomisk utveckling, utan att dessförinnan ha brutit den imperialistiska exploateringsbojor. Man kan t.ex. läsa att ”de gamla kolonialmakterna idag är mera benägna att göra politiska och ekonomiska eftergifter till förmån för de utvecklade länderna” (s. 139). Författarna har förtroende för GATT, FN, UNCTAD. Den kamp som förs i dessa organisationer har ”en oerhörd betydelse” (s. 155). Ingenstans behandlas statens natur i den tredje världens länder, där den leds av imperialismens lakejer. Man hävdar också att den nationella bourgeoisin kan spela en framstegsvänlig roll. Allt kommer att ordna sig till det bästa. ”De förändringar som för närvarande äger rum i världsekonomin bör bidra till att skapa en bättre strukturering av förbindelserna mellan länder med olika system. De bör avskaffa alla former av dominans och inleda en ny integration av världsekonomin som tar hänsyn till olika existerande gruppers intressen och då särskilt till de länder som håller på att utvecklas” (s. 140). Detta arbete som är dedicerat till ”Alla som söker fördjupa dialogen mellan 'Öst' och 'Väst', för att därigenom åstadkomma lämpliga lösningar av det brådskande problemet med tillväxten i den tredje världens länder”, vittnar helt enkelt om hur den ideologiska förruttnelse som präglar revisionismen påverkat utbildningen av vissa ekonomer i de socialistiska länderna. Jag säger vissa, därför att jag ännu vägrar att tro att alla – framför allt de som inte kan göra sig hörda – är av samma uppfattning.

²⁹ De industrialiserade socialistiska länderna drar också nytta av det ojämna utbytet i sin handel med den tredje världen: det är kanske därför Falkowskis arbete inte behandlar problemet särskilt utförligt.

10. Imperialismens motsägelser och integration. Den amerikanska superimperialismen

För Lenin som skrev sin bok om imperialismen 1916 utmärktes det kapitalistiska systemets imperialistiska fas bl.a. av en ekonomisk uppdelning av världen mellan monopol och olika kapitalistiska sammanslutningar, medan staterna gör en territoriell uppdelning av världen, kämpar om kolonier, ”om det ekonomiska territoriet”. Han konstaterar att uppdelningen av världen var avslutad vid början av 1900-talet. Det betyder dock inte att just denna uppdelning kommer att bli bestående. Maktförhållandena mellan monopolgrupper och mellan imperialistiska stater förändras och i enlighet med dessa nya maktförhållanden sker åter en uppdelning av världen, genom icke fredliga medel. ”Man kan nämligen i ett kapitalistiskt system inte tänka sig ett annat sätt att dela upp världen i inflytelsesfärer och kolonier etc. ... , än att låta den ekonomiska, finansiella och militära styrkan falla utslaget.” Allianser mellan de imperialistiska stormakterna är oundvikligen inget annat än en slags ”vapenvila mellan krigen”.

Det är klart att det första världskriget orsakades av en konflikt om uppdelningen av världen. Det avslutades också med en territoriell omfördelning, till förmån för segrarna. Även om det andra världskriget, genom att det då existerade en mäktig socialistisk stat, hade mera komplicerade orsaker, är det otvivelaktigt så att bland dessa fanns en ovilja att erkänna den uppdelning som skett vid slutet av det första världskriget.

År 1951 förde Stalin med eftertryck åter fram tesen att ”ett krig mellan de imperialistiska stormakterna är oundvikligt”. Eugène Varga ägnar ett kapitel i sin tidigare nämnda bok åt att visa att denna tes var riktig på Lenins tid, men inte längre var giltig 1951 och ännu mindre är det idag. Bland hans argument kan man särskilt lägga märke till det som behandlar den socialistiska världen. Att en sådan finns och snabbt ökar i omfattning har medfört att rivaliserande allianser mellan olika imperialistiska stormakter nu har försvunnit. I deras ställe har det uppstått en enda militärallians (NATO) där alla imperialist-makter är medlemmar. Dessutom anser Varga att ett krig mellan de imperialistiska staterna är högst osannolikt även om imperialismens motsättningar skulle bestå. Han finner ett sådant krig osannolikt därför att det skulle innebära slutet för kapitalismen i de besegrade länderna och därigenom en försvagning av det kapitalistiska världssystemet.

Varga angriper Stalin, enligt vilken Förenta staterna skulle komma att hävda sin ekonomiskt ledande roll. Detta skulle tvinga de andra imperialistiska länderna in i en konflikt med USA för att frigöra sig från dess dominans. Varga ifrågasätter att Förenta staternas ekonomiska överlägsenhet kommer att bli bestående. Han gör det genom att hänvisa till lagen om den ojämna utvecklingen i det kapitalistiska systemet. Enligt honom har ”den ojämna utvecklingen upphävt denna dominans utan krig”. De övriga imperialistiska stormakterna utvecklas snabbare än USA, vars export relativt sett minskar och vars guldreserver minskar absolut. Förenta staterna har måst begära hjälp från de övriga imperialistiska staterna för att säkra dollarns stabilitet: USA ”kan inte längre göra några diktat” på det ekonomiska planet. Förenta staternas viktigaste konkurrenter har genom den Gemensamma Marknaden ytterligare förstärkt sina ställningar.¹

¹ Varga, [Essais sur l'économie politique du capitalisme](#), kap. 4 ”Les contradictions interimpérialistes et la guerre”, Editions du Progrès, Moskva, 1967.

Enligt min uppfattning kan man starkt ifrågasätta Vargas syn. Även om jag delar Vargas slutsats att ett krig mellan de imperialistiska länderna är högst osannolikt, är den analys som leder fram till denna slutsats helt otillräcklig. Den tredje världen behandlas t.ex. nästan inte alls och Kina, självklart, inte alls. Då lagen om den ojämna utvecklingen har nämnts, är det kanske lämpligt att något ta upp detta ämne.

A. Den ojämna utvecklingen

Det är ingen tvekan om att Lenin i den ojämna utvecklingen, vilken leder till förändringar av maktförhållandena, såg orsaken till motsättningar och rivalitet inom det kapitalistiska systemet. Han påpekar att de, vid denna tid, unga kapitalistiska staterna (USA–Tyskland–Japan) utvecklades mycket snabbare än de gamla (Frankrike–England). Han konstaterar vidare att finanskapitalet och trusterna ”förstärker skillnaderna i utvecklingstakt mellan världsekonominns olika delar” (s. 135) ”ty i ett kapitalistiskt system kan en jämn utveckling för företag, trustar, industrier och länder” inte äga rum.

Vi ska därför först försöka fastställa hur de viktigaste imperialistiska länderna utvecklats sinsemellan sedan 1950. Följande tabell hjälper oss att få en bild av denna utveckling.

	BNP:s utveckling (1963=100)		Manufakturvaruproduktionens utveckling (1963=100)	
	1950	1966	1963	1966
De utvecklade kapitalist-länderna varav:	59	116	46	124
USA–Kanada	64	119	64	127
EEC	49	115	40	118
EFTA	68	112	63	116
U-länderna	56	114	42	120
varav:				
Latinamerika	54	117	46	123
Syd- och Sydostasien	59	111	39	115

Källa: FN:s årsstatistik, 1967, tabell 4.

Vi finner att den totala tillväxten för USA/Kanada (64 till 100) var lägre än EEC:s (från 49 till 100), vilket ger Varga rätt. Däremot var den högre än EFTA:s (från 68 till 100). Men vi kan också fastslå att mellan 1963 och 1966 svarade USA/ Kanada² för en större ökning (från 100 till 119) än EEC (från 100 till 115) och att EFTA ytterligare distanserades (från 100 till 112). Utvecklingen är ojämn både i tid och rum. Vargas påstående att de övriga imperialistiska stormakterna utvecklas snabbare än Förenta staterna verkar alltså, om man betraktar helheten under perioden 1950-1966, vara otillräckligt underbyggt. Om man särskilt granskar manufakturvaruproduktionen, som har en speciell betydelse, framstår Vargas påstående som ännu svagare. Uppgången för Förenta staterna/Kanada var nämligen ännu mer spektakulär på detta område. Mellan 1963 och 1966 var ökningen 27 proc. mot 18 proc. för EEC och 16 proc. för EFTA.

Det enda land vars tillväxttakt väsentligt avviker från de övriga imperialistiska ländernas är Japan (som saknas i vår tabell, då det inte finns med i källan). I jäm-

² Kanada svarar för omkring 7 proc. P. J.

förelse med övriga imperialistiska länder var BNP:s tillväxt i Japan mellan 1950 och 1966 i medeltal mer än 9 proc. per år. Det är betydligt högre än för de övriga länderna och Japan har sedan dess i volym BNP intagit andra platsen bland de imperialistiska stormakterna, långt efter Förenta staterna (förhållandet var 1 till 6,5 1968), men före i nämnd ordning Västtyskland, Storbritannien, Frankrike, Italien och Kanada.

Med undantag för detta exempel, är det äventyrligt att med utgångspunkt från föregående tabell, dra några bestämda slutsatser om en ojämn utveckling mellan Förenta staterna å ena sidan och resten av de västliga imperialistländerna å den andra. Det är dock värt att lägga märke till att bland de senare Västtyskland och framför allt Italien tenderar att utvecklas snabbare än Frankrike och Storbritannien. I stort bör vi absolut inte glömma att det finns en enorm skillnad i ekonomisk styrka mellan Förenta staterna och alla övriga imperialistiska länder, Japan inräknat. 1968 var Förenta staternas BNP större än de övriga 19 OECD-ländernas tillsammans.

Tabellen ovan ger oss också möjlighet att, vid en jämförelse mellan utvecklingen i tredje världen (länder på väg att utvecklas) och i de utvecklade kapitalistiska länderna, konstatera att den totala tillväxten för manufakturvaruproduktionen mellan 1950 och 1966 i stort sett var av samma omfattning i de två ländergrupperna. Det vittnar om en betydande eftersläpning för den tredje världens tillväxt per innevånare, då befolkningsökningen där var betydligt snabbare än i den andra gruppen. BNP:s tillväxt per innevånare var mellan 1950 och 1966 65 proc. i de utvecklade kapitalistiska länderna mot endast 41 proc. i den tredje världen. Men av tabellen framgår också att BNP:s och manufakturvaruproduktionens tillväxt under den senaste perioden även i absoluta tal var snabbare i de utvecklade kapitalistiska länderna än i den tredje världen. Tendensen för närvarande är alltså att skillnaden i utvecklingstakt mellan de två ländergrupperna förstärks ytterligare, inte endast per innevånare, utan också i absoluta tal.

Men vi skall åter ta upp Lenins syn på de imperialistiska länderna. Han hävdar alltså att en ojämn utveckling i det kapitalistiska systemet inte bara sker mellan länder utan också mellan industrier och mellan truster. Här kan vi uppmärksamma att bland de 70 mest betydande företagen i världen är omkring 55 amerikanska. De amerikanska jätteföretagen är fullständigt dominerande i bassektorer som olja och inom ledande sektorer som elektronik för att inte tala om atom-, rymd- och raketindustrin. Dessa amerikanska jätteföretag och många mindre stora finns etablerade, inte bara i USA utan också alltmer i övriga världen och då framför allt inom de övriga imperialistiska länderna.

Jag uppmanar läsaren att hålla i minnet de tidigare kapitlen och vid behov gå tillbaka till kap. 4 B och C. Dessa visade att den ökande internationaliseringen av affärsverksamheten, varu-, samt framför allt kapitalexporten, leder till att Förenta staternas monopol och ekonomi får ett allt större inflytande över de övriga staternas monopol och ekonomier. Jag vill också påminna om att nära en femtedel av de amerikanska industriinvesteringarna sker i utlandet, där dessa investeringar kunnat mångdubblas genom en ökad efterfrågan på finansmarknaden och genom bidrag från de lokala bankerna (en fyrdubbling från 1967 till 1968); vidare att den amerikanska industrin i utlandet i storlek är den andra kapitalistiska makten i världen, och att den utvecklas snabbare än den nationella industrin i de länder där den är verksam; samt slutligen att dess inflytande i dessa länder inte kan jämföras med de utländska investeringarnas betydelse i Förenta staterna. Resultatet har blivit en gradvis övergång till ett ömsesidigt beroende mellan de imperialistiska länderna. Detta gör att vissa uppgifter i den nationella statistiken blir mer och mer formella. Det ömsesidiga beroendet sker dock inte till allas fördel utan gynnar särskilt de mäktigaste och speciellt den amerikanska superimperialismen, som gör de största vinsterna. USA intar en ledande roll i

världsekonomin dels genom den verksamhet som bedrivs av landets monopol med internationell och integrationistisk inriktning, dels genom den monopolistiska amerikanska staten, samt dessutom genom de världsorganisationer som arbetar för en integration, vilka USA initierat och kontrollerar.

Det är möjligt att denna amerikanska dominans och ledning ofta ifrågasätts, ibland med skärpa, och att integrationen inte har någon magisk förmåga att avskaffa det kapitalistiska systemets inneboende motsättningar. Den rivalitet som Lenin betonade, består fortfarande. Men en kapitalistisk världsintegration, som inte existerade på hans tid, har inletts och därigenom har det uppstått en ny motsättning i det imperialistiska systemet. Denna motsättning kan man kalla ”rivalitet/integration”. Innan jag i det följande och avslutande kapitlet i detalj behandlar motsättningens karaktär och konsekvenser, tror jag att det är värdefullt att se hur den verkar på de viktigaste områdena.

B. Motsättningen ”rivalitet/integration”

Huvudsyftet med detta avsnitt är att, i ljuset av fakta och på det sätt som Mao Tse-tung³ föreslagit, bestämma vilken del som är den viktigaste i ovanstående motsättning.

1. Monopol och kapital

Invasionen av amerikanskt privatkapital i de andra imperialistiska ländernas ekonomier har givit upphov till oro och ofta t.o.m. till motåtgärder. Dessa är alltför väl kända för att jag ska upprepa dem här. Jag tänker dock göra en direkt anknytning till EEC i den följande delen av kapitlet. Jag begränsar mig för tillfället till att ta upp ett typiskt utomeuropeiskt fall, Kanada.

De utländska investeringarna i Kanada, av vilka 80 proc. är amerikanska, motsvarar omkring 35 proc. av den industriella egendomen i landet. I början av 1958 lades i det kanadensiska underhuset fram en rapport som undersökte de utländska investeringarnas effekter på den kanadensiska ekonomins struktur. Undersökningen hade genomförts av en grupp experter på begäran av en medlem av regeringen. Rapporten fastslår, samtidigt som den erkänner att Förenta staternas investeringar i vissa avseenden kan vara förmånliga för den kanadensiska industrin, att de utländska investeringarna trots allt inte varit fullt så gynnsamma för Kanada som väntat. Man har inte heller kunnat begränsa de negativa följdverkningarna:

- Förenta staternas regering tenderar att underkasta de kanadensiska filialerna vissa amerikanska lagar (extra-territorialitet).
- Privata beslutscentra förläggs utanför Kanada.
- USA:s regering utnyttjar förhållandet mellan moderbolag och dotterföretag som ett verktyg för sin utrikespolitik.
- USA:s företag och regering fungerar som en del av den kanadensiska strukturen samtidigt som dotterföretagen i Kanada fortfarande är beroende av det amerikanska industriella systemet. Dessa företag blir därigenom indirekt ”verktyg för den amerikanska utrikespolitiken och amerikanska militära målsättningar”.⁴ Men i en kommentar till denna information tilläggs att rapportens slutsatser sannolikt inte på alla punkter kommer att kunna accepteras av en enig kanadensisk regering och att t.o.m. dess publicering orsakat vissa svårigheter. Geoffrey Owen behandlar

³ ”Om motsättningar” i samlingen [Mao Zedong om motsättningar](#).

⁴ Enligt Jean Tainturier, *Le Monde*, 17-2-1968.

detta problem i samma anda och drar slutsatsen att även om en antiamerikansk stämning fortfarande råder i Kanada, ”har landet, för att kunna utveckla sina tillgångar, så stora behov av kapital utifrån att bara helt obetydliga defensiva åtgärder har genomförts”.⁵

Det rör sig här inte bara om ett allmänt behov av kapital utifrån. Inom vissa sektorer förefaller det nästan oundvikligt att i ett kapitalistiskt system anlita jättelika utländska företag som har tillräckligt stora resurser, avancerad teknik och moderna metoder.

Ett exempel från Frankrike, där regeringen av ett USA-bolag erbjöds följande: ett totalt integrerat företag som odlar upp jorden, förädlar produktionen industriellt och säljer produkterna (från franska nedre Languedoc). Erbjudandet föreföll alltför enormt för den franska ekonomin, som då brottades med andra viktiga problem, för att de gaullistiska makthavarna skulle kunna avstå. De överlämnade därför ansvaret åt det mäktiga amerikanska företaget Libbys, som erbjöd allt: kapital, organisation, teknik, produktionsresurser och en inarbetad försäljningskedja.

Inom de relativt traditionella sektorerna kan den amerikanska penetrationen bekämpas. Det är däremot mycket svårare att göra motstånd inom de ledande sektorerna, t.ex. databranschen. IBM kontrollerar där ensamt mer än 70 proc. av världsmarknaden. Bull i Frankrike och Olivetti i Italien har kunnat överleva endast genom att begära hjälp med kapital och tekniskt kunnande från IBM:s amerikanska konkurrent General Electric. Inom ramen för den franska ”Plan calcul”, konstrueras datamaskin 10070 under amerikansk licens. Den första datamaskin som konstruerats direkt för denna plan, Iris-50 med ett begränsat användningsområde, introducerades i början av 1969 och innehåller vissa amerikanska komponenter.

På flygets område tycks en integration, bortom all rivalitet, vara en nödvändighet för de medelstora nationerna. Det gäller alldeles särskilt flygplanstyper som kräver både en avsevärd kapitalinsats och att man utnyttjar en mångfald materiel, teknik och kunnande. ”Concorde” kommer antingen att bli fransk-brittiskt eller ingenting alls. ”Airbus” kommer att konstrueras genom ett samarbete som åtminstone blir fransk-tyskt. I december 1968 signerade Storbritannien, Italien, Västtyskland och Nederländerna en överenskommelse om att gemensamt konstruera ett stridsflygplan med ställbara vingar. Det franska företaget Dassault, den gaullistiska regimens stöd och stolthet, har ingått ett samarbetsavtal med det belgiska SABCA, knutit kontakter med Fokker i Nederländerna, vilket i sin tur är förbundet med det amerikanska LTV Aerospace Corporation.

Den allvarliga konflikt som 1968 ställde två medlemsländer i EFTA, Storbritannien och Norge, inför organisationens myndigheter, tycker jag väl avslöjar hur de amerikanska monopolerna går mot ett absolut herravälde. Storbritannien, som praktiskt taget inte producerade något råaluminium, utan importerade 30 proc. av den omfattande norska produktionen (omkring 330 000 ton), hade beslutat etablera en egen aluminiumindustri. Det skulle leda till att inköpen från Norge upphörde. Trots norska protester beslutade man till slut att etablera denna nya ”nationella” brittiska industri. Beslutet innebar att tre fabriker skulle upprättas, en av det kanadensiska ALCAN, i vilket det amerikanska jätteföretaget ALCOA har intressen, de två andra av grupper där två stora USA-företag, US Reynolds och Kaiser medverkar. Den norska aluminiumindustrin har emellertid i sin tur skapats, dels av en norsk grupp, dels av ett dotterföretag till stora amerikanska och kanadensiska bolag, sannolikt samma som de tidigare nämnda.⁶ Denna till synes interna EFTA-affär, visar sig alltså

⁵ *Puissance de l'industrie américaine*, Seuil, Paris 1966, s. 99.

⁶ Enligt *Le Monde*, 10-5 och 26-7-1968.

huvudsakligen vara en intern affär mellan de nordamerikanska grupper som dominerar aluminiumindustrin i världen och har tillgång till produktionscentra som de kontrollerar enligt en strategi som helt bestäms av dem själva.

Fallet är slående likt striden om den iranska oljan, som behandlades i föregående kapitel. De visar båda att de nordamerikanska trusten som dominerar olika sektorer över hela världen inte är mjukare mot de europeiska länderna än mot den tredje världens länder. De vill öka sin dominans överallt och de är framgångsrika. Den rivalitet som de orsakar, försvinner efter någon tid, då de internationella monopolens vilja till integration består. Geoffrey Owen omtalar att ”den amerikanska industrin ännu befinner sig i inledningsskedet av sin *internationalisering*”.⁷

Denna strävan mot en integration från monopolen, speciellt USA-monopolen, tycks så omöjlig att hindra att en fransk universitetsprofessor, Jacques Houssiaux, på allvar tänkt sig att man kan institutionalisera den.

”... De världsomfattande företagskoncentrationerna för oss mot en ny internationell ordning. Det är på tiden att teoretikerna bestämmer dess omfattning. En kongress måste sammankallas med deltagande av statscheferna och ledarna för de 200 eller 300 industriimperier som i morgon kommer att bestämma över huvuddelen av all ekonomisk aktivitet. Till sammans bör de avgöra hur det framtida samhälle ska se ut, där nationerna och de stora företagen sinsemellan fördelar ansvaret för människor och ting.”⁸

Denna hänfödda appell för en världsomspännande monopolistisk integration får författaren svara för själv. Men att den kunnat förekomma i ett så pass måttfullt organ som *Le Monde Diplomatique* är symptomatiskt. Framför allt är det symptomatiskt att professor Houssiaux:s åsikter i stort sett upprepas, endast med lite mera återhållsamhet i språkbruket, av Jacques de Fouchier, som är vice ordförande i *Banque de Paris et des Pays-Bas*, vars åsikter inte bara står för hans egen räkning. J. de Fouchier förordar ”en världsomspännande strategi för att använda jordens tillgångar”, en strategi som ”uppenbart bara är möjlig för de företag som själva har en världsomspännande organisation”. Han tror att det är utopiskt att förutse att nationsstaterna kommer att försvinna. Även han anser därför att ”det viktigaste problemet är att undvika att dessa strukturer kommer i konflikt med den internationella affärsverksamheten ...”.⁹

2. Fallet EEC

Jag begränsar mig till att påminna om att även om alla västeuropeiska affärs- och regeringskretsar idag är positiva till EEC, finns en skiljelinje mellan dem som är positiva till ett atlantiskt Europa, integrerat med den amerikanska ekonomin och de som förespråkar ett europeiskt Europa d.v.s. ett oberoende Europa, om inte en rival till den amerikanska ekonomin. Dessa olika ståndpunkter har dock begränsad betydelse. Det som är avgörande är, dels att dessa kretsar uppenbart är positiva till ett monopolens Europa, dels på vilket sätt detta Europa utvecklas.

I kap. 6 antydde jag att även om internationella sammanslagningar mellan olika länder inom den Gemensamma Marknaden, sannolikt kommer att ske i ökad takt i framtiden, hade mer än 10 år efter Romfördraget en sådan process knappt tagit sin början. Däremot har en kraftig koncentrationsrörelse ägt rum inom vart och ett av de sex medlemsländerna. Men jag påpekade också i kap. 4 B att Förenta staternas investeringar i utlandet under den senaste tiden ökat oerhört mycket snabbare inom EEC än någon annanstans, i stort dubbelt så snabbt. Jag vill repetera detta: de amerikanska tillgångarna inom EEC ökade mellan 1958 och 1966 från 1 680 till mer än 7 000 mil-

⁷ A.a., s. 105.

⁸ *Le Monde diplomatique*, nov. 1968.

⁹ *Le Monde*, 1-10-1968.

joner dollar. Medan multinationella koncentrationer mellan de sex förblivit en möjlighet, har alltså de amerikanska monopolerna med framgång kastat sig över EEC trots att deras invasion åstadkommit oro, ibland t.o.m. ett visst motstånd. Som G. Owen påpekar, är det just den Gemensamma Marknadens tillkomst som givit de amerikanska investeringarna ny styrka. De amerikanska leverantörerna som tidigare ofta "haft att välja mellan att dra sig tillbaka från marknaden eller att investera i en lokal produktion", kan nu etablera sig inom EEC och anpassa sig till "en kontinental marknad fri från tullar och större än den inhemska amerikanska marknaden".¹⁰

Ch. Layton framhåller att "de stora amerikanska företagen idag har ett bättre utgångsläge än de europeiska för att kunna utnyttja de fördelar som den Gemensamma Marknaden erbjuder". Med stora filialer i flera europeiska länder är de smidigare "och har större möjligheter än de europeiska företag som bara är etablerade i ett land, att rationalisera sin produktion, för att därigenom anpassa sig till den nybildade Gemensamma Marknaden". Han stöder sitt påstående genom att nämna Ford och IBM, vilka båda har samordnat tillverkningen av delar i sina olika europeiska fabriker. Hans slutsats är att de amerikanska företagen "visat sig mera 'europeiska' än de europeiska själva."¹¹ Jag skulle vilja tillägga: speciellt därför att USA-monopolerna förfogar över oändligt mycket större finansiella och teknologiska resurser.

Som en varm förespråkare för monopolerna på andra sidan Atlanten hyllar Ch. Layton dessutom "det politiska värde som de direkta amerikanska investeringarna har för européerna". Han förstår inte hur man kan vara motståndare till dessa. Enligt honom, "önskar amerikanska företag, som har intressen i olika europeiska länder, just av denna anledning ett stabilt och starkt Europa, samt att de båda kontinenterna upprätthåller goda förbindelser med varandra. De amerikanska företagen försöker ibland kanske utöva påtryckningar på de europeiska regeringarna, men de fungerar också som förespråkare för Europas sak inför sin egen regering. De direkta investeringarna ökar Förenta staternas omsorg om den europeiska säkerheten och stärker därigenom en allians, som majoriteten av Europas regeringar betraktar som absolut nödvändig. De är en slags cement för den atlantiska gemenskapen."¹²

Att den ekonomiska integrationen genom monopolens verksamhet, leder till en politisk integration och för övrigt även verkar omvänt, vill jag förvisso inte ifrågasätta. Följden har också blivit att USA mer och mer kommit att betrakta EEC:s Europa som sitt Europa. Det är god imperialistisk logik, då USA:s monopol blir allt mäktigare inom EEC. Att våra blygsamma europeiska monopolföretagare är uppdelade i pro-amerikaner och pro-européer, är av sekundär betydelse, dock inte betydelselöst. Det som är viktigt är att EEC, som gynnar monopolerna i allmänhet, så småningom oundvikligen måste komma att behärras av de överlägset mäktigare monopolerna inom gemenskapen, d.v.s. de amerikanska. Motsättningar och rivalitet kommer att bestå, det kommer t.o.m. att kunna uppstå nya, om sammanslagningar som verkligen omfattar hela EEC kommer till stånd. I en kommuniké från januari 1969 uttalar sig t.ex. EEC-kommissionen klart till förmån för sådana sammanslagningar. Men den monopolistiska integrationen, som underlättas av de instrument av vilka Romfördraget bara är ett regionalt kugghjul, kommer att gynna enbart de monopol, vars ställning i världen inte kan hotas.

Att den Gemensamma Marknaden ingår i en sådan världsomspännande integration, framgick med all önskvärd tydlighet vid förhandlingarna under den s.k. Kennedy-

¹⁰ A.a., s. 92 och 93.

¹¹ *L'Europe et les investissements américains*, "Idées" Gallimard, Paris, 1968, s. 49, 50, 93.

¹² A.a., s. 52.

rundan. Vi kan också lägga märke till att denna politik inte är en tillfällighet. Den förutses i Romfördraget, där artikel 110 stadgar att de sex ”vill bidra till en harmonisk utveckling av världshandeln, till att alla hinder för ett internationellt utbyte gradvis avskaffas, samt till att tullmurarna sänks”. Förenta staterna kom dock att ställa ytterligare krav. USA visade att det även om EEC-marknaden framgångsrikt kunde intas inifrån av dess kapital, inte tänkte avstå ifrån att även i fortsättningen söka inta EEC utifrån genom att få till stånd en sänkning av tullmurarna. Vi vet att sammandrabbningen blev häftig då det fanns uppenbara motsättningar mellan de olika intressen som var inblandade, också inom EEC. Det som är värt att lägga märke till är att motsättningarna till slut kunde överbryggas genom olika förmåner för och eftergifter från båda sidor. Överenskommelsen utesluter visserligen inte framtida konflikter men är trots allt ett viktigt steg mot en integration. Ch. Layton ser i den en tillämpning av vissa huvudprinciper som kan komma att ingå i en verklig ”Code atlantique”.¹³

3. Utbyte och monetära problem

Det är inte oviktigt att nämna att Kennedyrundan fördes i GATT:s anda. Jag behandlade denna organisation i kap. 3 B och framställde den där som en nationernas stadga för internationell handel och som ett instrument för en världsomspännande imperialistisk integration. Också de två första UNCTAD-konferenserna, 1964 i Genève och 1968 i New Dehli, hölls i GATT:s efterföljd och anda. Även om jag avlägsnar mig en smula från ämnet, vill jag inte nämna dessa två konferenser utan att påpeka att de, vad gäller konkreta beslut, måste betraktas som fiaskon. Många borgerliga iakttagare kunde inte undgå att märka att representanterna från de kapitalistiska industriländerna vid dessa konferenser vägrade att ge de underutvecklade länderna minsta tullförmån medan de sinsemellan hade kunnat komma överens om sådana inom ramen för Kennedyrundan. Den världsomspännande imperialistiska integrationen i GATT:s anda leder alltså till en förstärkning av de imperialistiska ländernas sammanhållning och därigenom också av deras världsomspännande makt medan den håller kvar den tredje världens länder i ett tillstånd av kommersiell underkastelse.

Men det är alldeles speciellt de monetära problemen som spelar in i den motsägelse mellan rivalitet och integration som finns inom imperialismen. En central roll bland dessa problem spelar dollarn som den viktigaste internationella reservvalutan.

Jag vill helt kort påminna om att den amerikanska betalningsbalansen, genom att dollarn spelar denna roll, har kunnat uppvisa ett ständigt underskott sedan 1950 (med undantag för Suezkrisen 1956). De dollar som hålls i utlandet, dels av centralbanker, dels av enskilda, kommer huvudsakligen från en amerikansk kapitalexport eller från varuexport till USA. De behålls mycket allmänt av sina innehavare därför att dollar är en guldkantad valuta som det i princip inte finns någon som helst anledning att växla in. Resultatet blir att de, genom att inte växla in sina dollar, finansierar den amerikanska statskassans skulder och själva bidrar till underskottet i den amerikanska betalningsbalansen. Förenta staterna kan därigenom utnyttja sina egna skulder för att ge ekonomisk och militär hjälp över hela världen, fortsätta sin kapitalexport till ford-ringsägarländerna och finansiera sin aggression i Vietnam.

En annan konsekvens är en inflationistisk utveckling i hela världen. De dollar som hålls av centralbankerna utnyttjas nämligen som säkerhet för nyttgivning av pengar i de länder som håller dollar, samtidigt som de är en del av den amerikanska penning-

¹³ A.a., s. 219.

cirkulationen. Men detta system har vissa gränser vilket framgår av följande tabell som jag lånat från Harry Magdoff.¹⁴

Tabell 15.

	USA:s guldreserver (i miljarder dollar)	Dollartillgångar i utlandet (i miljarder dollar)
vid slutet av 1955	21,8	11,7
1955	17,8	18,7
maj 1968	10,7	31,5

Det framgår av dessa siffror: att dollartillgångarna i utlandet ökat med nästan exakt samma hastighet som guldlagren i Fort Knox minskat; att om de utländska innehavarna av dollar i maj 1968 hade begärt att få sina tillgångar inväxlade i guld, skulle Förenta staterna för att kunna uppfylla sina förpliktelser ha saknat guld till ett värde av 20 miljarder dollar. Det är alltså inte förvånande att systemet med dollarn som internationell reservvaluta börjar svikta.

Utan att gå in på detaljer kan vi därför fastslå att den kris som dollarn upplevde i mars 1968 måste tillskrivas detta systems oförmåga att varaktigt garantera monetär fred och välmåga i hela den kapitalistiska världen. Det har givit upphov till motsättningar, då det gjorts nästan alla kapitalistländers valutor beroende av dollarn. Dessa motsättningar har kommit till uttryck på olika sätt; Frankrike är t.ex. inte oskyldigt. Landet konverterade nämligen öppet en betydande del av sina reservdollar till guld medan andra länder dels gjorde det i mindre utsträckning, dels mera diskret.

Men det som enligt min uppfattning är allra mest karakteristiskt är att när dollarkrisen uppstod, kom alla länder, med Frankrike i spetsen, till den sjuka dollarns hjälp. Denna kris hotade nämligen själva det kapitalistiska världssystemet. London Times skrev: ”*Det internationella monetära systemet och den fria världens ekonomi, som bärs upp av detta, står inför en allvarlig kris ...*”¹⁵ Och Wall Street Journal: ”det är på inget sätt säkert att systemet med en relativt fri företagsamhet i Förenta staterna och Västerlandet kommer att kunna överleva. (...) Kommunisterna skulle inte bara kunna fira segern utan också få värdefulla möjligheter att utnyttja den både på det ekonomiska och politiska planet”. Västeuropas regeringar köpte i denna situation dollar för att hindra systemet från att bryta samman. Albin Chalandon sade inför en grupp gaullistiska parlamentsledamöter ”vi måste i den västliga världens intresse förhindra valuta- och tullkrig”. Jacques Rueff, den gaullistiska regeringens monetäre rådgivare deklarerade å sin sida: ”en devalvering av dollarn måste till varje pris undvikas”. Både Chalandon och Rueff är sannolikt förespråkare för uppfattningen att guldet bör uppvärderas och att man bör skapa ett system som inte kommer att gynna Förenta staterna. Men inför en gemensam och överhängande fara, var de överens med alla andra om att först och främst rädda dollarn.

Några månader senare i maj–juni 1968, samt därefter i november samma år, var francen hotad och rollerna de omvända. När gaullismen under våren detta år föreföll skakad, insåg de ledande kretsarna i London att generalens ”ordning”, som de visserligen tyckte så illa om, ändå var att föredra framför oordning. President Johnson skickade lyckönskningshälsningar till general de Gaulle och de amerikanska bankerna agerade på ett sätt som förhindrade att francen fick ytterligare stötar.¹⁶ I augusti

¹⁴ ”The age of imperialism”, Part 2 *Monthly Review*, okt. 1968. ([Imperialismens politiska ekonomi](#), s. 65

¹⁵ Kursiverat av P. J.

¹⁶ *Le Monde* 1-6 och 2 till 3-6-1968.

mottog Frankrike betydande krediter från IMF och de västliga centralbankerna. Den amerikanske biträdande finansministern ”betonade att Förenta staterna hade beslutat att ge ett betydelsefullt bidrag till denna kredit trots de attacker som francen hade riktat mot dollarn under så många år”. Ett sammanbrott för francen skulle ha kunnat leda till ett sammanbrott för hela det västliga monetära systemet och då särskilt för pundet.¹⁷ Den internationella solidariteten fungerade än bättre i november, då läget för francen ingav ännu större oro. Att de viktigaste västlänternas finansministrar hade ett hastigt påkommet möte i Bonn, kommer alla ihåg. Förenta staterna lät genom president Johnson och den amerikanske finansministern tillkännage att USA var redo att utan villkor hjälpa Frankrike med alla nödvändiga finansiella och monetära medel. ”Varför”,

frågade sig tidskriften *Entreprise*, ”har Förenta staternas attityd svängt så totalt?” Jo, därför att ”det är nödvändigt för Förenta staterna att försvara francen. Den amerikanska regeringen fruktar att en kris i Frankrike kommer att utlösa en internationell monetär kris, som även Förenta staterna skulle bli offer för”.¹⁸

Jag tycker att det är ganska klart vilka lärdomar vi kan dra av dessa händelser. Motsättningar mellan olika imperialistiska länder är oundvikliga. Men det är lustigt att iaktta att de märks framför allt när läget är relativt gott och att de dämpas när situationen försämras för något av länderna: Storbritannien –USA–Frankrike. Ett absolut behov av solidaritet mellan alla länder om systemet är hotat, går igen i samtliga citat i det föregående. De kan mångfaldigas. Denna solidaritet i tanke avspeglar en solidaritet i handling. Internationaliseringen av produktivkrafterna, av varu- och kapitalrörelserna, samt av det ekonomiska livet i allmänhet har ökat och ökar så att även en lokal sjukdom idag hotar hela den imperialistiska samhällskroppen, som då går till självförsvar. En inre sammanhållning i det imperialistiska systemet är ett krav som är överordnat motsättningarna. Denna nödvändiga sammanhållning har också andra orsaker, vilket vi kommer att se längre fram.

4. Politiska och militära problem

Sedan det andra världskriget har de imperialistiska makternas nära sammanhållning på dessa plan huvudsakligen resulterat i en uppslutning kring Washingtons ståndpunkter. Denna sammanhållning har reellt ifrågasatts bara av ett enda land, åter igen Frankrike. Det gäller speciellt två stora problem: kriget i Vietnam och NATO.

Den gaullistiska regeringen har vid flera tillfällen visat sitt ogillande av den amerikanska aggressionen i Vietnam. Jag avstår från att söka de direkta orsakerna till den franska politiken och speciellt från att försöka uppskatta i vilken utsträckning Frankrikes ogillande var avsett för den mycket stora del av tredje världen för vilken Frankrike ännu är ”metropolen”. Jag nöjer mig med att notera att den franska ståndpunkten aldrig har omsatts i handling: inget erkännande av DRV, inte den minsta sändning av materiel ens av civilt eller symboliskt slag; en vägran att utöva diplomatisk verksamhet av något slag, inte ens några sonderingar. Den enda franska handling som indirekt har besvärat Förenta staternas aggression var, som vi tidigare sett, konverteringen av en betydande del av Banque de France dollarinnehav till guld. Men det är mycket osannolikt att denna konvertering hade just denna avsikt. Det är alltså lämpligt att reducera den franska fientligheten till dess verkliga proportioner.

Frankrike gick otvivelaktigt längre när det gick ur NATO 1966. Men Frankrike har alltid klart uttalat att det kommer att förbli den atlantiska alliansen troget ”att den

¹⁷ Jacques Mornand, *Le Nouvel Observateur*, 12-8-1968.

¹⁸ *Entreprise*, 30-11-1968.

måste bestå så länge den fyller ett behov” d.v.s. ”så länge ingenting inträffar som i grunden förändrar förhållandena mellan Öst och Väst”.¹⁹ Frankrike har gjort mer än så för att begränsa verkningarna av att landet lämnade NATO. Jacques Isnard omtalar att Frankrike trots sitt utträde

”fortsätter att delta i NATO:s luftförvarssystem och utbyter information med sina allierade om den ryska flottans rörelser i Medelhavet. Frankrike utnyttjar samma sändningskoder, bidrar till en standardisering av materielen och kan komma att begära stöd vid en eventuell framtida intervention. För att testa och tillämpa sådana konfliktfall genomför man gemensamma manövrer och arbetsmöten, på officersnivå, med specialister från generalstaberna.”

Jacques Isnard förklarar också vad det franska utträdet ur NATO i verkligheten innebar. Han påminner om följande deklaration från den franska arméministern:

”Vid en allvarlig kris, kommer vi förvisso inte att vända oss till NATO. NATO gör nämligen vad amerikanerna bestämmer. Det är bättre att vända sig direkt till chefen än till dennes underlydande. General Lemnitzer har aldrig förnekat att han i händelse av en allvarlig kris kommer att telefonera till Förenta staternas president. Det är alltså bättre för oss att vara i direkt kontakt med presidenten.”²⁰

Alla bedömare är eniga om att det mot slutet av 1968 skedde en betydande kursändring – en del har talat om en omsvängning – i Frankrikes politik, mot en betydligt mera proatlantisk inställning. De flesta har också med rätta påpekat att denna återkomst till fadershuset inte var utan samband med löftet (som gavs av president Johnson under franc-krisen och senare uppfylldes), att ge Frankrike en ovillkorlig hjälp med alla finansiella och monetära medel. Här kan vi se vilka begränsade möjligheter som finns att föra en avvikande atlantisk politik, även för ett land med 50 miljoner innevånare, som trots allt är den femte imperialistiska stormakten på ekonomins område och sannolikt den tredje militärt. Den politiska sammanhållningen bestäms ytterst av en oundgänglig ekonomisk och finansiell sammanhållning i den s.k. fria världen, av en solidaritet som tål bara mindre snedsprång. I Frankrikes fall har det på det politiska och militära planet, liksom på det ekonomiska och monetära, inte heller rört sig om annat än små snedsprång och brist på disciplin inom det imperialistiska systemets ram. Gaullismen är kanske imperialismens ”enfant terrible”, men ändå ett imperialismens barn som ingalunda vansläktats. De motsättningar som Frankrike givit upphov till inom det imperialistiska lägret, har bara varit ”icke-antagonistiska motsättningar”. De har aldrig ifrågasatt imperialismens grundvalar.

5. *Inför den tredje världen*

Vi visade i kap. 3 A och 4 A att varuutbytet och kapitalrörelserna mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen sedan några år tillbaka har visat en tendens att lämna de bilaterala banor som övertagits från kolonialtiden. Dessa har nu ersatts av korsande multilaterala strömmar. Också på detta område bekräftas alltså den allmänna tendensen till en tilltagande internationalisering av det ekonomiska livet i hela världen. Dessutom har vi lagt märke till att denna tendens gynnar en utvidgning av den amerikanska dominansen och uppmuntrar USA:s superimperialism att ingripa alltmer över hela världen, speciellt i den tredje världen.

Jag visade också i slutet av kapitel 2 att imperialismen är lika mån som någonsin om att försäkra sig om kontrollen över råvarutillgångarna i den tredje världen. Det gäller

¹⁹ Deklaration av Michel Debré, omtryckt i NATO-rådets kommuniké 16-11-1968.

²⁰ *Le Monde*, 25-12-1968.

sedan några år tillbaka särskilt i Afrika. Kontrollen utövas nästan alltid genom mångnationella investeringar.

Den i egentlig mening mångnationella hjälpen, som förmedlas av organ som Världsbanken och dess underorgan, tenderar att öka, dock mycket långsamt i relativt värde. Men vi har också noterat (kap. 4 A) att den bilaterala hjälpen är starkt dominerande och alltmer samordnas av konsortier sammansatta av de länder som ger bidrag till ett visst land i den tredje världen. Jag tror det kan vara nyttigt att lite närmare granska denna nya form av hjälp till den tredje världen.

Konsortiet för hjälp till Indien t.ex., består av Västtyskland, Österrike, Belgien, Kanada, USA, Frankrike, Italien, Japan, Nederländerna och Storbritannien. Det står under Världsbankens ledning och bistås av IMF. Konsortiet för hjälp till Pakistan är jämförbart på alla punkter. Det består bl.a. av USA, Storbritannien, Kanada, Japan och Västtyskland.

Vid sidan av de egentliga konsortierna har det bildats "konsultativa grupper", vilka också lyder under Världsbanken. Sådana finns för Sydkorea, Ceylon, Malaysia, Thailand, Peru, Marocko, Nigeria, Sudan, Tunisien och Östafrika. Det sistnämnda området skiljer sig från de övriga genom att det är dubbelt mångnationellt, d.v.s. på både givare- och mottagarsidan. Den senare består av Kenya, Uganda, Tanzania, d.v.s. de tre länder som utgör den östafrikanska gemenskapen (EAC). För Colombia och Mexico finns gemensamma och samordnade biståndsinstitutioner. Så samarbetar Världsbanken med 12 länder för att bistå Colombia och med 11 för att ge hjälp till Mexico. År 1968 tog Världsbanken ett nytt initiativ: den upprättade i ett land – Indonesien – en biståndsdelegation på platsen, vilken har till uppgift att ge råd när utvecklingsplanerna utarbetas och tillämpas, samt att med hjälp från konsortiet samordna alla former av hjälp.²¹

Att dessa hjälpformer bär imperialismens märke är oundvikligt. Ali Bhutto, Pakistans tidigare utrikesminister, som numera är i opposition mot regeringen, har sagt följande om situationen i sitt land: "De stormakter som ger finansiellt stöd genom ett konsortium utövar påtryckningar på mottagarlandets hela ekonomiska organisation. De nöjer sig inte med att framföra sina synpunkter direkt till regeringen, de har också egna representanter på platsen."²² Att en fast biståndsdelegation upprättas i Indonesien betyder sannolikt bara att ett förhållande som annars allmänt existerar inofficiellt, i detta land blir officiellt.

Gemensamma institutioner i stor skala skapas också av det privata kapitalet. Så har man t.ex., efter exempel från föregångaren "Adela Investment Co" i Latinamerika, bildat ett internationellt investeringsbolag för Asien (Private Investment Co for Asia; PICA). Det skedde troligen på initiativ av Japan. I företaget svarar japanskt och amerikanskt kapital för vardera en tredjedel av bolagets tillgångar, medan den återstående tredjedelen delas mellan Kanada, Frankrike, Storbritannien, Västtyskland, Italien, Sverige, Norge, Schweiz och Australien.²³

PICA är helt enkelt ett försök att systematisera något som idag sker allt oftare, nämligen att privatkapital från många nationer går samman (ofta med offentligt kapital). Det gäller inte bara gruvföretag utan också industriföretag och stora anläggningsarbeten. Den första stora gödsselfabriken i Senegal skapades t.ex. 1968 genom ett samgående mellan olika franska och tyska företag, SFI (filial till Världsbanken), den

²¹ *Enligt Finance and Development*, IMF:s och Världsbankens tidskrift.

²² *Le Monde*, 13-3-1968.

²³ *Le Monde*, "Avis financiers", 15-2-1969.

europiska investeringsbanken (EEC) och Senegals nationella utvecklingsbank. Det algeriska företaget CAMEL (en fabrik för omvandling till flytande form av gas från Sahara) är bara algeriskt till 26 proc., resten av kapitalet är franskt-brittiskt-amerikanskt. Inom den brasilianska stålindustrin finns det inget egentligt samarbete mellan de utländska intressenterna, utan snarare en fördelning mellan amerikanskt och japanskt kapital, som investerat i två fabriker, franskt i en tredje. Däremot finansierar diverse utländskt (speciellt franskt) och brasilianskt kapital tillsammans konstruktionen av det petrokemiska komplexet Uniao. Anbuden på Tarbeladammen i Pakistan, som kommer att bli världens största, ställde 1967-1968 en fransk-italiensk och en tysk-schweizisk grupp mot varandra. Här fanns alltså en rivalitet, men mellan två binationella grupper. Världsbanken som administrerar projektet gav sitt stöd till den fransk-italienska anbudsgruppen. Tre konsortier deltog 1968 i budgivning på den största dammen i Afrika, Cabora-Bassa vid Zambesifloden i Moçambique. Ett bestod av tysk-sydafrikanska (knutet till brittisk-amerikanska intressen), svenska och franska firmor. Det andra var anglo-schweiziskt. Det tredje grupperade amerikanska, franska, portugisiska, sydafrikanska, italienska och schweiziska intressen.²⁴ Det första konsortiet fick uppdraget. En förlängning av järnvägen genom Kamerun kommer att ske genom offentligt amerikanskt och franskt kapital samt genom bidrag från EEC:s europeiska utvecklingsfond.

I den tredje världen är det vanligt att ett enskilt land, även om det är starkt knutet till en metropol, sektor för sektor söker utländskt kapital från olika källor. På Elfenbenskusten konstrueras hamnen i San Pedro med franskt, italienskt och tyskt kapital; Frankrike finansierar sockerrörsplantager; Förenta staterna gummiträsplantager; danskar och norrmän intresserar sig för havsfisket och det hydroelektriska projektet i Kossou kommer att finansieras med offentliga medel från USA, Italien och Elfenbenskusten.²⁵

Av allt detta framgår en sak helt klart: de gamla jaktområdena i den tredje världen existerar inte längre. Det betyder inte att vissa länder inte är starkare i bestämda områden, långt därifrån. Men det är inte längre ett enda land som dominerar ensamt. Den gamla ensamrätten vittrar överallt sönder. Varje betydande imperialistiskt land – t.o.m. även de mindre betydande – har idag direkta, offentliga och privata intressen i 25, 30, 40 länder i den tredje världen. Förenta staterna har naturligtvis ännu fler. De beroende ländernas ekonomier har blivit gemensam egendom. En direkt följd är att den tidigare öppna rivaliteten om dominans över den tredje världens länder har dämpats och nästan försvunnit. Förenta staterna har kunnat genomföra sina aggressioner i Vietnam och Santo Domingo, störta progressiva regeringar i Indonesien och Ghana, samt intervensera mer eller mindre öppet i tjugo andra fall, utan att ett enda av de övriga imperialistländerna rört lillfingret; Frankrike t.ex., har bara en gång höjt rösten. Det har inte kunnat göra mera. Inte bara av de anledningar jag nämnt tidigare, utan också därför att det själv gjort samma sak som Förenta staterna: det har skickat fallskärmstrupper till Gabon och till Tchad; genom ombud störtat den progressiva regimen i Mali, mer eller mindre öppet intervenerat i tio andra fall. Inte heller när detta skedde rörde någon lillfingret. Alla imperialistiska länder har ju direkt eller indirekt intresse av Förenta staternas, Frankrikes m.fl.:s interventioner. Självklart uppstår ännu då och då konflikter inom imperialismen men de är numera undantag som bekräftar regeln: det finns ett grundläggande samförstånd att hålla kvar den tredje

²⁴ I den första gruppen har det svenska företaget ASEA efter påtryckningar från olika håll dragit sig ur konsortiet. Under hösten 1970 har den italienska regeringen beslutat dra tillbaka en kredit på 350 miljoner dollar. P. J.

²⁵ Enligt *Le Monde*, diverse artiklar.

världens länder inom det imperialistiska systemet. Det system där alla varor och framför allt kapital kan röra sig allt friare, där de imperialistiska länderna visar en betydande tendens att övergå från konkurrens till samarbete för en gemensam exploatering.

6. Slutsatser

En slutsats av del B i detta kapitel behöver jag knappast formulera, den framgår klart under hela analysen. Enligt Harry Magdoff är den det mest utmärkande draget för imperialismen idag. Han formulerar sig ungefär så här: ”Rivalitet i samband med uppdelningen av världen utmärker idag inte längre imperialismen. Den kämpar idag främst för att förhindra att det imperialistiska systemet minskar i omfattning.”²⁶

Inom det imperialistiska lägret har sedan det andra världskriget utvecklats en internationalisering av det ekonomiska livet, som inte kan jämföras med någon tidigare period. Genom en allmän sänkning, ibland t.o.m. ett upphävande, av tullbarriärer och importkvoter; fria kapitalrörelser och konvertibla valutor har de nationella ekonomierna blivit alltmer beroende av varandra. De är på väg att bli enbart delar i en helhet, eller om man så vill, delar i det pussel som kallas den imperialistiska världsekonomin. Dess lagar stiftas av de stora institutioner som arbetar för en världsomspännande integration. Varje recession, varje förändring i en av dess delar får återverkningar i de övriga. Det är signifikativt att utrikeshandeln och den internationella konkurrenskraften idag har en betydelse som aldrig tidigare.

Tendensen till företagskoncentration och monopolbildning har inte upphävt konkurrensen (jfr kap. 6) utan blivit betydelsefullare än denna: koncentrationen har blivit den viktigaste delen av motsättningen konkurrens/koncentration. På samma sätt har integrationen blivit den viktigaste delen av motsättningen mellan rivalitet/integration, som uppstod när de integrationistiska tendenserna inleddes. Jag tror att de undersökningar som vi just gjort av den imperialistiska ekonomins och politikens olika delar visar detta. Att många författare ofta och alltför starkt betonar det gaullistiska Frankrikes betydelse som oroskälla, beror just på att det varit det enda land som höjt rösten och att dess åsikter därför fått en särskild resonans.

Jag tror alltså inte att det är speciellt betydelsefullt att Frankrike ibland haft en uppfattning som avvikit från de övriga imperialistländernas, utan att det bara har varit ett enda land som haft en annan åsikt.

Att 1970 mekaniskt upprepa vad Lenin skrev är det bästa sättet att förråda hans idéer. Att fortsätta att lägga huvudvikten vid den imperialistiska rivaliteten, som förvisso består och kommer att bestå lika länge som imperialismen, är att vägra att se dagens verklighet och att ge den dess rätta värde. Fakta kräver en förklaring, men jag har bara förklarat en del av helheten, och skall därför i nästa kapitel försöka påvisa de viktigaste orsakerna till den världsomspännande integration som har blivit ett avgörande drag hos dagens imperialism. Innan dess bör vi dock behandla ytterligare några drag hos den amerikanska superimperialismen.

C. Den amerikanska super-imperialismen

Jag har redan nämnt den amerikanska superimperialismen ett flertal gånger, särskilt för att understryka den amerikanska kapitalexportens starka dominans (kap. 4 B), och för att påvisa USA-monopolens världsherravälde. Här kommer jag därför att behandla de aspekter av Förenta staternas imperialism som jag ännu inte nämnt eller framhållit

²⁶ A.a. *Monthly Review*, juni 1968.

otillräckligt. Jag kommer särskilt att ge ytterligare några upplysningar om de stora amerikanska företagens allt starkare internationella inriktning.

Inkomsterna för de amerikanska företagen i utlandet uppgick 1950 till 10 proc. av inkomsterna för företagen inom USA. År 1964 hade deras andel ökat till 24 proc. Baran och Sweezy upplyser oss om att under de sex åren efter 1957 ökade de utländska dotterföretagens försäljning med 54 proc., mot 17 proc. för industrin inom landet. Det är därför inte förvånande att en förfrågan, som gjordes av US News and World Report, 1964 sammanfattades på följande sätt: ”Företagsledningarna blir alltmer övertygade om att det är de utländska marknaderna – inte hemmamarknaden, som erbjuder de största möjligheterna till en framtida tillväxt”.²⁷

Fyra år senare gör Geoffrey Owen bedömningen att ”det ökande intresset för affärsverksamheten utomlands sannolikt inte är tillfälligt”, och ger en lång förklaring till varför det förhåller sig så. Han framhåller att den nuvarande vågen av investeringar har lett till att ”marknaden för vissa produkter och för de företag som levererar dessa, alltmer internationaliserats”. Dessa företag arbetar ”med en världsomspännande strategi, där produktionsplanering, framställning och marknadsföring anpassas till en hel kedja av fabriker över hela världen”. Owen citerar följande ytterst avslöjande uttalande av direktören för ett stort företag: ”Vi betraktar oss inte som ett amerikanskt företag med intressen utomlands, utan som ett internationellt företag med huvudkontor i Förenta staterna.”²⁸

Den amerikanska militära närvaron i hela världen har utvecklats lika kraftigt som kapitalets och monopolens invasion. Harry Magdoff, som påvisar sambandet mellan de båda, omtalar att amerikanska stridskrafter endast var stationerade i tre länder utanför USA 1920, i 39 under det andra världskriget och 64 idag. De fördelas geografiskt på följande sätt:

Latinamerika	19
Östasien (med Australien)	10
Afrika	11
Europa	13
Mellanöstern och Sydasien	11

Han hävdar att den amerikanska militärledningens makt ökat på bekostnad av andra maktgrupper. Han citerar den tidigare biträdande statssekreteraren Eugene V. Rostow:

”... på många sätt har hela efterkrigstiden varit en process där Amerika verkat för att överta de säkerhetspositioner ... som Storbritannien, Frankrike, Nederländerna och Belgien förut höll”.²⁹

Harry Magdoff påpekar också att de amerikanska bankerna invaderat världen samtidigt med kapitalet, monopolen och militären. Tabellen på s. 195, som visar ökningen av antalet amerikanska bankfilialer utomlands, är lånad från honom.

I slutet av 1967, var 259 av 298 registrerade filialer etablerade av enbart tre banker: First National City Bank, Chase Manhattan Bank, samt Bank of America.

	1950	1960	1967
Latinamerika	49	55	134
Europa	15	19	59
Afrika	0	1	4

²⁷ *Monopolkapitalet*.

²⁸ A.a., kap. 8.

²⁹ Magdoff, [Imperialismens politiska ekonomi](#), s. 24.

Mellanöstern	0	4	7
Östasien	19	23	63
Nordamerikanska förvaltningsområden	12	22	31
Sammanlagt	95	124	298

Enligt tidskriften Fortune ökade inlåningen i dessa utländska filialer under de 10 åren närmast före 1967 från 1,35 till 9,5 miljarder dollar. Under den senaste tiden har den ökat sju gånger snabbare än inlåningen inom USA. Harry Magdoff betonar särskilt att de amerikanska bankerna är bättre representerade inom EEC:s olika länder än de "sex" egna banker. Han citerar åter tidskriften Fortune enligt vilken "det har blivit en kliché i bankkretsar att säga att de enda verkligt europeiska bankerna nuförtiden är amerikanska".

De amerikanska bankfilialernas verksamhetsområde är stort och varierande. De lever och utvecklas i nära samverkan med de internationella investeringarna och handeln. Men de skapar också dotterföretag i samarbete med utländskt kapital, samt gör investeringar på många områden som inte har bankkaraktär. De skaffar sig minoritetskontroll, de samarbetar med andra lokala eller internationella banker och ibland med Förenta staternas regering.

Deras verksamhet underlättas av den attraktionskraft som dollarn fortfarande har och av allt vad som följer med detta. Ett bra exempel finns i den franska tidskriften *Entreprise* som i sitt novembernummer 1968, alltså efter dollarkrisen på våren samma år, skriver att för den stora majoriteten av kapitalinnehavare "är dollarn fortfarande *den bästa valutan i världen*", detta av tre skäl:

1. Den garanteras av Förenta staternas obegränsade industriella makt.
2. Dollarn minskar traditionellt mycket långsamt i värde (...)
3. Förenta staternas politiska stabilitet och regeringen i Washingtons liberala grundsyn utesluter varje radikal kursändring av den amerikanska ekonomin och den monetära politiken ..."

Om vi återvänder till H. Magdoff finner vi att också han, och bättre än de flesta, gjort en lång analys av dollarn som internationell reservvaluta och påvisat de fördelar som USA har av underskottet i sin betalningsbalans. Han betonar att fortsatta kapitalinvesteringar, militärutgifter samt bistånd till utlandet, vilka möjliggörs av detta underskott, alla ytterst syftar till att upprätthålla och förstärka USA:s *kontroll* i alla länder och på alla områden, att skapa en "pax americana". Vi ska titta på hans slutsatser.

Enligt Magdoff är det möjligt för Förenta staterna att vara "världens bankir" och att förse den med reservvaluta, på grund av det samarbete som dess ekonomiska och militära makt påtvingar andra industriländer. Inom Förenta staterna leder detta, med nödvändighet, till *en ofrånkomlig sammansmältning av den privata affärsverksamheten och utrikespolitiken* (citerat från en rapport från Council for Foreign Relations).

Om det internationella monetära systemet skriver han:

"Vad som står på spel på detta område är inte bara en justering av IMF:s kreditgivningsmekanismer ... utan av dollarns existens som internationellt betalningsmedel. Samtidigt måste USA:s partners i det monetära systemet undvika att strypas och försvara sina egna intressen."

"De flesta länder inom det imperialistiska systemet har inget annat val: som den amerikanska statens och de amerikanska bankernas fordringsägare måste de finna sig i att vara medlemmar av vad som bokstavligen talat är ett dollarblock. De mera oberoende metropolerna har emellertid faktiskt flera valmöjligheter. Nästan hälften av USA:s utländska dollarförpliktelser är koncentrerade till sex stater: Storbritannien, Japan, Frankrike,

Västtyskland, Italien och Schweiz. Därför har dessa länder de vapen som behövs för att utöva påtryckningar på USA. Icke desto mindre är deras valmöjligheter under nuvarande omständigheter begränsade. Deras intressen ligger i linje med USA:s, till den grad att USA:s ekonomiska och militära styrka används för att trygga det imperialistiska systemet och för att, om möjligt, pressa tillbaka den icke-imperialistiska världens gränser. Samtidigt är de oroliga för sitt eget skinn och för den hotfulla konkurrensen från amerikansk affärsverksamhet och finansväsen. Härav följer att det maktlystna manövrerande som faktiskt förekommer håller sig inom gränserna för de nuvarande internationella valutaavtalen.” (s. 90)

Jag vill här göra en parentes för att påpeka att Förenta staterna i viss utsträckning har lyckats motverka underskottet i sin betalningsbalans. Därigenom har landet, åtminstone under senare tid, kunnat upprätthålla omfattningen av sina investeringar utomlands. Samtidigt har USA begränsat kapitalutflödet betydligt genom att i avsevärt högre utsträckning utnyttja de utländska finansmarknaderna. Dessutom fortsätter de hemtagna vinsterna från tidigare investeringar att öka. Det gäller särskilt hemtagningen från den tredje världen. 1968 uppvisade den amerikanska betalningsbalansen inte något underskott. Detta år uppnådde också de utländska kapitalplaceringarna (köp av värdepapper) i Förenta staterna rekordsumman 3,5 miljarder dollar, vilket vittnar om den internationella tilltron till den amerikanska valutan och ekonomin.

Å andra sidan påpekar Harry Magdoff att

”Spänningarna inom den imperialistiska maktens centra visar sig på många sätt. Inom de andra industristaternas dominerande affärskretsar finns det grupper, vars närmaste affärsintressen är sammanflätade med USA:s medan andra ser sina vinstmöjligheter krympa allteftersom USA expanderar.”³⁰

Slutligen och här citerar jag praktiskt taget avslutningen i Magdoffs studie:

”Omständigheterna och inriktningen av USA:s ekonomiska, politiska och militära verksamhet har lett till en situation, i vilken amerikanska institutioner kan dominera den kapitalistiska världen. I frånvaro av en maktförskjutning mellan de imperialistiska intressena eller en förändring i maktbalansen mellan den imperialistiska och den icke-imperialistiska världen, kan USA ange tonen i egenskap av det imperialistiska nätverkets största beskyddare och organisatör.”³¹

Enligt H. Magdoff behärskar alltså Förenta staterna idag den kapitalistiska världen, samt skyddar och organiserar det imperialistiska systemet. Det andra utmärkande draget för imperialismen är ”USA:s nya roll som organisatör och ledare för det imperialistiska systemet”.

En jämförelse mellan tillväxttakten för Förenta staternas och de övriga imperialistiska ländernas ekonomier över en längre period tycks alltså inte alls påvisa en ojämn utveckling till förmån för de sistnämnda. De undersökningar av den amerikanska maktens tillväxt i världen och särskilt i de andra imperialistiska länderna, som gjorts av H. Magdoff och författaren till denna bok påvisar tvärtom en ojämn utveckling i världen, som otvivelaktigt gynnar Förenta staterna.

USA utvecklas dessutom inte bara snabbare i styrka än de andra länderna utan gör det framför allt genom att alltmer kväva dessa, samtidigt som de växer samman genom att USA dominerar, skyddar och organiserar det imperialistiska systemet och de länder som är beroende av detta. Den amerikanska imperialismen har alltså blivit en superimperialism som kontrollerar de övriga imperialistiska länderna, ungefär som ett moderbolag kontrollerar sina dotterföretag. Jämförelsen är inte helt adekvat, därför har

³⁰ Magdoff, a.a., s. s 66

³¹ Magdoff, a.a., s 102)

jag skrivit "ungefär", ty Förenta staternas kontroll är ju uppenbart varken total eller helt accepterad. Jag vill betona att begreppet super-imperialism, trots en viss terminologisk likhet, inte har någonting att göra med Kautsky:s "överimperialism" eller "ultraimperialism" vilken Lenin så starkt kritiserade för mer än 50 år sedan (jfr kap. I). Den amerikanska superimperialismen har uppstått ur och präglas av konkurrensen, den ojämna utvecklingen, motsättningarna och rivaliteten inom imperialismen. Magdoff har rätt när han hävdar att även om de flesta imperialistiska nationer accepterar USA:s ledande roll, gör de det inte med glädje eller p.g.a. "ett genomtänkt val" utan därför att de "inte har något alternativ". Även om de mäktigaste nationerna ännu har vapen att utnyttja och ibland utnyttjar dem, är dock "deras valmöjligheter begränsade". Kommer denna brist på alternativ, dessa begränsade valmöjligheter att bli bestående? Är den "omfördelning av makten mellan olika imperialistiska intressen" som Magdoff nämner, en tänkbar möjlighet? Denna typ av frågor kommer jag att försöka besvara i följande kapitel.

Jag vill inte avsluta detta avsnitt utan att påvisa att även den amerikanska superimperialismen har sina svaga punkter. I kapitel 2 visade jag de imperialistiska ländernas starka och ökande beroende av den tredje världen för att kunna tillfredsställa sina behov av basmalmer. Magdoff ger beträffande Förenta staterna ytterligare detaljer i detta ämne: "Någonting nytt i dagens imperialism är att Förenta staterna har blivit en bristnation med avseende på ett stort antal malmer, vanliga likaväl som sällsynta." Vi lånar följande tabell över nettoimporten av mineraler, utom guld:

Period	Nettoimport uttryckt i procent av inhemsk konsumtion
1900-1909	– 1,5 proc.
1910-1919	– 3,1 „
1920-1929	0,7 „
1930-1939	0,6 „
1945-1949	5,5 „
1950-1959	12,8 „
1961	14,0 „

Av denna tabell framgår att Förenta staternas beroende av import ökat snabbt, alldeles särskilt sedan det andra världskriget. Det är dessutom karakteristiskt att denna situation i stort mindre gäller mineral som Förenta staterna sedan gammalt haft brist på än de vanliga malmer som traditionellt funnits i överflöd i landet. Följande tabell visar nettoimporten, räknad i procent av den inhemska utvinningen, för de viktigaste av dessa mineraler:

	1937-1939 medeltal (procent)	1966 (procent)
Järnmalm	3	43
Koppar	–13	18
Bly	0	131
Zink	7	140
Bauxit	113	638
Olja	– 4	31

Magdoff preciserar inte varifrån importen kommer, men vi behöver bara gå tillbaka till kapitel 2 för att kunna konstatera att den tredje världen, med undantag för bly och zink, är den enda eller helt dominerande leverantören.

Beroendet av import kommer i stort sannolikt att förstärkas i framtiden. Så förutser t.ex. specialisterna att beroendet av järn om det inte sker ett teknologiskt genombrott som gör det möjligt att bättre utnyttja de inhemska malmerna, kommer att uppgå till omkring 50 proc. av konsumtionen 1980 och till 75 proc. år 2000.

Men beroendet existerar också och är ännu starkare vad gäller sällsynta och strategiska malmer. För 38 av totalt 62 malmer, motsvarar beroendet av import mer än 80 proc. av behovet, för 14 andra är det mellan 40 och 80 proc. Enligt en kommission, som tillsatts av Förenta staternas president, kommer 3/4 av det material som importeras inom ramen för "the Stockpile Program" (Förenta staternas program för lagring av vissa strategiska råvaror) från u-länderna. Till detta gör kommissionens ordförande följande kommentar: "... Det är till dessa länder vi måste vända oss för att täcka huvudparten av en eventuell ökning av leveranserna. Att förlora något av dessa material genom en aggression skulle vara detsamma som en allvarlig militär motgång." H. Magdoff betonar dessutom det betydande beroendet av olika specialmetaller för framställning av jetflygplan.

Även om den amerikanska superimperialismen har den största makten, är den alltså sårbar, bl.a. på grund av sitt beroende av den tredje världen som råvaruleverantör. Det beroende som vi tidigare påvisat för det imperialistiska systemet som helhet drabbar också det mäktigaste och mest expansiva av alla imperialistiska länder.

11. Huvudmotsättningen. Politiska perspektiv

Vi har redan sett hur integrationen idag helt dominerar den motsättning inom det imperialistiska lägret som jag har kallat "rivalitet/integration". Om, vilket jag tror, integrationen också definitivt kommer att bli dominerande över rivaliteten, följer att det är helt uteslutet att det åter kommer att uppstå konflikter, som skulle kunna leda till krig, mellan imperialistiska stormakter eller grupperingar. Den historiska situation som Lenin beskrev och analyserade i början av detta århundrade har definitivt ersatts av en annan.

Men då man ofta låter författare påstå någonting annat än de verkligen sagt, vill jag, även om det kan verka överdrivet, upprepa att denna slutsats absolut inte innebär att jag tror att all rivalitet mellan de imperialistiska länderna är avslutad. Jag tror bara att denna oundvikliga rivalitet, som oemotsägligen resulterar i en försvagning av de imperialistiska nationerna, hädanefter inte kommer att utmynna i väpnade konflikter eller ens mycket allvarliga meningsskiljaktigheter, vilka skulle kunna skaka systemets grundvalar eller det imperialistiska lägrets starka enighet. Erfarenheten har nämligen redan visat att kravet på en integration, i de fall då en konflikt riskerar att gå för långt, är och kommer att vara så starkt att den sammanhållning mellan de imperialistiska metropolerna, som är absolut nödvändig, kan upprätthållas.

Kort sagt tror jag alltså inte att motsättningen "rivalitet/integration" har ett avgörande inflytande på de snabba förändringar som sker eller är på väg att ske i dagens värld. Men den saknar därför inte helt betydelse. Dess dominerande del, integrationen, förstärker t.ex. det imperialistiska lägret, som i sig utgör en del av en större motsättning som vi kommer att behandla lite längre fram.

Men en i och för sig absolut nödvändig integration kan uppenbart varken undertrycka eller lösa det kapitalistiska systemets inneboende motsättningar.

Bland dessa motsättningar är den som uppstår genom spänningen mellan produktionsalltmer sociala karaktär och det privata eller kapitalistiska ägandet av produktionsmedlen och tillägnandet av mervärdet, fortfarande grundläggande. Motsättningen fördjupas objektivt, då produktionsalltmer sociala karaktär utan tvekan ökar i omfattning och intensitet och det privata tillägnandet, eller mer exakt den makt som skapas genom detta, hela tiden koncentreras. Denna alltmer betydelsefulla objektiva motsättning får bara revolutionär kraft i den utsträckning som den uppfattas av dem som är dess offer, d.v.s. alla lönearbetare och då främst proletariatet. Men denna högsta motsättning, som är fullständigt uppenbar för den som har läst Marx och gör en marxistisk analys av det kapitalistiska samhällets utveckling, är fortfarande relativt teoretisk och abstrakt för det stora flertalet löntagare och för arbetarklassen. Arbetarrörelsens historia visar tydligt att motsättningen uppfattas subjektivt endast när den får konkreta följder, samt att den utmynnar i en omfattande kamp endast när den t.ex. genom recessioner eller kriser ger upphov till försämrade villkor och en kraftigare exploatering av arbetarklassen. Kapitalismens grundläggande motsättning uppfattas inte i hela sin vidd utan endast genom sina mest kännbara yttringar och en revolutionär ideologi uppstår inte spontant inom proletariatet.

Även om det kan finnas vissa nyansskillnader dem emellan tycks marxister i allmänhet vara överens om att denna fundamentala motsättning tydligast och starkast uttrycks av vad Varga kallar "Den grundläggande tendensen till en minskande produktionstillväxt". Baran och Sweezy intar för sin del en jämförbar ståndpunkt. Monopolkapitalismen har enligt dem en tendens "att skapa ett ökande överskott men kan inte skapa de möjligheter till konsumtion och investeringar som krävs för att

absorbera ett ökande överskott. (...) Då det överskott som inte kan absorberas inte kommer att produceras, blir följden att den monopolkapitalistiska ekonomins normalstillstånd är stagnationen”.¹ Det är i huvudsak denna tendens (min sammanfattning är mycket summarisk) som orsakar de cykliska eller periodiska s.k. överproduktions- eller underkonsumtionskriserna.

Den fråga jag vill komma fram till är: kommer denna grundläggande tendens till minskande tillväxt och stagnation och de kriser som blir resultatet av denna (det mest direkta uttrycket för kapitalismens högsta motsättning) inom en överskådlig framtid att skapa en allvarlig möjlighet till ett sammanbrott för systemet? Är denna motsättning vår tids huvudmotsättning?

Ett betydande antal författare, sovjetiska likaväl som pro- eller antisovjetiska tycks ännu tro detta. Deras böcker, avhandlingar och artiklar är fyllda med stereotypa besvärjelser som ”kapitalismens fördjupade allmänna kris”, eller ”kapitalismens inneboende motsättningar förvärras”. Med dessa vill de utan en antydning till bevisning hävda, att denna fördjupade kris eller dessa förvärrade motsättningar är tecken på att kapitalismen är på väg att gå under. Men trots dessa förutsägelser under tiotals år tycks inte kapitalismen gå mot ett snabbt slut. Vi bör komma ihåg att kapitalismens senaste allvarliga kris inleddes för mer än 40 år sedan. Sedan dess, och då speciellt sedan det andra världskriget, har dess metropoler endast upplevt recessioner, som varit begränsade i tid, rum och styrka.

En marxist kan inte förneka att dessa inneboende motsättningar är viktiga, men inte heller glömma att alla marxistiska lagar endast uttrycker tendenser. Därför måste seriösa och medvetna marxister också ställa frågor om de motsatta tendenser, de bromsar och de tillfälliga hjälpmedel som kapitalismen kan använda för att motverka eller försena de tendenser som de marxistiska lagarna beskriver. Sådana studier har genomförts t.ex. av Hamza Alavi², samt senare och med större tyngd av Baran och Sweezy vars gedigna arbeten jag nämnt redan i kap. 8 och 9. Men även om Barans och Sweezys analys är utförlig och övertygande, har jag inte kunnat finna att de utnyttjat sina resultat för att göra förutsägelser, d.v.s. bedöma om monopolkapitalismens motåtgärder kommer att kunna vara effektiva i framtiden. Hamza Alavi däremot gör en sådan bedömning och sammanfattar: ”Jag påstår inte att kapitalismen inte kommer att uppleva några nya kriser, därför att systemet inte kan uppfylla de villkor som teorin ställer för att det skall kunna uppnå tillväxt samtidigt med stabilitet. Jag hävdar bara att en stor katastrofartad kris, som skulle leda till kapitalismens sammanbrott *inte är någonting ödesbestämt*”.

Denna perspektivförändring – från katastrofteorin till teorin om stagnation – är betydelsefull, därför att den berövar oss illusioner. Tesen om en stagnation innebär nämligen att folkets medvetna kamp för att införa socialismen åter får betydelse. (Det betyder att man överger uppfattningen att kapitalismens inneboende motsättningar automatiskt kommer att göra det åt oss).

Vilken uppfattning har Varga i denna fråga? Jag har upptäckt två Varga. En från 1960-1961, det datum då hans bok ”Kapitalismen under 1900-talet” sannolikt publicerades. Där skriver han i sammanfattningen till det tredje kapitlet om ”den nya (tredje) fasen av kapitalismens allmänna kris”:

”Vi kan förutse vad som kommer att hända de närmaste åren.”

¹ A.a., s. 108.

² ”Le Nouvel Impérialisme”, *Les Temps modernes*, aug.–sept. 1964.

”Sovjetunionen kommer att passera Förenta staterna på det ekonomiska planet och bli landet med världens starkaste ekonomi.”

”Det socialistiska världssystemet kommer som helhet att gå om det kapitalistiska systemet på det ekonomiska området. Denna utveckling kommer att försvaga och skada den kapitalistiska ordningen och påskynda dess försvinnande. Det socialistiska systemet i världen blir den avgörande faktorn för det mänskliga samhällets framsteg.”

”Det koloniala systemets slutliga sönderfall kommer att äga rum. Med hjälp från Sovjetunionen och andra länder från det socialistiska lägret kommer de gamla kolonierna snabbt att utveckla sina ekonomier.”

Hans avslutning är denna: ”1900-talet kommer att gå till mänsklighetens historia som det århundrade då kapitalismen försvann, då kommunismen segrade.”

Detta är goda exempel på stereotypa besvärjelser.

Men några år senare kan man i ett arbete, som sägs vara riktat mot dogmatismen (jfr förordet), ”Essäer om kapitalismens politiska ekonomi”, möta en oändligt mycket mer försiktig Varga. Han studerar de förändringar av reproduktionens cykliska förlopp, som har ägt rum i de kapitalistiska länderna. Han konstaterar statens ökande roll, dess bromsar och dess ”antikrisåtgärder”, vilka ”minskar högkonjunktorens intensitet och varaktighet liksom lågkonjunktorens omfattning och varaktighet”. Slutorden i detta mycket viktiga kapitel är en betydande reträtt från vad vi har kunnat läsa ovan: ”Efterkrigstidens glada dagar är över för kapitalismen.”³ Man får definitivt uppfattningen att Varga visar tecken på att närma sig Hamza Alavis uppfattning och dennes perspektiv: från en katastrofteori till en teori om stagnation.

Om vi skall acceptera en slutsats av denna betydelse – och jag lutar åt denna uppfattning – blir följden att det kapitalistiska systemets inneboende motsättningar inte ensamma kommer att leda till den stora katastrof, som vi så länge har hört talas om. Att tro på en sådan katastrof kan, som H. Alavi påpekar, faktiskt leda till passivitet. Om kapitalismen inte kommer att bryta samman genom någon slags ödesbestämd utveckling, blir kampen åter betydelsefull. Vi måste därför acceptera att den kan börja igen, att den faktiskt har börjat föras på olika håll inom de kapitalistiska industri-länderna t.ex. av studentrörelsen. Det vi måste analysera är om en sådan kamp en dag kan komma att leda till att det i dessa länder uppstår sant revolutionära massrörelser.

Men en farlig illusion måste bekämpas. Det revolutionära våldet har under de senaste åren på ett riktigt sätt åter fått den betydelsefulla roll som det bör spela. Alltför ofta likställs dock allt våld med revolutionärt handlande, vilket är en idealistisk uppfattning. Frankrikes historia under de senaste åren är rik på olika typer av våldsutbrott – bönder, småhandlare – som inte haft någon som helst revolutionär eller ens förrevolutionär karaktär. Studentrevolten i maj–juni 1968 tände sannolikt den mest omfattande strejkrörelse som skakat en imperialistisk metropol på 50 år. Men man måste, om man vill vara ärlig, erkänna att med undantag för en ytterst liten del av den franska arbetarklassen var rörelsen trots sin styrka och beslutsamhet i grunden reformistisk, inte revolutionär. Då vissa fackföreningsledningar överflyglades eller förnekades av basen, skedde detta inte därför att arbetarna ville ställa kvalitativt annorlunda krav, de krävde istället högre löner, ställde kvantitativa krav. På samma sätt som våldet i sig, är en strejkrörelses omfattning och varaktighet ingen garanti för att den har en revolutionär karaktär, annars skulle ju t.ex. de amerikanska stuveriarbetarna vara sanna revolutionärer trots sitt ständiga stöd till angreppskriget i Vietnam.

³ A.a., s. 267-268.

Det är aldrig meningslöst att studera Lenin eller Mao Tsetung, inte på det sätt som man läser bibeln, utan för att hämta styrka i deras analys. Lenin definierar bl.a. i "Revolutionens lärdomar" (1910), "Marxismen och den väpnade kampen" (1917) och i "Radikalismen – kommunismens barnsjukdom" (kap. IX och X), "de objektiva villkoren för ett framgångsrikt uppror". Mao Tse-tung varnar i "Bekämpa bokdyrkan" – IV (1930) för de idealistiska frestelser, som skapas av en brist på kunskap om de verkliga förhållandena i samhället, vilka leder till opportunistiska eller putschistiska misstag. I sina Militärpolitiska skrifter – I (1938) analyserar han, efter Lenin, villkoren för att starta ett uppror i de utvecklade kapitalistländerna. I "Om motsättningar" – IV (1937) betonar han starkt det dialektiska sammanhanget mellan basen och överbyggnaden, mellan objektiva och subjektiva villkor.

Jag påminner om dessa texter snarare för att uppmana läsaren till självständiga studier och analyser än för att påtvinga honom mina, samt dessutom för att göra det möjligt att konfrontera dem med mina slutsatser, vilka för övrigt med nödvändighet kommer att bli kortfattade.

Vad gäller de objektiva villkoren kan man med viss olust konstatera att även om de flesta marxistiska ekonomer blir mer och mer överens om att kriserna visar tecken på att minska i omfattning och tror att vi istället rör oss mot en maskerad långvarig recession är detta dock bara en tänkbar utveckling och inte något som redan är ett faktum. Den ekonomiska och industriella tillväxttakten inom det imperialistiska lägret i allmänhet har på inget sätt minskat under de senaste åren. Arbetslösheten är nästan överallt lägre än någonsin. Det är ett faktum att den imperialistiska kapitalismen sedan det andra världskriget i stort har kunnat upprätthålla eller t.o.m. öka reallönerna. Samtidigt har dock exploateringskvoten ökat tack vare en ökad produktivitet. Den imperialistiska kapitalismen har också lyckats åstadkomma en självfinansiering som aldrig tidigare.

Det allvarligaste hotet idag är den monetära kris som drabbat en del länder men som egentligen omfattar hela systemet. Man behöver inte vara pessimistisk för att efter erfarenheterna från 1968 (jfr kap. 10) tro att krav på sammanhållning och integration kommer att följas om faran ökar och att ett nytt och förbättrat system kommer att uppstå den dag då så krävs. Därigenom kommer det imperialistiska lägret att få möjlighet att bestå under överskådlig tid.

Beträffande de subjektiva förutsättningarna, är det tillräckligt att öppna ögonen för att inse att arbetarna för närvarande inte i någon av de imperialistiska metropolerna är organiserade i en bred, sant revolutionär formering av något slag. Det finns i Väst-europa endast två kommunistpartier av betydelse, i Italien och Frankrike, men de har sjunkit ned i revisionism och valt den "fredliga vägens" politik. Arbetarna är överallt inordnade i reformistiska fackföreningar och ofta integrerade i systemet. Det sker också här (jfr Mao Tse-tung) en uppbromsning av de objektiva förhållandenas mognad. Även om ett visst västeuropeiskt kommunistparti hade rätt när det 1968 deklarerade att den gnista som skulle tända revolutionen inte kunde frambringas, glömde det förvisso att tillägga att det förhöll sig på det sättet, bl.a därför att just detta parti sedan 12 till 15 år helt avstått från att försöka tända gnistan. Kommer då de små revolutionära grupper som uppstått på olika platser i världen att lyckas ändra rörelsens riktning? Om det skall kunna ske, måste många olika villkor uppfyllas. T.ex. finns problemet med "arbetararistokratin". Det är i det teknologiskt utvecklade industri- och konsumtionssamhällena mer aktuellt än någonsin. Att här behandla detta problem

skulle emellertid föra oss bort från ämnet. Jag kan bara rekommendera Lenin (kap. VII och X i hans arbete, kap. 1 i detta) vars analys fortfarande är helt aktuell.⁴

Även om man vill hävda att det kapitalistiska systemets inneboende motsättningar en dag oundvikligen måste leda till en revolutionär situation i de industrialiserade länderna, då utan en väpnad konflikt mellan de imperialistiska länderna som ingen längre tror är möjlig, finns det idag ingenting som tyder på att en sådan situation håller på att uppkomma. Under överskådlig framtid kommer en sådan utväg att förbli en omöjlighet. Om man genomför en konkret analys av dagens situation tycks det kapitalistiska systemets grundläggande motsättning ännu inte ha mognat tillräckligt för att ensam kunna betraktas som vår tids huvudmotsättning.

Denna huvudmotsättning, som säkert redan framskymtat i de föregående kapitlen, tänker jag låta W. W. Rostow, amerikansk ekonom och personlig rådgivare till president Johnson, hjälpa oss att framlägga och formulera:

”U-ländernas läge, naturtillgångar och folkmängd är sådana att om dessa länder blev fast knutna till det kommunistiska blocket, skulle USA bli världens andra makt ... De underutvecklade områdenas utveckling kommer sannolikt indirekt att avgöra Västeuropas och Japans öde, och därmed effektiviteten hos de industrialiserade regionerna i den fria världens allians som vi åtagit oss att leda. Om de underutvecklade länderna kommer under kommunistisk dominans eller intar en fientlig ställning gentemot västvärlden, kommer Västeuropas och Japans styrka att försvagas, det brittiska samväldet i sin nuvarande utformning kommer att falla sönder och atlantvärlden blir – i bästa fall – en klumpig allians som är ur stånd att utöva effektivt inflytande utanför en begränsad sfär, berövad den avgörande makten i världen. Kort sagt är det vår militära säkerhet och själva vår livsform lika väl som Västeuropas och Japans öde som står på spel i u-länderna. Alltså ligger det uppenbarligen i hög grad i vårt nationella intresse att utveckla en den fria världens koalition som i rimlig harmoni och enhet omfattar å ena sidan de industrialiserade länderna i Västeuropa och Japan, och å den andra de underutvecklade områdena i Asien, Mellersta Östern och Afrika.”⁵

Dessa rader skrevs 1956. Sedan dess har, vilket framgår i kapitlen 2 och 9, de imperialistiska metropolernas beroende av den tredje världen ökat ytterligare. Det gäller särskilt Förenta staterna (jfr kap 9). Samtidigt har folken i den tredje världen intensifierat sin kamp mot det kapitalistiska systemet. Befrielsekrig mot det koloniala systemet har inletts i Guinea-Bissau, Angola och Moçambique. Verkligt revolutionära väpnade rörelser har utvecklats i Laos, Thailand och Burma, tecken på att en sådan kamp inletts finns i olika länder i Sydostasien. Antipartheidrörelsen i Sydafrika intar en alltmer militant hållning, ZAPU har inletts väpnad kamp i Zimbabwe (Rhodesia). I Latinamerika har den ständigt dödförklarade gerillan återuppstått och verkar nu i nya länder, Che dog inte förgäves. Kampen utvecklas på landsbygden och i städerna. I Mellersta Östern är palestinierna inte längre flyktingar utan ett stridande folk. Framför allt har den kubanska revolutionen segrat och skapar mitt under näsan på Förenta staterna en äkta och verkligt ambitiös socialism, samtidigt som Black Powerrörelsen, den tredje världens förtrupp, i fästningens hjärta ger USA-imperialismen en föraning om en kommande fara.

Kampen mot imperialismen har också haft motgångar. Patrice Lumumba, Félix Moumié, Ben Barka och många andra har blivit mördade. De kvasisocialistiska, men otvivelaktigt antiimperialistiska regeringarna i Indonesien, Ghana och Mali störtades genom imperialistiska ombud. Den demokratiska revolten i Santo Domingo krossa-

⁴ Jfr också Paul Sweezys intressanta studie ”Le prolétariat dans le monde d'aujourd'hui”, *Tricontinental*, fransk utgåva, Maspéro, Paris, nr 1, 1969.

⁵ Citat från H. Magdoff a.a.

des. Men de folk som tillfälligt har besegrats ger inte upp kampen. Flera hundratusen indonesiers blod har flutit, men den revolutionära rörelsen har återuppstått berikad av sina martyrs självkritik.⁶ Beundransvärda exempel visar att de ledande imperialistiska makterna kan besegras i en direkt och total konfrontation. Nära 8 års ofta ohyggligt krig gjorde det möjligt för Algeriet att bryta de koloniala banden. Hur många trodde på seger 1954? Den amerikanska superimperialismen har framgångsrikt nått månen, men misslyckats i kampen mot Vietnams folk.

Jag tror att jag i de föregående kapitlen tydligt har visat att imperialismen för att överleva måste dominera och exploatera den tredje världen. Men det blir allt mer uppenbart för de progressiva politiska rörelserna i den tredje världen att en framtid för deras länder måste innebära att de helt bryter förbindelserna med imperialismen. En politisk och ekonomisk frigörelse kan bara ske på ett sätt: genom socialismen. W. W. Rostow var klarsynt när han förutsåg (med reservation för hans språkbruk) att den tredje världens folk kunde komma att "föreninga sig med det kommunistiska blocket", d.v.s. han insåg att en antiimperialistisk frigörelse är detsamma som att slå in på en socialistisk väg.

Det är skrämmande tydligt att det i den hälften av världen som helt felaktigt kallas för den tredje världen existerar en objektiv revolutionär situation i allt fler länder. Folken i dessa länder är alienerade i en utsträckning som inte existerar någon annanstans. Den är en fysisk realitet, genom bristen på mat och ofta fruktansvärda sociala förhållanden. Denna exploaterings karaktär och struktur är också mycket mer synlig i den tredje världen. Huvudmotsättningen i vår tid är därför, enligt min uppfattning, utan tvekan motsättningen mellan imperialismen och den tredje världen. Den avskaffar inte de övriga motsättningarna, den påverkas t.o.m. av dessa, men den är av överordnad betydelse.

Trots den kamp som förs på många håll på tre kontinenter, är antagligen de subjektiva förutsättningarna långt ifrån tillräckliga för att man ska kunna förvänta sig ett snart och allmänt revolutionärt uppsving. Massornas medvetenhet är ännu ofta outvecklad och splittrad. En i och för sig oersättlig revolutionär teori tillämpas ibland på ett allt för ytligt sätt av många folkliga ledare. Splittring och sterila politiska gräl har på många håll lett till förödande resultat.

Men framsteg sker trots allt överallt. De reformistiska och revisionistiska partierna blir, där de existerar allt svagare eller skakas inifrån och utifrån av de revolutionära störningarnas styrka. Vietnams oerhörda och framgångsrika motstånd minskar rädslan. Stöd kommer från de socialistiska länder som förkastat revisionismen. Främst bland dessa finns Folkrepubliken Kina som stärkts och stimulerats av den stora proletära kulturrevolutionen och snart tycks komma att räknas som supermakt. Vid många statskupper i Afrika och Latinamerika har militära eller teknokratiskt-militära grupper undanröjt demokratiska regeringar. Det kan på kort sikt verka som om svårigheterna ökar för självständighetsrörelserna. Men på lång sikt kan de militära kupperna ses, inte som ett tecken på att imperialismen stärker sina positioner, utan tvärtom som ett bevis på dess maktlöshet. Ställd inför ett folkligt motstånd kan nämligen imperialismen, även om motståndet är föga samordnat och svagt organiserat, endast upprätthålla sin makt genom att stödja sig på skenbart lagliga regimer.

Jag har tidigare flera gånger nämnt imperialismens världsomspännande ekonomiska och politiska integration. W. W. Rostow betraktar den som det främsta medlet för ett försvar av det imperialistiska lägret och då särskilt av den amerikanska superimperialismen. Den inleddes i slutet av det andra världskriget och var då riktad mot

⁶ Jfr "Sudisman face à la trahison", i *Tricontinental*, fransk utgåva, 4-1968.

det ”kommunistiska blocket” och dess ledande makt, Sovjetunionen. Denna situation bestod under hela det kalla kriget. Därefter ersattes det kalla kriget av den ”fredliga samexistensen” i sovjetisk tappning, samtidigt som en antiimperialistisk kamp utan tidigare motstycke inleddes i den tredje världen. Den integrationistiska politiken och dess verktyg har bestått men har sedan dess i huvudsak riktats mot en ny fiende. Det är mycket avslöjande när man i det långa citatet från Rostow kan läsa att det kommunistiska blocket 1956 framstod som ett faktum som det var lika väl att anpassa sig till, under förutsättning att det inte skulle komma att förstärkas av de länder från den tredje världen, som brutit sig loss från imperialismen. Huvudfaran, den som satte de imperialistiska makternas framtid ”på spel” låg, enl. Rostow, i ”de underutvecklade områdenas utveckling”. Och detta skrevs redan 1956!

Den imperialistiska integrationen i världen är ett resultat och en förening av två skeenden:

På det ekonomiska planet har den bestämts av en tilltagande internationalisering av produktion, utbyte och kapitalrörelser, samtidigt som monopolen inriktat sig på att nå en internationell utbredning.

På det politiska planet har den blivit absolut nödvändig då den imperialistiska marknaden fått en allt mindre geografisk omfattning genom att det har uppstått socialistiska stater, som idag omfattar en tredjedel av jordens befolkning. Dessutom, i en andra fas, genom hotet om en ny begränsning av marknaden genom revolutioner i den tredje världen, där imperialismen mer än någonsin hämtar viktig och oersättlig styrka. Detta hot är på sikt en fråga om liv och död för imperialismen, som denna gång har ryggen mot väggen. Integrationen i världen innebär definitivt att imperialismen övergått från en offensiv eller erövrande strategi till en defensiv. Begreppet ”tillbakahållande” uttrycker väl denna strategis målsättning. Den imperialistiska integrationen i världen måste alltså, trots svårigheter, påfrestningar och trots vissa motsättningar, förstärkas i framtiden: Den är nämligen imperialismens sista försvarsmöjlighet. I detta perspektiv tycker jag inte det verkar sannolikt att den amerikanska super-imperialismens ledande roll kommer att ifrågasättas. En omfördelning av makten inom det imperialistiska lägret, utom på sekundär nivå, är utesluten av ekonomiska skäl som vi tidigare belyst men också av politiska skäl. Den ”fullmakt att styra” som Rostow talar om, gav Förenta staterna sig själv, numera är det inte fråga om att beröva USA denna fullmakt: nödvändigheten har blivit lag.

Huvudmotsättningen idag är i verkligheten inte så schematisk som jag har framställt den. Vi har kommit fram till att en konsekvent antiimperialistisk frigörelse till slut leder till att man väljer socialismen. Kuba är ett bra exempel. Där har en antiimperialistisk revolution, genom en objektiv inverkan av de motsättningar som landet mött, samt också genom dess ledares politiska klarsyn och ärlighet snabbt förändrats till en radikal marxistisk och socialistisk revolution. (Vilket självklart inte betyder att varje självständighetsrörelse av liknande slag måste utvecklas på samma sätt.) En sann och konsekvent antiimperialistisk kamp bör alltså i regel leda till en lika sann socialism. Konsekvenserna för de folk i den tredje världen som genomför en sådan kamp, blir att deras verkligt allierade, är å ena sidan de stater vars socialistiska karaktär inte kan ifrågasättas, å andra sidan de krafter som i de kapitalistiska industriländerna kämpar med en verkligt revolutionär målsättning.

Vi berör här en avgörande fråga. Om dessa stater är sant socialistiska, och dessa krafter revolutionära i handling och inte bara i ord, bör denna objektiva allians med de radikala och konsekventa självständighetsrörelserna i den tredje världen samtidigt vara en subjektiv allians. Det är svårt att föreställa sig att stater och organisationer

som säger sig föra en marxistisk politik, men som inför en imperialism som är ett världsomfattande system och som sådant är organiserat på världsnivå genom en integration som samordnar dess ansträngningar och ökar dess motståndskraft, inte subjektivt upplever behovet av en världsomfattande antiimperialistisk allians med en stark inriktning på de avgörande strider som pågår eller utvecklas i den tredje världen. Jag sympatiserar med Rossana Rossanda som vid det italienska kommunistpartiets kongress i februari 1969 (där hon tyvärr var i klar minoritet) deklarerade:

”Kampen på internationell nivå får inte underordnas en ekonomisk och militär förstärkning av de socialistiska länderna. Den bör istället inriktas på att utvidga befrielseörelserna och de revolutionära rörelserna och att underordna de socialistiska länderna denna politik.”⁷

Vad som bör gälla för de socialistiska staterna är uppenbart också giltigt för de organisationer eller partier (i de kapitalistiska industriländerna) som säger sig vara revolutionära. För min del vill jag med tanke på den bristande insikt, som i allmänhet ännu finns för dessa problem, inte gå så långt som Rossana Rossanda vars uttryck ”underordnad” är tvetydigt och kan tolkas som en önskan om att reducera de marxistiska staterna och partierna till bihang åt den politik och de aktioner som genomförs av självständighetsrörelserna i den tredje världen. En sådan politik är inte möjlig. Vi bör i stället skapa en nödvändig insikt om, och ett samtycke till, behovet av en samordning av ansträngningarna inom och utanför den tredje världen. Och en sådan samordning sker främst i handling.

Jag vill påminna dem som hävdar att det kapitalistiska systemets inneboende motsättningar idag eller inom en nära framtid verkligen utgör den främsta möjligheten till en revolution (vilken alltså skulle ske i metropolerna) om att jag mycket bestämt förkastat denna hypotes och strukit under att enbart dessa motsättningar ännu inte tycks tillräckligt mogna för att rättfärdiga ett sådant perspektiv. Med detta menar jag att de skulle kunna mogna snabbare genom påverkan av yttre faktorer. Det går knappast att tvivla på att alla de allvarliga och relativt omfattande svårigheter som uppstår för imperialismen i den tredje världen, kommer att få återverkningar inom vissa sektorer i den imperialistiska ekonomin eller i vissa metropoler – liksom också omvänt. Det ömsesidiga ekonomiska beroendet mellan de imperialistiska länderna och den tredje världen innebär, i en värld där det ekonomiska livet hela tiden internationaliseras alltmer, att varje betydande rubbning i ett land oundvikligen får återverkningar på andra ställen. Redan under normala förhållanden ledde 1967-1968 en åtta månaders strejk av arbetarna vid koppargruvorna i Förenta staterna till en avsevärd höjning av priset på koppar från den tredje världen och till ett snabbt prisfall vid strejkens slut. Världsmarknadspriserna på råvaror från tredje världen fluktuerar beroende på variationer både i produktion och i efterfrågan från de imperialistiska fabriker etc. ... Det ständigt ökande ömsesidiga beroendet mellan de två ländergrupperna skapar allt starkare samband inom allt fler områden. Den industrialiserade kapitalistiska världen är inte ett slutet system. Systemets inneboende motsättningar utvecklas inte heller, i en komplicerad modern värld, enbart inom de kapitalistiska länderna utan inom hela den imperialistiska zonen. Följden blir att de som betonar dessa inre motsättningar inte kan begränsa sitt politiska verksamhetsområde till de utvecklade länderna där de allra tydligast kommer till uttryck.

Man kan också med rätta hävda att det, i de industrialiserade länderna, existerar goda förutsättningar för överenskommelser mellan organisationer och partier som säger sig omfatta Marx och Lenins idéer, även om deras analys av den tredje världens och de imperialistiska metropolernas respektive betydelse idag inte överensstämmer på alla

⁷ Enligt *Le Monde*, 15-2-1969.

punkter. En nödvändig gemensam utgångspunkt blir att erkänna de objektiva samband som finns på alla områden mellan de två stora enheterna i den imperialistiska världen. Vidare måste man inse att de kriser som idag äger rum i den tredje världen och som i framtiden kommer att bli ännu mer omfattande har en stor betydelse, även om man vägrar att erkänna att de är avgörande.

I ett sådant perspektiv är det politiskt oacceptabelt att så många progressiva och marxistiska partier eller organisationer nämner den tredje världen först i slutet av sina program, som något slags välgörenhet eller som en kompensation för vad man glömt. För att vara mer konkret, hur kan man t.ex. förklara att Portugal, med effektiv militär och ekonomisk hjälp från sina partners i OECD och NATO sedan många år tillbaka kunnat föra ett krig av rent kolonial typ i Angola, Guinea-Bissau och Moçambique, utan att en enda aktion för att bekämpa denna imperialistiska solidaritet ägt rum i något enda av dessa organisationers medlemsländer. Hur kan man undgå att inse att sådana aktioner skulle vara av värde för att utveckla kampen också inom dessa imperialistiska länder? Kampen skulle ju, om den fick någon omfattning, oundvikligen få följdverkningar i den tredje världen.

Jag vill inte diktera ett aktionsprogram utan bara utveckla de nödvändiga riktlinjer som följer av en analys av världen och imperialismen idag. Framför allt hoppas jag att de fakta som framlagts i tidigare kapitel kommer att stimulera till eftertanke, samt slutligen att en sådan eftertanke kan leda till följande insikt: att imperialismen, som är ett världsomspännande system måste ställas mot en antiimperialistisk världsfrent, som vägleds av den marxistisk-leninistiska teorin.

Lästips

Debatt: [Imperialismen idag](#)

Keith Harvey: [Lenin om imperialismen: Vad han fick rätt och vad han fick fel](#)

Tom Kemp: [Teorier om imperialismen](#)

Harry Magdoff: [Imperialismens politiska ekonomi](#)

Andreas Malm m fl (debatt): [När kapitalet tar till vapen. Om imperialismen i vår tid](#)

Michael Pröbsting: [”Imperie-ism” vs en marxistisk analys av imperialismen](#)

Pierre Rousset: [Imperialism\(er\), Ryssland, Kina – bidrag till debatten, med fokus på det historiska sammanhanget,](#)

Paul M Sweezy: [Imperialismen](#) (utdrag ur *Teorin för den kapitalistiska utvecklingen*)